

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TASARIMDA POSTHÜMANİST YAKLAŞIMLAR:
NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ, FAİL-AĞ TEORİSİ, SFEROLOJİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burcu ARINÇ

Endüstriyel Tasarım Anabilim Dalı

Endüstriyel Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Zeki TURAN

MAYIS 2023

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TASARIMDA POSTHÜMANİST YAKLAŞIMLAR:
NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ, FAİL-AĞ TEORİSİ, SFEROLOJİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burcu ARINÇ

Endüstriyel Tasarım Anabilim Dalı

Endüstriyel Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Zeki TURAN

MAYIS 2023

Burcu ARINÇ tarafından hazırlanan **TASARIMDA POSTHÜMANİST YAKLAŞIMLAR: NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ, FAİL-AĞ TEORİSİ, SFEROLOJİ** adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet Zeki TURAN

Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Endüstriyel Tasarım Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. Ahmet Zeki TURAN

Üye : Prof. Dr. Çiğdem KAYA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yener ALTIPARMAKOĞULLARI

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

TASARIMDA POSTHÜMANİST YAKLAŞIMLAR: NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ, FAIL-AĞ TEORİSİ, SFEROLOJİ

ÖZET

20. yüzyılda yaşanan yıkımlar ve günümüzde yaşamı tehdit eden ekolojik kriz nedeniyle, Aydınlanma Çağı ile beraber gelişen ilerlemeci tutum ve bu tutumun bir parçası olarak Hümanizm, insanı otonom bir varlık olarak tasavvur ettiği ve evrenin merkezine yerleştirdiği için eleştirilmektedir. Bu yaklaşım yerine, ‘Düz Ontoloji’ perspektifiyle insan dahil tüm varolanları eşit varlık statüsünde değerlendiren, insanı bir bütünün parçası olarak gören Posthümanizm, yeni bir yaklaşım olarak benimsenmektedir.

Özellikle, gelişen teknolojinin etkileri, bulanıklaşan doğa-kültür sınırı gibi konular göz önüne alındığında, insan ve insan-olmayanların çağdaş yaşamda gittikçe karmaşıklaşan ilişkilerini kavrayıp ifade etmek, insan merkezli bakışın ürettiği bir bilme biçimi olan Modern epistemolojinin düalist şemalarınca güçleşmiştir. Modern epistemolojinin “özne insan ve ona tabi nesneler” bölünmesi üzerine şekillenen yaklaşımı, tüm disiplinler gibi Endüstriyel Tasarım disiplinine ait konvansiyel bakışı da belirlemektedir. Bununla beraber, Endüstriyel Tasarım, insan ve onun üretimi insan-olmayanların irtibatında cereyan eden bir disiplin olduğundan, bu karşılaşmayı yeni Posthümanist teoriler yardımıyla yorumlayıp tartışabilmek disiplinin gelişimi açısından kritik önemdedir.

Bu tez kapsamında, Posthümanist yaklaşıma sahip üç teori, Graham Harman’ın Nesne Yönelimli Ontolojisi (NYO), Bruno Latour’un Fail-Ağ Teorisi (FAT) ve Peter Sloterdijk’in Sferolojisi (Küreler Teorisi) tanıtılacak; tezin sonunda ise Peter Sloterdijk’in geliştirdiği Sferolojik yöntem ile, insan ve insan-olmayanların bir aradalığında çağdaş yaşamın karmaşık ilişkilenme biçimleri, mekânsallaştırarak düşünmeye yarayan köpük metaforuna başvurularak bir vaka üzerinden ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Tasarım, Posthümanizm, İnsan-olmayanlar, Düz Ontoloji, Nesne Yönelimli Ontoloji, Fail-Ağ Teorisi, Sferoloji, Küreler Teorisi, Köpük Metaforu

POSTHUMANIST APPROACHES TO DESIGN: OBJECT-ORIENTED ONTOLOGY, ACTOR-NETWORK THEORY, SPHEROLOGY

SUMMARY

Due to the destructions experienced in the 20th century and the life-threatening effects of the ecological crisis today, the progressive attitude rooted in the Age of Enlightenment and Humanism as a part of it is criticized for envisioning humans as autonomous entities placing them at the center of the universe. Instead of this approach, Posthumanism, which considers all beings, including humans, as equal, with the perspective of 'Flat Ontology,' conceiving humans as a part of a whole, is being adopted as a new approach.

Especially considering the effects of developing technology and the blurring of the nature-culture boundary, comprehending and expressing the increasingly complex relations between humans and non-humans in contemporary life has become problematic by the dualist schemes produced by the human-centered view of Modern epistemology as a way of knowing. The Modern epistemology approach, shaped by the division of the "human subject and the objects subject to him," also determines the conventional view of the Industrial Design discipline, like all disciplines. However, since Industrial Design is a discipline that occurs in the encounter of humans and non-humans, interpreting and discussing this encounter with the help of new Posthumanist Theories is critical for developing the discipline.

In this thesis, three theories adopting the Posthumanist approach, Graham Harman's Object Oriented Ontology (OOO), Bruno Latour's Actor-Network Theory (ANT), and Peter Sloterdijk's Spherology (Spheres Theory), will be introduced; at the end of the thesis, with the Spherological Method developed by Peter Sloterdijk, the complex relations of contemporary life in the coexistence of humans and non-humans will be exemplified through a case by applying the Foam metaphor, which is used to conceptualize by spatializing.

Key Words: Industrial Design, Posthumanism, Non-Humans, Flat Ontology, Object Oriented Ontology, Actor-Network Theory, Spherology, Spheres Theory, Foam Metaphor

ÖNSÖZ

Teze dair ilk fikirlerin oluşup süreç boyunca gelişmesini sağlayan ilham verici konuşmalarıyla danışmanım Prof. Dr. Ahmet Zeki TURAN’a, yazımım ile ilgili yaptığı değerli yorumlar için Burçin GÖNÜL’e ve burada tek tek anamadığım, bu tezi mümkün kılan sayısız insan-olmayana teşekkür ederim.

Mayıs 2023

Burcu ARINÇ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	vii
SUMMARY.....	ix
ÖNSÖZ.....	xi
İÇİNDEKİLER.....	xiii
KISALTMALAR.....	xv
ŞEKİL LİSTESİ.....	xvii
1. GİRİŞ.....	1
2. MODERN EPİSTEMOLOJİNİN KURUCU DÜŞÜNCESİ OLARAK KARTEZYEN DÜALİTE VE ELEŞTİRİSİ.....	5
3. YENİ GERÇEKÇİLİK VE DÜZ ONTOLOJİ	11
4. NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ (NYO)	15
4.1 Graham Harman'ın Yeni Gerçekçilikle İlişkisi ve Spekülatif Gerçekçilik	15
4.2 Yeni Bir Dönemece Doğru: Dilsel Dönemece Karşı Spekülatif Dönemeç	16
4.3 Dilsel Dönemeçten Spekülatif Dönemece: Bir Film Örneği.....	17
4.4 Nesne Yönelimli Ontolojiye Dair İlk Fikirler	18
4.5 NYO ve Düz Ontoloji İlişkisi	18
4.6 NYO'nun Her Şeyin Teorisi Olma İddiası	18
4.6.1 NYO'nun Her Şeyin Teorisi Olma İddiasındaki Bilim Eleştirisi	19
4.6.1 NYO'nun Her Şeyin Teorisi Olma İddiasındaki Felsefe Eleştirisi	20
4.7 Harman ve Martin Heidegger İlişkisi	21
4.8 Harman Neden 'Nesne' Kelimesini Kullanır?	22
4.9 NYO ve Temel Kavramları.....	23
4.10 NYO ve Metafor İlişkisi	24
4.11 Harman'ın Ontografisi.....	31
5. FAİL-AĞ TEORİSİ (FAT).....	35
5.1 Bruno Latour'un Yeni Gerçekçilik ile İlişkisi	35
5.2 Fail-Ağ Teorisine Dair İlk Fikirler	36
5.3 FAT ve Düz Ontoloji İlişkisi	37
5.4 Latour ve Martin Heidegger İlişkisi	37
5.5 Latour Neden 'Ağ' Kelimesini Kullanır?	38
5.6 Sosyal Olgular, Bilim ve Teknolojinin Birbirine Karıştığı Vakalar: Bir Örnek	39
5.7 Fail-Ağ Teorisinde Ağın Özellikleri	41
5.8 Latour'un Dilsel Dönemeci Değerlendirişi.....	42
5.9 FAT'ta Göstergebilimin Kullanımı	42
5.10 FAT'ın Temel Kavramları	43
5.10.1 Kaydetme (<i>Recording</i>).....	44
5.10.2 Tercüme (<i>Translation</i>).....	45
5.10 NYO ve FAT Karşılaştırması.....	46

6. SFEROLOJİ (KÜRELER TEORİSİ).....	49
6.1 Peter Sloterdijk’ın Yeni Gerçekçilik ile İlişkisi.....	50
6.2 Sferoloji ve Düz Ontoloji İlişkisi.....	50
6.3 Sloterdijk ve Martin Heidegger İlişkisi.....	51
6.4 Sloterdijk’ın Dilsel Dönemeci Değerlendirişi	52
6.5 Küreler Teorisine Dair İlk Fikirler.....	53
6.6 Küreler Teorisinin Teknikle İlişkisi.....	55
6.7 Sferolojinin Temel Kavramları.....	56
6.7.1 Baloncuk (<i>Bubble</i>)	58
6.7.2 Yerküre (<i>Globe</i>).....	59
6.7.3 Köpük (<i>Foam</i>).....	60
6.7.4 Bağışıklık (<i>Immunity</i>).....	62
6.7.5 Aktarım (<i>Transference</i>).....	63
6.8 Sferoloji, NYO ve FAT Karşılaştırması.....	64
7. SFEROLOJİ YÖNTEMİYLE ELE ALINAN VAKA ÇALIŞMASI.....	65
8. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	77
KAYNAKLAR.....	79

KISALTMALAR

ANT	: Actor-Network Theory
FAT	: Fail-Ağ Teorisi
NYO	: Nesne Yönelimli Ontoloji
OOO	: Object Oriented Ontology

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1: Yukarı Bakma (Don't Look Up) Film Görseli.....	17
Şekil 4.2 : Alev ve Servi.....	26
Şekil 4.3 : Şarap Karası Deniz Metaforu Görseli.....	29
Şekil 4.4 : NYO Ontografisi	31
Şekil 5.1 : FAT Görselleştirme Örneği.....	37
Şekil 5.2 : FAT Vaka Analizinde Örnek Görsel	40
Şekil 6.1 : Küreler Teorisi Üç Cilt	49
Şekil 6.2 : Leonardo da Vinci'nin Uterusta Yaşam Çizimi	54
Şekil 6.3 : Baloncuk	59
Şekil 6.4 : Yerküre.....	60
Şekil 6.5 : Köpük	61
Şekil 6.6 : Küreler ve Bağışıklık İlişkisi	63
Şekil 7.1 : Köpük Görseli	65
Şekil 7.2 : Köpük Grafiği	66
Şekil 7.3 : Vaka I. İlk Durum.....	70
Şekil 7.4 : Vaka I. Köpükte Gerçekleşen Değişim Grafiği.....	71
Şekil 7.5 : Vaka II. İlk Durum.	72
Şekil 7.6 : Vaka II. Köpükte Gerçekleşen Değişim Grafiği	72
Şekil 7.7 : Vaka III. İlk Durum	74
Şekil 7.8 : Vaka III. Köpükte Gerçekleşen Değişim Grafiği	76

1. GİRİŞ

Geçtiğimiz yüzyılın yıkımlarının ardından ekolojik krizin günümüzde yarattığı etkiler, Modern ilerlemeci tutumun sorgulanmasına ve insanmerkezci olmayan yeni bakış açılarına yönelik ilginin uyanmasına neden olmaktadır. Bununla beraber, ilişkilerin giderek karmaşıktığı çağdaş dünyayı anlamak, yaşanan teknolojik gelişmelerin etkileri yanında doğa ve kültür arasındaki sınırların belirsizleşmesiyle ortaya çıkan yeni olguları tanımlamak giderek güçleşmekte, Modern epistemolojinin var olan düalist şemaları söz konusu ihtiyaçlara cevap vermekte zorlanmaktadır.

Bu nedenlerden dolayı, insanın otonom, bilinçli, özgür iradeye sahip olarak eylemde bulunduğunu farz eden, kökenini ilerlemeci Aydınlanma Çağı'ndan alan Hürmanist bakış açısı yerine, yeni bir yaklaşım olan Posthürmanizm ortaya çıkmıştır. Bu tez çalışmasına başlığını veren Posthürmanizm kavramı, insanın fiziksel, kimyasal ve biyolojik olarak çevresine bağımlı olduğunu kabul ederek Hürmanizm ile en önemli karşıtlığını ortaya koyar. Söz konusu yaklaşımda insan, sürekli dönüşen büyük bir ekosistemin parçası olarak görülür; eyleme geçişinde ise, akıl yanında etkileşim ve alışkanlıklar önemli yer tutar (Oxford Research Encyclopedias, 2023). Gelişen teknolojinin etkisiyle yeni insanın şekillenmesi yanında; insanın var olmadığı, 'insan sonrası' olarak tariflenen bir durumda diğer varolanların yaşamlarına odaklanacak kadar kapsamı genişleyebilen kavram, bu tez kapsamında en temel belirleyeni olan 'insanmerkezcilikten ayrılma' ekseninde ele alınacaktır.

Posthürmanizmde, insanın dünyayla ilişkisini anlamada yeni bir yol söz konusudur. Bu nedenle posthürmanist teoriler, bu ilişkiyi kavramsallaştırmada insan merkezli (antroposantrik) olmayan yeni epistemolojiler sunma zorunluluğundadır. Modern epistemolojinin Kartezyen düşünceye dayanan yaklaşımı, özne-nesne bölünmesinden türediğı, akıl sahibi insanı merkeze koyarak diğer her şeyi ise ona tabi kıldığı için bu ihtiyaca cevap verememektedir.

İnsanın yeni bir kavramsallaştırması ve tarihselleştirmesinin söz konusu olduğu Posthürmanist yaklaşımda, onun diğer varolanlarla teması önemli bir yer teşkil eder.

Modern epistemoloji çerçevesinde insana tabi olan varolanlar ancak bu hiyerarşiden özgürleştiği takdirde insan merkezli bakışın ötesine geçilmesi mümkün olabilir. Bu yüzden, tüm varolanları eşit varlık statüsünde kabul ederek aynı düzleme yerleştirmeye işaret eden ‘Düz Ontoloji’ terimi, posthümanist teoriler için önemli bir referans kavramdır. Ayrıca, söz konusu teorilerin insan merkezli bakış açısına mesafe alırken Martin Heidegger felsefesinden etkilendikleri gözlemlenmiştir. Tüm bunlarla beraber, ele alınan posthümanist teorilerde diğer bir ortak pozisyon alış ise ‘Dilsel Dönemeç’ olarak adlandırılan, Gerçeğin üretiminin insan söylemine hapsedildiği yaklaşıma karşı şekillenir. Çünkü bu yaklaşım, Gerçeği insana tabi kıldığından insan merkezlidir ve dünyaya ilimizi kaybetmemize yol açmıştır. Gerçek, insan zihninden özgürleştirilerek tekrar dünyaya teslim edilmelidir.

Felsefe ve Sanat alanında başlayan Posthümanist tutum, insan merkezli olmayan yeni düşünüş ve algılama biçimleri üretmeye yönelmiştir. Bu değişim, diğer disiplinlerde de etkisini göstermektedir. İnsanın, kendi üretimi insan-olmayanlar ile irtibatını ele alan bir disiplin olarak Endüstriyel Tasarım, Posthümanist felsefede gelişen yeni düşünüş biçimlerinin yaratıcı bir biçimde ele alınabileceği bir alana işaret etmektedir. Diğer disiplinler gibi Modern epistemoloji etkisi altında şekillenmiş Endüstriyel Tasarım, temel kavram setlerinin özne-nesne kutuplaşmasına dayalı olarak belirlendiği, “kullanıcı-ürün” ya da “tasarımcı-ürün” gibi ikiliklerin sıkça kullanıldığı bir teorik çerçevede işlerlik kazanır. Bu çerçevede, “ürün” olarak tanımlanan insan-olmayan, ya bir arada bulunduğu diğer insan-olmayanlarla sürekli birlikte bulunuş halinden çekip çıkarılarak tüm etkileşimlerinden izoleymişçesine ele alınır ya da “kullanıcı özne” ile ilişkisinde etki etme kapasitesi küçümsenerek edilgenleştirilir. Bunların sonucunda, insan ve insan-olmayanların birlikteliği ile oluşan karmaşık ilişkiler ağı indirgenerek çeşitli biçimlerde yok sayılır.

Bu tezin amacı, çağdaş dünyanın kompleks ilişkilene biçimlerini indirgmeden ele alma çabasında olan, insan merkezli düalist bakış açısını aşmaya yönelik güncel üç posthümanist teoriyi ve bu teorilerin birbirleriyle ilişkisini aktarmaktır. Söz konusu teorilerden biri vasıtasıyla tez sonunda ele alınacak vaka yoluyla, Modern epistemoloji ile şekillenmemiş yeni bir teoriye başvurarak insan ve insan-olmayanları kapsayan ilişkiler ağının nasıl görünür kılınacağını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Tezin kapsamına ilişkin olarak, ikinci ve üçüncü bölümlerde, Hümanist yaklaşımdan Posthümanist yaklaşıma doğru gerçekleşen düşünsel dönüşümü ana hatları ile ifade ederek ele alınacak üç teorinin oluşum koşulları hakkında bilgi vermek ve bu sayede söz konusu teorilerle daha kolay ve anlamlı biçimde ilişki kurulmasını sağlamak amaçlanmıştır. Böylelikle, ikinci bölümde, Endüstriyel Tasarım disiplini gibi tüm disiplinlerde konvansiyonel bakışı şekillendiren Modern epistemoloji ve onun kurucu düşüncesi olan Kartezyen düaleite ele alınarak açıklanacak, eleştirisi yapılacaktır. Üçüncü bölümde ise, Kartezyen düşünceyi temel alarak gelişen, ‘kendinde-şey’e doğrudan erişimimizin mümkün olmadığını varsayarak dünyayı insan zihnine tabi kıldığı eleştirisi getirilen Kant felsefesine kısaca değinilecektir. Bu felsefeye yönelik eleştiriler, kendisini ‘Yeni Gerçekçilik’ olarak tanıtan düşünce akımı merkezinde ele alınarak sunulacak, bu düşünce akımının, Gerçeği insan zihninden bağımsızlaştırma çabası aktarılacaktır. Bununla beraber, Yeni Gerçekçilik ile ilişkilendirilebilecek ve Kartezyen düşünceye karşı insan da dahil olmak üzere tüm varolanları eşit varlık statüsüyle daha demokratik bir zeminde buluşturmayı amaçlayan, Posthümanizm ile bağlantılı önemli bir kavram olan ‘Düz Ontoloji’ tanıtılacaktır.

Gelecek üç bölümde ise bu tezin başlığını oluşturan Posthümanist yaklaşıma sahip üç teorinin her biri, birer bölümde şu şekilde ele alınarak incelenecektir:

Dördüncü bölümde, Graham Harman’ın Nesne Yönelimli Ontolojisi (NYO), dörtlü estetik yapısı ile tanıtılacaktır. Her gün ilişki kurduğumuz nesnelerin etki etme/ihtiyaç giderme kapasiteleri dışında kendinde-şey olarak, yalnızca kendilerine ait varoluşlarının olduğu vurgulanan teoride, insan erişimine kapalı bulunduğu varsayılan kendinde-şeyin kendini açma yolunun ‘metafor’ kavramından geçtiğine değinilerek gerçek nesneye ulaşma serüveni, Harman’ın verdiği örnekler üzerinden ele alınacaktır.

Beşinci bölümde, bilim, teknoloji ve sosyolojinin sınırlarının bulanıklaştığı alanda çalışan Bruno Latour’un “modern olmama” haline yaptığı vurgu nedeniyle aldığı pozisyon belirginleştirilmeye çalışılacaktır. Latour’un geliştirdiği, insan ve insan-olmayanların bir aradalıklarını, karışımlarını ve birbirlerine etki etme biçimlerini, karmaşık süreçleriyle gözler önüne serme potansiyeline sahip, oldukça dinamik bir teori olan Fail-Ağ Teorisi tanıtılacaktır.

Altıncı bölümde ise bu teoriler ile temas halinde olan, insan ve insan-olmayanların ilişkilerini mekânsallaştırarak düşünmeyi amaçlayan Peter Sloterdijk ve geliştirdiği

Küreler Teorisi (Sferoloji) tanıtılacaktır. Yaşamı sürdürme temasına ilişkin olarak kürelerin insanın oluşumundan itibaren bugüne kadar ne şekilde evrildiğinin gösterilmesinin yanında, çağdaş yaşam birlikteliklerinde, kürelerin tekrar tekrar yapılan, hasar gören ve onarılan halleri ile çok boyutlu etkileşimlerini anlamak için Sloterdijk'in önerdiği 'köpük' metaforu açıklanacaktır.

Yedinci bölümde ise Sloterdijk'in köpük metaforu, Sferolojik yönetime başvurularak yorumlanacak, çağdaş dünyaya özgü senaryolaştırılmış alt vakalardan oluşan bir vaka çalışmasına uyarlanacaktır. Bu şekilde Küreler Teorisi'nin temel kavramları, vaka yardımıyla anlaşılır kılınmaya çalışılacak, söz konusu teoriye pratikte nasıl başvurulabileceği, böylece çağdaş dünyada insan ve insan-olmayanları kapsayan karmaşık ilişkilenme ve etkileşim biçimlerinin köpük metaforu ile ne şekilde görünür kılınacağına dair bir örnek çalışma gerçekleştirilecektir.

2. MODERN EPİSTEMOLOJİNİN KURUCU DÜŞÜNCESİ OLARAK KARTEZYEN DÜALİTE VE ELEŞTİRİSİ

Özne ve nesne ayırımına dayalı, merkeze ise özne olarak insanı yerleştiren ‘ikici’ (düalist) bakış açısının, gelecek düşünürlerin felsefeleriyle pekişecek olsa da ilk temelleri René Descartes ile atılır. 17. yüzyıl felsefesine damgasını vuran Descartes ve ona ait ‘Kartezyen’ düşüncenin, Batı metafiziği ve günümüz bilimsel düşüncesinin şekillenmesinde etkili olduğu bilinmektedir (Bumin, 2019). Özü akıldan oluşan özne ile ondan ontolojik olarak yalıtılmış nesne ikiliği (düalite) çerçevesinde ifadesini bulan bu yaklaşım, Modern düşüncenin hazırlayıcısı olan Aydınlanma Çağı’nın da kurucu öğelerindendir. Her şeyden şüphe eden fakat sadece kendi düşünsel ediminden emin olabilen öznenin, kesinlik arayışı içinde çevresini, hatta kendi bedenini bile akıl yoluyla kavraması, ortaya çıktığı yüzyıl ve sonrasında karşıt tepkilere yol açmış, 20. yüzyıl düşünürleri tarafından da sıklıkla eleştiriye tabi tutulmuştur. Aradan geçen dönemde yaşanan dünya savaşları, Yahudi Soykırımı, atom bombası felaketi ve devamında gelişen ekolojik sorunların, bu bakışın doğurduğu sonuçlar olduğuna dair iddialarda bulunulmuştur (Adorno ve Horkheimer, 1995).

İnsan aklını ve onun sahibi olan insanı merkeze alan bu yaklaşım üzerinde temellenen Modern epistemoloji ise, söz konusu merkezi akıl dışında kalan şeylerin bilgisine ulaşmak için geliştirdiği yöntemlerle, özne-nesne ikiliği çerçevesinde zorunlu olarak nesnesini indirger. Bu indirgeme, nesnesinin bazı niteliklerini, özellikle akıl yoluyla tanımlanamayanlarını saf dışı bırakmak durumundadır. “Anlamlandırıcı özne ile anlamsız nesne ve rasyonel anlam ile onun rastlantısal taşıyıcısı arasındaki tek boyutlu ilişki, varolanlar arasındaki bağların çok katmanlılığını unutturur” (Adorno ve Horkheimer, 1995, s. 28).

Günümüz disiplinlerine kaynaklık eden bilimin temellerinin atılmakta olduğu 17. yüzyılda, özne-nesne ikiliği ekseninde ruh-madde ayrımı da derinleşmekte, doğaya hükmetmek önemli bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekolojik kaygıların uzağındaki 17. yüzyıl insanının yeni bilim anlayışı şekillenirken doğadan insan yararına faydalanma fikri, toplumsal ilerleme söz konusu olduğu için kabul gören bir

yaklaşımdır. Bu doğrultuda bilimsel gelişim hız kazanır. Başvurulacak yöntemlerin geliştirilmesinde yüksek soyutlama kapasitesi ile matematik öne çıkacaktır. “Matematiğin sonuçlarının tartışılmaz olması, onun bir yöntem olarak kullanıldığında bütün diğer bilimler arasında bir ölçüt birliğini sağlayabileceği umudunu doğurmuştur” (Bumin, 2019, s. 39).

Matematiğin fiziğe uyarlanması yoluyla doğanın bilgisi matematiksel olarak elde edilecektir. Bu yaklaşımla birlikte doğal dünyanın işleyişi makine analogisiyle anlaşılmağa başlanarak mekanist doğa anlayışı gelişir. “Tüm hadiseler (fenomen) matematiksel bir disiplin olan mekanikteki kavramlara atıf yapılarak açıklanıyordu: şekil, büyüklük, nicelik ve hareket” (Henry, 2020, s. 64). Böylelikle canlılık ilkeleriyle yapılan açıklamalar kapsam dışı bırakılmaya başlandı. Henry’nin dile getirdiğine göre mekanik felsefenin en etkili yorumu ise Kartezyen sistem idi (2020, s. 65).

Doğanın mekanik bir sistem şeklinde algılanması onun bir yandan Tanrının mükemmel işleyen yaratımı olduğuna işaret etse de, öte yandan makine analogisi ilerleyen zamanlarda başka sorunların doğmasına neden olacaktır. Ruh ve madde, tekrar uzlaşması güç bir biçimde birbirinden ayrılıp madde tarafına yerleşen doğa ile beraber, daha önce Antik Yunan kökenli bilimde kabul gören, örneğin insanın zihinsel aktivitesinin bitkisel ruhun gelişmiş hali olarak tasavvur edildiği doğayla süreklilik içeren yaklaşım, yerini doğa ile insan arasında artık herhangi bir ontolojik bağlantının bulunmadığı yeni bakış açısına bırakır. Bumin bu süreci şu şekilde tanımlar:

(...) Descartes’a göre Tanrı, insanı özünde yayılım olan bu makina-dünyaya yerleştirmiştir. Ama onun özü bu dünyanınkinden bambaşka, ondan son derece üstün olan Düşünce olduğu için, insan, ereksellikten ve niyetten arınmış olan bu dünyayı ve yine bir mekanizma olan kendi bedenini, düşünen ruh olarak bir kaptanın yönetmesi gibi yönetecektir. (2019, s. 35)

Ruh ve madde kutuplaşması olarak başlayan, birbirine çevrilmesi mümkün olmayan iki öğeden oluşan bu yarıлма, insan-doğa, akıl-duygu, erkek-kadın gibi ikilikler şeklinde genişleyecek, bu ikiliklerin bir tarafı diğerine göre üstün kabul edilip etkin ve şekillendirici olurken, diğeri bu etkilere maruz kalan taraf olarak belirlenecektir. Batı metafiziğinin ürettiği metinleri ‘dekonstrüksiyon’ yöntemiyle analize tabi tutan Jacques Derrida, bu analiz sırasında ele aldığı ikiliklerin taraflarının karşılaşmasını

barışçıl bir birliktelikten çok şiddet içeren bir hiyerarşi olarak tanımlar (1972, s. 41). İşte bu hiyerarşi insanın tüm varolanlarla kurduğu ilişkiye nüfuz edecektir.

20. yüzyıl Varlık felsefesinin önemli ismi Martin Heidegger, *Modern Bilim, Metafizik ve Matematik* isimli makalesinde, Descartes'ın, matematiksel önermenin (aksiyom) kesinliğine dayanarak her şeyden şüphe eden 'ben'i, düşüncenin merkezine oturtmuş oluşuna bir kez daha değinir. Fakat ona göre, buradaki sorun, Descartes'ın yalnızca bahsi geçen birinci tekil şahsı sorunsallaştırıp ondan şüphe etmeden bırakmış olmasıdır. Bu eksik analizle, özü karanlıkta kalmış olan 'ben' nedeniyle, Descartes'a kadar her şey kendisi için özne olabilirken, artık özel bir tip özne (*subject*) yaratılmış olur. Diğer şeyler ise kendisi için özne olma vasfını kaybederek bu özneyle olan kurucu ilişkiye bağlı olarak belirlenen birer nesneye (*object*) dönüşürler (Heidegger, 1967, s. 303).

Heidegger, Kartezyen dünya görüşüne yönelik kapsamlı bir eleştiri sunarken, *Varlık ve Zaman* isimli eserinde kendi felsefesinin dünyasallık fenomeninin açıklamasını "tezat uç örnek" (2006, s. 92) olarak tanımladığı Descartes'ın dünya yorumunu analiz ederek yapar.

Descartes'ın insanı, "düşünen akıl" (*res cogitans*) ve diğer nesnelerle birlikte "uzama yerleşen beden" (*res extensa*) olarak iki uzlaşmaz tözden oluştuğundan, Descartes için dünya *res extensa* temelinde belirlenir, *res cogitans* ise bu belirlenimin dışında kalır. Heidegger ise insanı *Dasein* olarak isimlendirerek en baştan böyle bir bölünmeye gitmediğini belirlemiş olur. *Dasein*'i Türkçeleştirecek olursak o, "şurada-olan" olarak insanı her daim dünya-içinde-varolan şeklinde tanımlar. Dünyadan ayrı olarak değerlendirilebilmesi söz konusu değildir, insan özü itibarıyla mekânsaldır.

Ele alacağımız yeni teoriler için temel teşkil eden, onlar için farklı şekillerde esin kaynağı olan Heidegger felsefesinde insan, dünya-içinde-varolan olarak anlam kazanır. *Dasein* yani "şurada-olan" olarak o, Descartes'ın yalıtılmış, kendine yeterli ego-bireyi yerine, diğerleriyle 'birlikte-varolan'dır. Özne-nesne bölünmesinin söz konusu olmadığı bu felsefede insan, kullandığı tüm gereçler bütününe de yer aldığı çevreleyen-dünya-içinde diğer varolanlarla birliktedir.

Descartes felsefesinde dünyanın bilgisinin, tözü dünyanınkinden farklı ve onun dışında kalan *res cogitans* yani akıl yoluyla sağlandığı iddia edilirken, Heidegger'e göre "...sadece bilmenin bu iç âlemden nasıl 'dışa' eriştiği ve 'aşkınlık' kazandığı

sorusunu sormakla yetiniliyorsa...” (2006, s. 63) bu tür muammalara neden olan bilmede açıklığa kavuşturulamayan önemli noktaların olduğu söz konusu edilmelidir. Heidegger felsefesinde ise bilme, öncesel olarak, *Dasein*’ın varlığını özsel olarak meydana getiren dünyayla-beraber-varolma hali üzerinde temellenir. Ökten’in deyişiyle “...*Dasein*, dışsal nesnelerle deneyim ve bilme yoluyla tikel ilişkilere giren bir özne de değildir. Heidegger’e göre *Dasein*, yalıtılmışlık değil açıklıktır: O buna, dünya-içinde-varolma demektir” (2019, s. 85).

Görüldüğü gibi özne-nesne bölünmesini, *Dasein*’ın mekânsallığı ve onun diğerleri ile birlikte aynı-dünya-içinde-varolma yoluyla aşan Heidegger, Modern epistemolojinin yarattığı açmazlardan çıkış için günümüzde pek çok düşünüre esin kaynağı olur. Özellikle, insan merkezli düşünme biçimlerini aşmaya, insan-olmayanlarla yeni ilişkilene biçimlerini araştırmaya yönelik çabalarda Heidegger felsefesi önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu felsefeden etkilenecek kendi teorilerini geliştirmekte olan çağdaş filozoflara ve onların Modern epistemoloji eleştirilerine kısaca değinecek olursak:

Dasein’ın mekânsallığı fikrinden yola çıkarak insanın çoklu dünyalar oluşturma kapasitesi üzerine geliştirdiği ‘Küreler’ isimli teorisiyle Peter Sloterdijk, gerek sosyal bilimler, gerekse tasarım alanlarında güncel tartışmalar içinde yer almaktadır. *Platon’dan Foucault’ya Felsefi Hassasiyetler* isimli kitabında, Descartes’a bir bölüm ayıran Sloterdijk, onu Modern düşüncenin ve gelmekte olan makineleşme sürecinin düşünsel hazırlayıcısı olan “analitik mitosun yaratıcısı” olarak tanımlar ve bu süreçten şöyle bahseder:

O, kendisini koşulsuzca çağın görevine açan bir düşüncenin zeminini hazırladı: makinelerin inşası (...) Bunu yaparken tüm varoluşu en basit, en küçük parçasına kadar ayırmaya başlayarak bu kompozisyonun oluşumunu yöneten kuralları biliniyor kılmanın yolunu aradı. Analiz ve sentez arasında gidip gelerek aklın kendisinin mühendisliğe uymasını sağlayıp onu tefekküre dalmış antik esin perilerinden arındırdı. (2013, s. 30)

Felsefede şeylerin temelini oluşturma görevinin Tanrıya ait olduğu bir dönemden bu görevin insan aklına transfer edildiği başka bir döneme geçiş sürecinde, Descartes’ın sistem odaklı filozofların ilgisini çekmesi şaşırtıcı değildir. Kartezyen dünya görüşünün insan üretimi bir olgu olarak geride bırakılması ise Sloterdijk’a göre ancak

20. yüzyıl zihin felsefesinin zemininin çözülmesiyle söz konusu olabilmıştır (2013, s. 31).

Kendini spekülâtif gerçekçi olarak tanımlayan, ‘Nesne Yönelimli Ontoloji’ (NYO) isimli yeni bir varlık felsefesi ortaya koyan Graham Harman da Descartes’ın bilim tarihini kapsayacak biçimde devrimci bir figür olduğuna işaret eder. Onun, Modern bilimin ve Modern düşüncenin daha materyalist bir zemine yerleşmesine katkıda bulunsa da Ortaçağ felsefesini oluşturan, insanın bakışından bağımsız olarak da şeylerin derinliklerinde etkin olan tözsel formların bu anlamda sonunu getirdiğini belirtir. Aristoteles felsefesine ilişkin olan tözsel formlar yerine, Descartes’ın fiziksel töz (*res extensa*) ve düşünen töz (*res cogitans*) ayrımı ile birlikte, fiziksel madde derinliğini ve gizli niteliklerini yitirerek matematiksel olarak tamamen anlaşılabilir bir duruma taşınırken, benzer şekilde, düşünen töz de gizemini kaybeder. Artık zihnin işleyişine bakmanın oldukça kolay olduğu farz edilirken düşünceler açıklıkla kavranabilen şeylere dönüşür. “Descartes için hem dünya hem de benlik şeffaf bir biçimde bilinebilirdir...” der Harman (2020, s. 58).

İleride daha detaylı olarak değinilecek Nesne Yönelimli Ontoloji (NYO), şeylerin derinliklerini ve otonomilerini yitirmelerine tepki olarak, bu niteliklerin onlara tekrar teslim edilmesi amacıyla Harman tarafından geliştirilmiş bir yaklaşıma sahiptir. Bugün; sanat, tasarım, mimarlık gibi disiplinlerce güncel tartışmalarda sıklıkla başvurulmakta olan bir felsefe teorisi halini almıştır.

Sosyal bilimler kökenli olmasına rağmen bilimsel deneylerin gerçekleştirilme koşullarını inceleyen Bruno Latour ise, laboratuvar koşullarında tartışılmaz sonuçlara götürdüğü iddia edilen bu süreçlerin aslında ne kadar insan etkileşimleri, gündelik olaylar ve nesnelerle belirlendiğine dair araştırmalar yaparak çağdaş felsefeye katkıda bulunmuştur. *Biz Hiç Modern Olmadık* isimli kitabında, Kartezyen düşüncenin yarattığı Modern epistemolojiyi belirleyen doğa-kültür bölünmesinde, bu iki unsurun, Modernin kurucu Anayasasında birbirinden keskin bir şekilde ayrılmış ve birbirine karışması mümkün olamaz iki şey olarak sunulduğundan bahseder. Fakat Latour’a göre, bu ilk izlenim yanıltıcıdır; aslında bu iki öge arka planda Premoderne işaret edecek bir biçimde devamlı olarak birbirine karışmaktadır. Bu nedenle Modernite, kendi kurumları ile sürekli bir arındırma faaliyeti yürüterek birbirine karışan bu öğeleri tekrar ayırmaya ve hiç karışmamış gibi göstermeye çalışmaktadır (Latour, 2006). Bu

konuda sık verilen örneklerden biri olarak ozon tabakasını ele aldığımızda, Modern Anayasa ile şekillenmiş zihinlerimizce onun doğa kutbu tarafında yer aldığını kolaylıkla söyleyebiliriz fakat kültür tarafına yerleştirilecek insan aktivitesinin onun üzerinde yol açtığı hasarı hangi kutba yerleştirmemiz gerektiğinde karmaşaya düşeriz.

Bilimsel olgular inşa edilmiştir ama toplumsala indirgenemez; çünkü toplumsal, kendisini inşa etmek için seferber olmuş nesnelerle doludur. Bu çifte insanın etmeni, yapıbozum kavramının olabildiğince kötü yakaladığı bir pratikler bütünüdür. Ozon deliği, gerçekten doğal olamayacak kadar toplumsal ve anlatımlıdır. (Latour, 2006, s. 13)

Ona göre bu karışımların görünür ve meşru kılındığı yeni bir düzenlemeye, yeni düşünüş biçimlerine ihtiyaç vardır. Latour, insan olan ya da olmayan her şeyi etkileşim temelinde ele alan ‘Fail-Ağ Teorisi’ni (FAT) geliştirir. Öyle ki, her şey diğer şeylere etki etme kapasitesi çerçevesinde bu ağ içerisinde fail olarak yer bulabilir. Doğa-kültür bölünmesi gibi herhangi bir düalizm içermeyen bu teoride, insan olan ve olmayanlar aynı düzlemde muamele görür, bazen bir nesnenin birkaç insanın bir araya gelse bile sağlayamayacağı bazı etkilere muktedir olduğu durumlar da açığa çıkar. İleride daha detaylı olarak ele alınacak bu teori, doğa-kültür karışımlarının edilgen ya da görünmez kılındığı insan merkezli düşünme biçimlerine karşı, onların etki etme kapasiteleri ile etkin ve görünür kılınmasını sağlamaya yöneliktir.

3. YENİ GERÇEKÇİLİK VE DÜZ ONTOLOJİ

Birinci bölümde açıklanan Modern epistemolojiye karşı yöneltilen eleştirilerin devamında gelişen, siyasetten felsefeye tüm alanlarda oluşan memnuniyetsizlik, yeni düşünme biçimlerinin araştırılmasına, yeni felsefelerin doğmasına yol açmaktadır. Bir grup düşünürün 2011 yılında gerçekleştirdikleri toplantı sırasında ‘Yeni Gerçekçilik’ (*New Realism*) ismini verdiği felsefi akımın doğuşu, böylesi araştırmaların bir sonucudur. Bu düşünürlerden Maurizio Ferraris, *Yeni Gerçekçilik: Kısa Bir Giriş* isimli makalesinde felsefede Postmodernizmden sonra yeniden Realizme yönelişin ne şekilde gerçekleşmekte olduğundan ve nedenlerinden bahseder. Yeni Gerçekçilik isminin, Postmodernizme ait bir yaklaşımla her şeyin dil, kavramsal şemalar ya da medya tarafından inşa edilmiş olduğu inancının yarattığı yorgunluğu doğru yakaladığı için seçildiğini belirtir (2015, s. 141). Ferraris’e göre, tüm Gerçekliğin inşa edildiğini dile getiren bu inşacı yaklaşıma Immanuel Kant felsefesi önemli bir zemin hazırlamıştır. Gerçekliğin inşasında kavramsal şemalarımız ve algı aparatımızın önemli bir rol oynadığını savunan bu görüş, Ferraris’in ifade ettiği şekliyle, Descartes ile başlar ve Kant felsefesi ile doruğuna erişir (2015, s. 144).

Immanuel Kant, Descartes felsefesine kaynaklık eden düáliteye dayanarak *res extensa-res cogitans* kutuplaşmasını temel alan sistematik bir felsefe geliştirir. *Dış dünyanın* bilgisine akıl yoluyla ulaşıldığını savunan bu transandantal felsefede, öznenin bilgiye ne şekilde ulaştığının ayrıntılı bir biçimde analizi gerçekleştirilir. Varlığın ne olduğu sorusundan (ontoloji) çok, ona dair bilgiye insan tarafından nasıl ulaşıldığıyla (epistemoloji) ilgilenen Kant’a göre söz konusu bilgi, ancak deneyim yoluyla edinilen verilerin aklın *a priori* olarak sahip olduğu uzay-zaman gibi kategorilerle düzenlenmesi yoluyla elde edilebilmektedir. Bu durumda Kant, ‘fenomen’ ve ‘numen’ ayrımı yaparak aklın kategorileri vasıtasıyla ulaşabileceğimiz yegâne bilginin, şeylerin bize belirttiği şekliyle fenomen dünyasına ait olduğunu, kategorilerin aracılığı olmaksızın dünyaya erişimimizin mümkün olamayacağını ifade eder. Bu nedenle de numen olarak adlandırdığı kendinde-şey olarak dünyanın var olduğu fakat onu asla bilemeyeceğimiz yargısında bulunarak insanın Gerçek ile olan

ilişkinin sorunsallaştırır. Dünya ile dolayimli bir ilişkiyi tarif eden bu yaklaşımda, dolayımın duyuların sağladığı verileri işleyen akıl ile gerçekleşmesinin Gerçekliği akla bağımlı kılması sebebiyle, bu bilgi felsefesinin dünyaya karşı ilgisiz bir pozisyon almaya meyilli başka yaklaşımların gelişmesine neden olması muhtemeldir. Ayrıca, bilginin yalnızca insan özneler arasında kurularak üretilen bir boyuta indirgenmesi gibi etkilerinin de olması söz konusudur. Aklın kavramsal şemalarının; dilin, medyanın aracılığıyla çeşitli güç ilişkileri vasıtasıyla sürekli olarak yeniden inşa edildiğini, Gerçeğin yalnızca gücün inşasından ibaret olduğunu savunacak kadar uç noktalara evrilen yeni yaklaşımların söz konusu olduğundan bahseden Ferraris, Gerçeğin insan aklına bağlı olduğu böylesi bir inşacılık için “Böylece dünyanın ayrı bir varoluşu olduğu kabul edilir; fakat bu dünya, en azından bilebileceğimiz bir şekilde, yapısal ve morfolojik otonomiye sahip olarak alınmaz” yorumunu yapar (2015, s. 145).

İşte Yeni Gerçekçilik, bir düşünsel akım olarak kendi içinde farklılıklar taşısa da tüm bilgiyi akla bağımlı kılarak kendinde-şeyin ulaşılamaz ilan edilmesinin yaratmış olduğu gidişatı değiştirmek için yeni yaklaşımlar arama konusunda ortaklaşmaktadır. Bu yaklaşımlar, dünyaya yönelik ilgimizi tekrar tesis edebilmek için, zihnimizde bilgiyi nasıl inşa ettiğimize odaklanmak yerine, kendinde-şeyin ne olduğuna yönelir. Yani, insan odaklı bir epistemolojiden çok, ‘kendinde-şey’e odaklı ontolojiler geliştirmenin olanaklarının aranması söz konusudur. Kendisi de yeni bir ontoloji geliştirmiş düşünür Çetin Balanuye, *Yeni Gerçekçiliğin Kant Gerilimi* isimli makalesinde, Kantçı epistemolojinin bazı vurgularına karşı tam bir fikir birliği içinde görünen bu filozofların, felsefe ve felsefi ontolojide “gerçekçi” bir perspektifi benimsediklerini vurgulayarak Gerçekliğin spekülâtif de olsa yaratıcı bazı araştırma yaklaşımları yoluyla anlaşılabilirliğini, bu araştırmada insanmerkezciliğin hiçbir türüne yaklaşmamak kaydıyla ve buna karşın, gerçekliğe üst seviyede bir bağlılığın olanaklı olduğunu göstermeyi amaçladıklarını dile getirir (2017, s. 289).

Gerçekliğe olan bu vurgu ve onu anlama çabasının önemine işaret eden Yeni Gerçekçilik için, Balanuye’nin belirttiği gibi Gerçekliği anlama niyetiyle geliştirilecek yaratıcı yollarda insanmerkezciliğin benimsenmemesi önemli bir kriterdir. Böylelikle, bu çerçevede başvurulacak herhangi bir ontoloji, Descartes ve Kant felsefesinde gördüğümüz ve bugüne kadar her alanda hâkim olan, insanı ve onun aklını merkeze alarak diğer şeyleri ona tabi kılan yaklaşımdan uzak durmalıdır. Bu çerçevede, Yeni Gerçekçi düşünürlerin her biri, kendi yeni ontolojisini kurarken bu ontolojilerin ortak

zeminini vurgulamak adına bir terim kullanırlar; insan da dahil olmak üzere tüm var olanların aralarında hiyerarşi olmaksızın, tabiiyet ilişkisinden muaf bir biçimde, birbirlerine eşit derecede varlık olarak ele alınacağını ifade eden bu terim ‘Düz Ontoloji’dir.

Aslında bu kavramın ilk ortaya çıkışı 70’li yıllara dayansa da günümüze gelişine dek çeşitli evrimlerden geçer, yeni anlamlar kazanır, farklı düşünürlerce kapsamı genişletilir ve değiştirilir. Hem Yeni Gerçekçiler arasında bulunan hem de zaman zaman Düz Ontolojiye eleştirel bir bakış yönelten Ray Brassier, Düz Ontolojinin karmaşık bir soykütüğe sahip olduğunu belirterek terimin oluşum ve gelişim aşamalarını şöyle özetler:

Roy Bhaskar tarafından 1975’te yayımlanan *Gerçekçi Bilim Teorisi* isimli kitabında empirist bilim felsefeleri için pejoratif bir ifade olarak icat edilmiş, 1990’ların sonlarından itibaren ise Deleuze ve Guattari’nin çalışmalarına yönelik tartışmalarda pozitif bir anlama bürünmüştür. Fakat ancak 2002 yılında Manuel de Landa’nın Deleuze hakkında yayımlanan *Yoğun Bilim ve Sanal Felsefe* adlı kitabının ardından yaygın kullanımı mümkün olmuştur. Yakın geçmişten itibaren ise, Nesne Yönelimli Ontoloji ve Yeni Materyalizm taraftarlarınca savunulmaktadır. (2015, s. 65)

Graham Harman tarafından kurulan, bir önceki bölümde kısaca değindiğimiz Nesne Yönelimli Ontoloji (NYO) isimli düşünce akımının üyelerinden Levi R. Bryant ise *Nesnelerin Demokrasisi* isimli kitabındaki bir bölümü Düz Ontoloji’nin ne olduğuna ayırarak bu ontolojiyi dört maddeyle formüle eder (2011, s. 245-246). Bu dört temel ilke şu şekilde özetlenebilir:

1. Bir çeşit varolana ayrıcalık tanıyarak onun diğer varolanlara kaynak teşkil ettiğini reddeder. NYO, nesnelerin geri çekilme niteliğine sahip olduğunu ve bu durumun her nesnenin kendisi için dahi geçerli olduğunu kabul ettiğinden, bir nesnenin kendisini, diğerlerine ya da kendine tam açıklıkla gösterdiğini iddia eden her aşkınlık ya da mevcudiyete ilişkin ontolojiyi reddeder.
2. *Dünya* ya da *evrenin* var olmadığını iddia eder. Bunun anlamı, bütün diğer nesneleri, kendi uyumlu, birlik içindeki tek varlığında toplayan süper-nesnelere inanmadığıdır.

3. Düz Ontoloji, özne-nesne, insan-dünya ikili görüşüne ayrıcalık göstermeyi, bu ilişki tipinin hem nesnelerin kendi aralarında kurdukları ilişkilerden farklı ve üstün olduğunu hem de nesne-nesne ilişkileri içinde örtük bir biçimde de olsa insan-nesne ilişkisinin sürekli olarak var olduğunu savunan [vesilecilik gibi] görüşleri reddeder. Çünkü, insanların kendilerine özgü güç ve kapasitelerinin olması, diğer varolanlarla kurdukları ilişkilerin, onların kendi aralarında kurdukları ilişkilerden farklı olmasını gerektirmediği gibi, insanın her nesneler arası ilişkiye de zorunlu olarak dahil olmasını gerektirmez.
4. Tüm varolanlar eşit ontolojik düzlemde yer alır. Yapay ya da doğal, sembolik ya da fiziksel hiçbir varolan diğerlerinden daha fazla ontolojik saygınlığa sahip değildir. Bazı nesnelerin içinde bulundukları kolektifleri etkileme kapasitesi diğerlerinden daha fazla olabilir fakat bu, diğerlerine göre daha *gerçek* oldukları anlamını taşımaz. Çünkü, varoluş ikili bir yapıya sahiptir, bir şey ya var olur ya da olmaz.

Bryant'a göre, Düz Ontoloji kavramının sağlayacağı en büyük fayda, insan varolanlar için özneye yönelik olan, sosyal teoriler ve felsefe içindeyse kültürel olana gösterilen neredeyse obsesif olarak nitelenebilecek ilginin azalmasına yardımcı olmaktır. Temsile, göstergelere ve söyleme bu derece yoğun bir odaklanmanın yerini canlı ya da cansız doğal varolanlar ya da teknolojiler gibi insan-olmayan aktörlere yönelik daha fazla takdirin alması beklentisi, Düz Ontoloji kavramının geliştirilmesindeki en önemli neden sayılabilir (2011, s. 246-247).

4. NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ (NYO)

Nesne Yönelimli Ontoloji, Graham Harman tarafından geliştirilmiş bir teoridir, İngilizcesi *Object Oriented Ontology (OOO)* olarak isimlendirilir. İlk adımları 90'lı yıllarda atılmış olsa da bu şekilde kapsayıcı bir terim olarak kullanılmaya başlanması 2000'li yılları bulur. Yeni Realizm ve Düz Ontoloji şemsiyesi altında toplanan yaklaşımlardan biridir.

Düz Ontoloji kavramı, bu ekolün üyelerince formüle edilerek bugünkü anlamıyla kullanıma sokulmuştur ve önceki bölümde bahsedildiği gibi çağdaş felsefe tartışmalarında sıklıkla kullanılmaktadır. Ian Bogost, Levi R. Bryant, Timothy Morton gibi isimler Nesne Yönelimli Ontoloji yaklaşımını benimseyen ya da ona sempati duyan düşünürlerden birkaçıdır. Her birinin kendine ait bir teorisi olsa da, teorilerinin ortak noktası, insanmerkezciliğe son vererek tüm varolanların eşit varlık statüsünde aynı düzlemde buluşmasını sağlamak, özel olaraksa cansız varlıkların görünürlüğünü sağlamak anlamında “nesne yönelimli” olmaktır.

Görüldüğü gibi NYO da zaman zaman bir şemsiye terim olarak çalışsa da asli olarak Graham Harman'ın oluşturduğu ontoloji ile özdeşleşmektedir. Bu nedenle, bu tez kapsamında yalnızca Graham Harman'ın ontolojisi ayrıntılı bir biçimde ele alınacak ve bu teoriden söz edilirken ‘Nesne Yönelimli Ontoloji’ terimi kullanılacaktır.

4.1 Graham Harman'ın Yeni Gerçekçilikle İlişkisi ve Spekülatif Gerçekçilik

Harman, Yeni Gerçekçilere dahil edilen bir düşünür olarak kendi yaklaşımını daha spesifik bir biçimde “spekülatif gerçekçi” olarak tanımlar. Spekülatif Gerçekçilik, tüm diğer gerçekçi eğilimlerdeki gibi insan zihnine bağlı olmayan bir Gerçeklikle ilgilense de, Harman'a göre konvansiyonel yaklaşımlardan farkı, örneğin Gerçekliği atomlardan oluşan bir yapı olarak düşünmek yerine ona ilişkin kendi ifadesiyle “garip” bir modeli benimsemesidir. Bu nedenle “spekülatif” tabirini tercih etmektedir. Spekülatif Gerçekçiliğin tek bir birleşik felsefi harekete dönüşmemesi ise temel

prensibi içerisinde geniş olasılıkları barındırmasıdır. Bu temel prensip ise “gerçekçilik + sıra dışı spekülasyon” olarak formüle edilebilir (Harman, 2012, s. 184).

Spekülatif Gerçekçilik formülünün açıklaması birazdan kendi teorisinde de görüleceği gibi, Harman’ın Gerçeğe ulaşma yolunda bilimin “düzanlamcı” yaklaşımı yerine yaratıcı yöntemlere başvurulması gerektiğine inanması, bunun için felsefe ve sanata önem atfederek ‘metafor’ kavramını öne çıkarması, kendi teorisindeki spekülatif boyuta denk düşmektedir.

4.2 Yeni Bir Dönemece Doğru: Dilsel Dönemece Karşı Spekülatif Dönemeç

Yeni Gerçekçiliği tanıtan Maurizio Ferraris’in değindiği gibi Kant’ın fenomen ve numen ayrımı ve kendinde-şeye ulaşmanın mümkün olmadığı varsayımı, Gerçekle tek ilişkinin ancak fenomenler üzerinden ve insanın zihinsel faaliyetleri dolayısıyla kurulabildiği şeklinde önkabullere yol açmış; Yeni Gerçekçilere göre ise bu durum, uzun vadede kendinde-şeye duyulan ilgisizliğe neden olmuştu. Bu nedenle insanın kendi zihinsel aktivitelerine dönerek, yorumun önem kazanması ve Gerçekliğin dil, kavramsal şemalar ya da medya tarafından inşa edilmiş olduğu inancının gelişmesi söz konusu olmuştu. Tüm gerçekliğin dil ile yapılandığını varsayan felsefi görüşün ortaya çıkmasından itibaren bu dönem felsefede ‘Dilsel Dönemeç’ (*Linguistic Turn*)¹ olarak adlandırılırken, bu yaklaşıma karşı 21. yüzyıl ile beraber gelişen eleştirel trendi ifade etmek üzere Graham Harman ve Levy N. Bryant, ‘Spekülatif Dönemeç’ (*Speculative Turn*) terimini ortaya atar. 2011 yılında birlikte kaleme aldıkları *Spekülatif Dönemece Doğru* isimli makalede ise neden felsefede yeni bir dönemin açılmakta olduğunu Dilsel Dönemece işaret ederek ifade etmeye çalışırlar:

...İnsanlık bu çalışmaların merkezinde, gerçeklik ise ancak insan düşüncesiyle ilişkili olarak felsefede ortaya çıkar. Fenomenoloji, inşacılık ve inşacılık-sonrası, dekonstrüksiyon ve postmodernizm, Kıta geleneğinde anti-realist trendin mükemmel örnekleridir... Ekolojik kriz, nörobilimdeki ilerleme, temel fizik yorumlarında artan anlaşmazlıklar ve insan-makine ayırımına ters düşmekte olan olgular karşısında, önceki felsefelerin bu

¹ 20. yüzyılın ilk yarısında çıktığı kabul edilen düşünsel akım.

vakalarla yüzleşmekte yetersiz olduğu konusunda yükselmekte olan bir his söz konusudur. (Bryant, Srnicek, ve Harman, 2011)

4.3 Dilsel Dönemeçten Spekülatif Dönemece: Bir Film Örneği

Harman'ın işaret ettiği Dilsel Dönemecin yeni dünyayı kavramakta neden yetersiz kaldığını daha iyi anlayabilmek için onun Gerçekliğe ulaşma yolunda sanata verdiği önem doğrultusunda 'spekülatif' bir yol izleyerek bir film örneğinden yararlanılabilir: Adam McKay imzalı, 2021 yılı yapımı Yukarı Bakma (*Don't Look Up*) isimli film (Şekil 4.1) Dilsel Dönemece işaret eder bir biçimde, Gerçekliğin insan üretimi söylemlerle inşa edildiği bir dünyada, insan türünden bağımsız olarak var olan bir göktaşının dünyaya çarparak onu yok etmek üzere olduğu *gerçeğini* insanların anlamlı bir biçimde kavrayamaması üzerinedir.

Şekil 4.1 : Yukarı Bakma (Don't Look Up) film afişi.

Önce matematiksel hesaplamalarla rotası ve çarpma zamanı belirlenen göktaşı, insanlar arası iktidar ilişkileri ve medya aracılığıyla birbirinden farklı söylemlerde farklı amaçlar için kullanılmış, zaman zaman varlığı yok sayılmış, ilerleyen zaman diliminde ise dünyaya yaklaştıkça çıplak gözle algılanabilir hale gelmiş olması bile göktaşının varlığının ve yaklaşmakta olan *gerçeğin* insan üretimi söylemler tarafından yutulularak etkisizleştirilmesini engelleyememiştir.

4.4 Nesne Yönelimli Ontolojiye Dair İlk Fikirler

Harman'ın deyişiyile “Gerçeklik, gemilerimizin çarpıp battığı kayalıktır ve hal böyleyken bütün ele geçmezliğine rağmen dikkate alınmalıdır” (2020, s. 28). Doğrudan ele geçirilemezliği nedeniyle ona dolaylı yollardan yaklaşılması gerekir. Söz konusu dolaylı yolu belirleyip kendi spekülative yaklaşımını geliştirerek ayrıntılandıracağı NYO felsefesinin ilk ilkelerini Harman şu şekilde tarif eder:

NYO, kendisini, Latour'un ifadesiyle “modern olmayan” bir felsefe olarak nitelendirir, zira bizler modern öncesi döneme geri dönmek istemiyor, sadece düşünce/dünya ya da insan/insan olmayan ayrımını, evreni hatalı bir şekilde ortadan bölen, sözde temel bir ayrım olarak değerlendiriyor ve reddediyoruz (2020, s. 210).

4.5 NYO ve Düz Ontoloji İlişkisi

Graham Harman, Düz Ontolojiyi savunan bir düşünür olarak tüm varolanların eşit statüde yer aldığı bir zemin üzerinde kendi felsefesini geliştirmeyi amaçlamıştır. Eşit statüde olmanın anlamı herhangi bir varolanın diğer varolandan üstün ya da öncelikli olmadığıdır. Bu nedenle yüzyıllardır alışlagelmiş insanmerkezci düşünme biçiminden çıkmayı amaçlar. Bir taş, bir telefon, bir kedi ya da bir insan eşit varlık statüsündedir, hepsinin varolan olması nedeniyle ortak bir zeminde buluşurlar. Varolanların bu “düz” zeminde, eşit bir biçimde konumlanabilmesi için herhangi bir varolanın dışlanmaması önemlidir. Bu nedenle Harman'ın Nesne Yönelimli Ontolojisi “Her Şeyin Yeni Bir Teorisi” olmak zorundadır.

4.6 NYO'nun Her Şeyin Yeni Bir Teorisi Olma İddiası

Her şeyin yeni bir teorisi olma iddiasındaki NYO, esnek olduğunu düşündüğü ‘nesne’ kelimesinin kapsamını genişleterek olayları, kurgusal figürleri, insanları ve hatta ilişkileri bile nesne olarak tanımlar. Tam da bu nedenle farklı disiplinlere kolaylıkla uyarlanabilir. Tarih, sosyolojik olgular, sanat, tasarım, mimari, Nesne Yönelimli Ontoloji vasıtasıyla ele alınabilir. NYO'nun iddiasını daha iyi anlayabilmek için onun, zaman zaman aynı iddiada bulunan bilim ve felsefe eleştirilerine kısaca değinmek gerekir.

4.6.1 NYO'nun Her Şeyin Yeni Bir Teorisi Olma İddiasındaki Bilim Eleştirisi

Son yıllarda bilim, sicim teorisi gibi her şeyi kapsayan teoriler geliştirme iddiasında olsa da fiziksel olmayan şeyleri, var olmadıkları kabulüyle saf dışı bıraktığı için, Harman'a göre bilimin her şeyi kapsayan bir teori geliştirme iddiasında bulunması güç olacaktır. Örneğin, dini inanç fiziksel olmasa da günümüzde belirleyicidir ya da herhangi bir fizikselliği olmasa da bilinçdışının varoluşu çeşitli çevrelerce paylaşılır (Harman, 2020, s. 40-41). Bilim, gerçek olmayan var olanları da yok sayar. Örneğin, kurmaca karakterler herhangi bir bilimsel teoride yer alamaz. Oysa, Sherlock Holmes gibi sevilen bir kurmaca karakterinin bazı okuyucuları, onun bir dönem gerçekten Londra'da yaşadığına inanabilmekte, kitabında bahsi geçen adresteki evi, onun yaşadığı yer olduğunu düşünerek ziyaret etmektedir. Başka bir örnek olarak; hayatımızın büyük kısmını geceleri rüya görerek -belki de bilinçdışının yaratımı olarak- geçirsek de rüyaların *gerçek* olduğundan bahsedemeyiz. Harman'a göre bu mesele önemsiz değildir, çünkü "kurmacalar insan deneyiminin ve genel olarak hayvan yaşamının vazgeçilmez bir parçasıdır" (Harman, 2020, s. 47). Bu nedenle tüm bu öğeleri kapsayacak bir "*her şeyin teorisi*"ni geliştirebilmek bilimden çok felsefeye uygun düşer gibi görünmektedir.

Harman'ın bilimi eleştirdiği başka bir nokta ise var olan her şeyin basit ve yalın olmasını amaçladığı için, olabilecek her şeyi en ufak bileşenine kadar ayrıştırarak ancak bu bileşenleri gerçek olarak niteleme eğiliminde olmasıdır. Bu tam da nesnelerin bilim teorisinde görünmez olmasına sebep olan yaklaşımdır. Gündelik yaşamda karşılaştığımız ağaç, masa gibi nesneler tüm özelliklerini, oluşumlarını sağlayan, örneğin atom gibi daha küçük bileşenlerden alır. Bu nedenle bilim, bahsi geçen nesnelerin kendi bağımsız özellikleri yokmuş gibi davranır. Fakat bu yaklaşım, küçük nesnelerin bir araya gelerek büyük nesneleri oluşturduğunda yeni özelliklerin meydana gelişine işaret eden 'ortaya çıkma' (*emergence*) fenomenini es geçer (Harman, 2020, s. 44). Bir nesnenin, bileşenlerinde bulunmayan fakat onların bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan yeni niteliklere sahip olduğunu unutmamak gerekir.

Son olaraksa Harman, bilimin düz anlamlı dilini eleştirir. Çünkü bilim, bir nesnenin gerçekliğine doğrudan ulaşma iddiası ile çalıştığı için ona dair bilgiyi, düz anlamlı bir dil yoluyla yalnızca niteliklerini tanımlama boyutuna indirgeyerek verir. Harman'a ait diğer bir örneğe göre bir şarabın "kimyasal tahlili", onun gösterişliliğini ve

kadifemsiliğini açığa çıkarma konusunda yeterli olamayacaktır (Harman, 2020, s. 50-51). Bilim düz anlamlılığa bel bağladığı için bir nesnenin nitelikleri ile nesnenin olduğu şeye aynıymış muamelesi yapar. NYO ise tam da gerçek nesne ile onun nitelikleri ayrımı üzerine kurulmuş, bu iki öge arasında oluşan gerilimde kendisini açan bir felsefedir.

4.6.2 NYO’nun Her Şeyin Yeni Bir Teorisi Olma İddiasındaki Felsefe Eleştirisi

Harman’a göre felsefe de bilim gibi her şeyin teorisini yapmaya çalıştığında iki ana yaklaşıma meyleder:

Bir şeyin ne olduğu sorusuna cevap arayan bilimin yaptığı gibi felsefenin de varolanları, ancak en temel bileşenlerine ayrıştırarak gerçeğe ulaşılabilirliğini varsaymasını Harman, ‘altını kazma’ (*undermining*) olarak tanımlar. Örneğin, Presokratikler evrenin en temel bileşenini ararken nesnelerin *altını* kazar.

Diğer bir yaklaşım ise var olanların yalnızca *ne yaptığı* ile ilgilenen, onlarla ilgili bilgiyi, diğer varolanlara etki etme kapasitesine indirgeyen görüştür. Harman bu yaklaşımı ise, ‘üstünü kazma’ (*overmining*) olarak ifade eder. Ona göre, Alfred North Whitehead ya da bir sonraki bölümde ele alınacak Bruno Latour’un Fail-Ağ Teorisi böyledir (2020, s. 57-58).

NYO için bu iki yaklaşım da gündelik nesnelerin bağımsızlığını yok saydığı için kabul edilemezdir. Harman bu iki yaklaşım arasında NYO’nun nerede durduğunu şu şekilde ifade eder: “NYO’da felsefe daha ziyade, kelimenin en geniş anlamıyla şeylerin nasıl olup da bir araya *gelmediği*, karşılıklı ilişkilerine rağmen nasıl olup da belli bir özerklik derecesini korumayı sürdürdükleri hakkındadır” (2020, s. 52).

Bilgi arayışını, bir nesneyi ona ait olan bileşenleri ve etkileri ile tanımlayan düzanlamcı bir girişim olarak gören Harman, bu girişimde düzyazıyla ya da matematiksel formülle yapılan “kusursuz” bir betimlemenin, bir şeyin ne olduğunu eksiksiz biçimde tarif edebileceği iddiasının çıkarımsız olduğunu vurgular. İkisinin aynı şey olamayacağını, bir kartalın kusursuz matematiksel modelinin gerçek kartalla aynı şey olamayacağı örneği üzerinden dile getirir. Nesnelerin birer nitelikler kümesine indirgendiği bu düzanlamcı bilgi arayışına karşı olarak NYO, nesneler ile nitelikleri arasında her zaman bir yarı bulunduğu fikrinden hareket ederek teorisini bu ilke üzerine temellendirecektir (Harman, 2020, s. 89-90).

4.7 Harman ve Martin Heidegger İlişkisi

Harman'ın teorisini incelemek için öncelikle Martin Heidegger felsefesiyle ilişkisine bakmak gerekir. Graham Harman diğer pek çok Düz Ontoloji düşünürü gibi Heidegger felsefesinden oldukça etkilenmiştir. Kendi felsefesini Heidegger'in temel birkaç kavramı üzerine kurarak ilerlese de, bu kavramları dönüştürerek farklı bir yöne çevirir. Heidegger her ne kadar birlikte-varolan olarak *Dasein*'dan bahsetse de Harman'a göre Heidegger'in *Dasein*'ı, özellikle ilk bakışta merkezi pozisyonundadır.² Heidegger, aletlerin dünyasını *Dasein*'la ilişkisi bağlamında açmaktadır. Harman'ın yapmak istediği ise bu varolanların insan olmadan da hem kendilerinin hem de birbirleriyle etkileşimlerinin ele alınabildiği başka bir felsefe yaratmaktır.

Harman'ın, Heidegger felsefesini ele alışı ve ondan yola çıkarak kendi felsefesini şekillendirme sürecinin adım adım nasıl işlediğinin görünür olduğu 2002 tarihinde yayımlanmış olan *Alet-Oluş: Heidegger ve Nesnelerin Metafiziği* isimli kitabının giriş kısmında Harman şöyle der: “Eğer Heidegger'in alet analizini doğru şekilde okursak *Dasein*'ın onun felsefesindeki uzayıp giden önceliği buharlaşıp gider ve 21. yüzyıl felsefesi için şok edici olasılıklarla dolu olan garip yeni bir dünya ile karşı karşıya kalırız” (s. 2). Harman için Heidegger'in alet analizi, bu olasılıklarla dolu dünyaya kapı açan ve kendi felsefesini oluştururken yararlandığı önemli bir referans olacaktır. Heidegger'in ‘el-altında-olmak’ (*ready-to-hand*) kavramına ‘alet-oluş’ (*tool-being*) kavramıyla atıfta bulunur, bir yandan bu kavramda yeni felsefeler için önemli bir potansiyel görürken diğer taraftan da şimdiye kadar felsefeciler tarafından sıklıkla yanlış okunduğunu düşünür. Harman'ın ifade ettiğine göre alet analizi, sıkça anlaşıldığı gibi çekiç, testere, kürdan gibi teknik aletlerle sınırlı değildir, ne kadar kullanışlı ya da kullanışsız olduklarına bakmadan *tüm* varolanlar için geçerlidir. Çünkü *tüm varolanların kendileri* ‘el-altında-olmak’ ve ‘mevcut-olmak’ (*presence-to-hand*) arasındaki sürekli değişime kapılmış durumdadırlar (2002, s. 4).

Ayrıca Heidegger'de alet-oluş ona yöneltilen tüm bakışlardan kendini geri çeker, onun *ne olduğunu* tam anlamıyla bilmek söz konusu değildir. Heidegger, bu geri çekiliştten bahsederken onu, *Dasein*'ın bakışı ile ilişkide düşünse de, Harman aynı geri çekilme

² Heidegger'deki böylesi bir merkezi pozisyon, Descartes ya da Kant felsefesindeki gibi bir özne-nesne yarılmamasına neden olan ve her şeyi insan aklına tabi kılacak şekilde insanı merkeze yerleştiren bir pozisyonu tarif etmese de, Harman'ın teorisi için bu şekliyle uygun değildir.

yapısını kendi teorisinde koruyarak onu *cansız* varolanların birbirleriyle karşılaşmasına doğru genişletecektir (Harman, 2002, s. 5).

Tüm bu örneklerden anlaşılacağı gibi Heidegger'in *Varlık ve Zaman* kitabında ele aldığı alet analizi, Harman için kendi teorisini geliştirmesini ve yeni kavramlar yaratmasını sağlayacak potansiyeller barındıran temeli teşkil eder.

4.8 Harman Neden “Nesne” Kelimesini Kullanır?

Nesne Yönelimli Ontolojideki ‘nesne’ sözcüğü zaman zaman yanlış anlaşılmalara yol açmakta, Harman’a eleştiri yöneltmesine sebep olmaktadır. Çünkü nesne (*object*) sözcüğü İngilizce etimolojisi incelendiğinde ‘*ob-ject*’ olarak “özneye tabi olma, onun karşısında durma” gibi anlamlar taşır, bu nedenle tam da aşılma istenen insan merkezli bakışı yansıtan bir kavram olarak algılanma riski taşır. Heidegger de bu çağrışımdan uzak durmak için cansız varlıkları pozitif olarak imlemek istediğinde ‘nesne’ yerine ‘şey’ kelimesini tercih ederken, nesne kelimesini ise, daha negatif anlamda, “zihin tarafından ‘şey’in kullanıma indirgenmiş hali”ne işaret etmek istediğinde kullanır. Harman ise, nesne sözcüğünün oldukça uzun bir kullanım geçmişi bulunduğunu ve esnek bir yapıya sahip olduğunu düşünmekte, bu nedenle “insan zihnine tabi olmayan her şey” için nesne kelimesini olumlu anlam atfederek kullanmaktadır (Harman, 2020, s. 53-54). Oldukça önemli bir noktaya değinmek gerekirse, Harman, insan için de nesne tanımlayıcı ifadesini kullanır. Bu durumda, insanın ayrı bir terimle tanımlanmadığı bir ontolojide, nesne kelimesinin, bir tabiiyet ilişkisine işaret etme olasılığı zaten zayıflamaktadır. Harman, kelimenin esnekliğinden yararlanarak onu; olayları, kurgusal figürleri ve ilişkileri tanımlamak için de kullandığından dolayı, nesneyi ilk etapta akla gelebilecek “katı, uzayda yer kaplayan geçirimsiz şey” gibi çağrışımlarıyla kısıtlamadan *her şeyi* kapsayıp ifade edebilen bir kavram olarak düşünmek gerekir.

Altını ve Üstünü Kazma yoluyla bilgi edinmenin, bir nesneyi en küçük bileşenlerine ayırma ya da yalnızca etkilerine odaklanma gibi iki yönlü indirgemeye maruz bırakarak onu kendi bütünlüğü içinde konu edinmeyi es geçip yok saydığından bahsetmiştik. NYO içinse bir nesne, “aşağı ya da yukarı yönde indirgenmesi mümkün olmayan, yani bileşenlerinin üstünde ve dünya üzerindeki toplam etkilerinin altında

bir fazlalığa sahip olan her şey”dir. Bu fazlalığı ise ‘artık’ (*surplus*) olarak isimlendirecektir (Harman, 2020, s. 60).

Felsefede artan ‘olay’ teriminin kullanımına ilişkin olarak ise Harman, bu terimin, bir olayın muhteviyatının, olayın dışında güçlü bir bağımsız varoluşa sahip olmadığını ima ettiğini düşünür (2020, s. 61). Bu nedenle bu kavramı kullanmayı tercih etmez. Başka bir açıdan bakıldığında ona göre, olayların muhteviyatının çokluğu aslında nesneler için de geçerlidir. Bir kasırga sırasında nasıl pek çok şey meydana geliyorsa, hareketsiz kum tanesinin içinde de pek çok şey meydana gelir. Sürekliliklerinin farkı, uzunluğu ya da kısalığı, ‘olaylar’ ve ‘nesneler’ şeklinde iki ayrı grup oluşturmak için uygun bir kriter sayılamaz (Harman, 2020, s. 61-62). Böylelikle olaylar da nesne olarak NYO’da diğer her şey gibi kendilerine yer bulacaktır.

Bu tez kapsamında Harman’ın ontolojisi, onun tarihsel ve toplumsal konuları ele alışına, özellikle nesne olarak tanımladığı olay örneklerine değinmeden, yalnızca insan üretimi varolanlar çerçevesinde ele alınacaktır. Bununla beraber Harman, canlı ya da cansız, insan dahil tüm varolanları ‘nesne’ olarak tanımladığı için, onun teorisi sunulurken, insan üretimi varolanlara işaret etme amacıyla da aynı şekilde “nesne” ifadesi kullanılacaktır.

4.9 NYO ve Temel Kavramları

NYO, biraz önce Heidegger düşüncesinde de görüldüğü gibi nesnelerin geri çekilmesi üzerine kurulu bir teoridir. Bu nedenle Harman iki çeşit nesne tanımlayacaktır. Bu nesnelerden ilki olan *gerçek nesne*³, diğer nesnelere etki edip etmemesinden bağımsız bir biçimde var olur. İkincisi ise *duyusal nesne* olarak tanımlanır, gerçek nesnenin diğer varolanlarca algılandığı halidir ve ancak gerçek nesnelerle ilişkili olarak var olur. Harman, ileride bahsedeceğimiz nedenlerle nesneler ve onların özelliklerini birbirinden ayırarak ele alacağından, gerçek nesnenin özelliklerini *gerçek nitelikler* olarak tanımlarken duyusal nesnenin özelliklerini ise *duyusal nitelikler* olarak adlandıracaktır (Harman, 2020, s. 30).

Harman’a göre duyusal nesneler, gerçek nesnelerin bir tercümesi olduğundan bir kurmacadan ibaret gibi düşünülebilir. Onlar, çok daha karmaşık nesnelerin

³ Kendinde-şey olarak düşünülebilir.

basitleştirilmiş modelleri gibidirler. Bu farkı daha iyi ifade edebilmek için bize şu örneği verir:

Sözelimi, gerçek bir portakal veya limon onu algıladığım şekliyle, insan duyuları ve beyninin kabaca yaptığı tercümeyle teslim edilen, dünyadaki gerçek narenciye nesnelerinin muazzam bir aşırı basitleştirilmesidir. Gerçek portakal veya limon, benim insani algım için, bir sivrisinek ve köpeğin algısına kıyasla daha erişilebilir değildir. Zira onların organları da meyveleri farklı bir şekilde, onların kendi deneyim biçimlerine tercüme eder. Bu bakımdan deneyimlediğimiz tüm nesneler birer kurmacadan ibarettir. (2020, s. 47)

Klasik anlamda gerçekçi bakış, gerçek ve duysal nesneler arasındaki boşluğu reddetse de NYO, gerçek nesnelerin onları algılamamıza ya da düşünmemize bakmaksızın var olduğunu kabul ederken, *duysal* nesnelerinse yalnız bilinç faaliyetlerimizle var olduğunu kabul ederek ortaya bir ayrım koyar (Harman, 2020, s. 138). Spekülatif gerçekçi olarak Harman, gerçek nesneye ve gerçek niteliklere ulaşmak için dolaylı bir yol tarif edecektir.

4.10 NYO ve Metafor İlişkisi

NYO, Gerçeğe yalnızca dolaylı yollarla ulaşılabilirliğini kabul ettiği için ‘metafor’ kavramı bu teoride özel bir önem taşır. Harman, José Ortega y Gasset’in metafor üzerine yazdığı bir makaleye⁴ atıfta bulunarak kendi teorisini ve metaforla ilişkisini açıklar. Öncelikle onun bu makale ile ilgili önemsedığı ilk konu, kendinde-şeylerin sanat için can alıcı önemde olduğunu gösterebilmiş olmasıdır (Harman, 2020, s. 74).

Harman, şeyler için “sıfırıncı şahıs” olarak isimlendirdiği, herhangi bir gözlem ya da içe bakıştan bağımsız gerçekliklerine yönelik arayışın, Ortega için de geçerli olduğunu ifade ederek Ortega’nın estetik üzerine olan makalesinden şu satırları aktarır (1914, s. 134):

Birinin bana anlattığı acı ile benim hissettiğim acı arasında, şu kırmızı deri kutunun benim gördüğüm kırmızılığı ile onun kırmızı oluşu arasındaki fark aynı. İncinmek benim için neyse, kırmızı olmak da onun için odur. Tıpkı her

⁴ *An Essay in Esthetics by Way of a Preface* (1914).

insanın bir ben-kimse olması gibi, aynı zamanda bir ben-kırmızı, ben-su ve ben-yıldız vardır. Her şey kendi içindeki bakış açısından, bir bendir.⁵

Bu tam da numenal alanın açılması, kendinde-şeyin ortaya çıkması gibidir. Harman’a göre Ortega, şeylerden bahsetmek yerine, onların kendilerini icra edişlerini bize teşhir edecek bir ifadesel gösterge sisteminin arayışındadır ve bunun karşılığını verebilecek olan da ona göre, sanattır. Çünkü, estetik nesne bu anlamda var olan her şeyin “ben” olmasıdır, içselliktir (2020, s. 75).

Harman’ın aktardığına göre Ortega, estetik teorisinin merkezi konusunun metafor olduğunu ilan ederek, estetik nesne ile metaforik nesnenin aynı şey olduğunu dile getirir. Ortega’nın verdiği bir metafor örneği olan “servi, ölü bir alevin hayaleti gibidir” ifadesini benzer şekilde ele alarak, Ortega ile uzlaştığı ve ayrıldığı noktaları konu edecektir (2020, s. 76-78).

Ortega “servi, ölü bir alevin hayaleti gibidir” cümlesinden yola çıkarak metaforun nasıl işlediğini makalesinde açıklar (1914, s. 140-146). Metaforun bir özelliği olarak simetriden bahsetse de, Harman metaforun simetrik oluşu konusunda Ortega’nın yanıldığını, metaforun ancak asimetri ile tek yönlü olarak işleyebileceğini vurgular. Aynı cümleyi diğer yönde kurduğumuzda, yani “alev, ölü bir servinin hayaleti gibidir” dediğimizde bir önceki cümlenin yarattığı güçlü etki oluşmaz. Bu durumda, Ortega asimetriyi gözden kaçırdığından, *nesne* ile nesnenin *nitelikleri* arasındaki derin ayrımı ve gerilimi gözden kaçırmış olur. Bu ayrımsa Harman’a göre, sanat ve felsefede öne çıkacak oldukça kritik bir ayrımdır (2020, s. 77-78).

Tekrar Harman’ın verdiği “servi, ölü bir alevin hayaleti gibidir” örneği (Şekil 4.2) ele alınırsa, Harman’ın Ortega’dan aktardığı gibi buradaki mesele “... iki şey arasında basit bir benzerlikten daha derin ve kati bir çakışma buluyor olmamızdır” (2020, s. 76). Tam da bu nedenle metafor okuyucuyu gizemli gerçek nesnenin arayışına sevk edecektir.

Metafor barındıran bu cümle, serviye başka bir nesnenin niteliklerini yükler gibidir. NYO, nesne ve niteliklerini sürekli ayırsa da bir nesnenin hiçbir nitelik olmadan var olamayacağını farkındadır. Bu nedenle, alev-nesnesinin niteliklerinin *gerçek* servi-nesnesi ile kaynaşması gerekir ki bu metafor işleyebilsin. Ortega’ya göre gerçekleşen,

⁵ Çeviri Oğuz Karayemiş’e aittir.

servi ile alevin bilinen sabit imgelerinin çarpışarak yok olması, yeni bir yapı oluşturmaya hazır hale gelmeleridir (1914, s. 143). Fakat alev niteliklerinin gerçek nesne ile kaynaşması sırasında, gerçek nesne olarak servinin nerede olduğunu yanıtlamak güçtür, çünkü o, kendinde-şey olarak ulaşılma kapalıdır. Bu nitelikler, boşlukla da kaynaşamayacağına göre metaforun işleyebilmesi için alev niteliklerinin yüklenmesi amacıyla gerçek nesne servinin yerini alacak başka bir nesneye ihtiyaç vardır: “Zira eğer gerçek servi, düşünce ve algıda mevcut olmadığı gibi metafora da yoksa, geriye sanata dair deneyimimizde her zaman mevcut olan tek bir gerçek nesne kalır: *biz, kendimiz*” (Harman, 2020, s. 84).

Şekil 4.2 : Alev ve Servi.

Bu durumda bu örnekteki tek *gerçek nesne*, bu sürece dahil olan insandır. Böylelikle, mevcut olmayan servinin yerini alarak ona yüklenen yeni alev niteliklerini destekleyen “servi, ölü bir alevin hayaleti gibidir” cümlesinin okuyucusu bizler oluyoruz. Harman, bu süreci kişinin canlandırdığı *nesne haline gelmeye (become)* çalıştığı oyunculuk sanatında var olan yaklaşıma benzetse de, bu durum basitçe bir yerini alma değildir, yeni niteliklerle kaynaşma söz konusudur. Harman bunu şu şekilde açıklar:

Metafora söz konusu gerçek nesne ne asla doğrudan erişemeyeceğimiz, mevcut-olmayan servi-nesne ne de bunu fark eden insandır. Gerçek nesne, (servi-nesneyi canlandırmaya çalışan) okur ve alev niteliklerinin kaynaşmasıyla oluşan yeni bir gerçekliktir. Okur ve alev nitelikleri servi-alevin iki bileşenidir. Bu yeni, Frankenstein’vari varlık için uygun terim, ... bileşik (*compound*) olacaktır. (Harman, 2020, s. 88)

Yani iyi kurgulanmış bir metaforla, daha önce bilmediğimiz ya da herhangi bir bilgi aracılığıyla ulaşamayacağımız türde yeni bir varlığı deneyimleyebilir hale gelmiş oluruz. Bu sürece insanın katılımıyla gerçekleşen “metaforun teatrallığı” konusunu ele alan Harman, Ortega’nın bu teatrallik iddiasını sonuna kadar götürmeden bırakmasını eleştirir. Gerçek nesneye dolaylı olarak ulaşma yolunda teatrallığın kritik pozisyonu, Harman’a göre onu tüm sanatların kökeninde yer almaya sevk eder (2020, s. 84).

Metaforun iyi bir şekilde çalışabilmesi için iki nesnenin görünürde oldukça zayıf benzerlikler taşıması gerekir. Servi ve alev örneğinde olduğu gibi birbiriyle neredeyse hiç benzerlik kurulamayacak olan iki farklı nesnenin formlarındaki cılız bir benzerlikten yola çıkarız. Ortega’ya göre bu basit benzerlik o kadar dışsaldır ki bu benzerlikten yola çıkarak iki imge arasında önce mutlak bir aynılık öne süreriz fakat bu da absürd ve imkânsız olduğundan, önce nesneler birbirini iter ve bu durum, alışıldık sabit imgelerin imhasına yol açar (Harman, 2020, s. 76-77). Bu da yeni bileşik nesnenin oluşum koşullarını hazırlar.

Harman’a göre, Ortega’nın metaforunda önemli bulduğu diğer bir nokta, onun *gerçekçiliği*dir. Ona göre bu gerçekçilik, şeylerin gerçekliğini, onu algılayan ve dile getirenden bağımsız olarak arar. Günümüz biliminin başvurduğu düz anlamlı bir ifadedeki amaç ise, belirli bir şey hakkında bilinen ve bilinebilir olan her şeyi, şey ile onun ideal bileninin *ilişkisi* çerçevesinde dile getirmektir. Sonuç olarak “metafor bize şeyi, o şeyin ilişkili olduğu diğer şeylerden bağımsız bir biçimde verir” (Harman, 2020, s. 92). Metaforun yarattığı durum, Harman’ın, altını ve üstünü kazma gibi iki yaklaşımdan da uzak durarak bir nesneyi, ne bileşenlerine ayırarak ne de kurduğu ilişkileri ele almak yerine, onun *kendisine* yönelme fikriyle uyumludur.

Öte yandan, bir nesne hakkında yalnızca fikir ya da algı oluşturabilen düz anlamlı dil ile nesnelerin gerçek içselliğinin derinliğine inme şansı yokken, katılımcılığın söz konusu olduğu gerçek estetik deneyim, kendinde-şeyi yakalama şansı verebilir. Bu deneyim esnasında, gündelik deneyimde asla meydana gelmeyecek bir biçimde gerçek nesneler ile duyuşal nitelikleri arasında bir yarı oluşur (Harman, 2020, s. 133). Estetik deneyim, bu yarı üzerinde hareket eden yaratıcı bir birleştirme çabası gibidir. Yaratıcı faaliyetle gerçek nesneye dair deneyim alanının açılması, ancak nesne ve niteliklerinin ayrı kavramlar olarak ele alınabilir olmasıyla mümkündür. Duyuşal şeylerle tüm karşılaşmalarımızda, deneyimin tamamındaki tek gerçek nesne biz olduğumuz için; bu

gerçek ve duyuşal uçlar arasındaki gerilim Harman’a göre, yalnızca sanatta ve bazı sınırlı durumlarda aşikâr hale gelir (2020, s. 86).

Harman, bu defa Homeros’tan ödünç aldığı ikinci bir metafor örneği verir: “Şarap karası deniz.” Bu ifade yoluyla okuyucu, iki nesne ve bu nesnelerden yalnızca birine ait nitelikten haberdar olur, tek yönlü olarak bu niteliği diğer nesneye yükleme çabasına girer. Bu tek yönlülüğe dikkat etmek önemlidir, çünkü “deniz karası şarap” ifadesi aynı etkiyi yaratmayacaktır.

“Şarap karası deniz” metaforunun adım adım nasıl işlediğine bakıldığında, bu örnekte de şarap nesnesinin niteliklerinin deniz nesnesine yüklenmesi söz konusudur. Duyusal nesne olarak deniz, bu niteliklere sahip olmadığı için onları taşıyamaz ve iptal edilir. Onun yerine deniz, şarap niteliklerini kendi yörüngesinde tutabilen esrarengiz bir denize dönüşür (Harman, 2020, s. 156). Bilincimizde yalnızca şarap karası nitelikleri (ve onun dolaylı olarak çağrıştırdığı refleks yitimi ve kayıtsızlık gibi başka bazı nitelikler) kalır. Böylelikle, ifadesi zor olan şarap karası nitelikleri deneyimleriz. Deniz gerçek nesnesi, her gerçek nesne gibi geri çekildiği yani herhangi bir erişim ya da ilişkiden geri durduğundan dolayı metafora katılması mümkün olamaz. Bu durumda geriye kalan yalnızca şarap nitelikleridir. Fakat hiçbir nitelik grubu bir nesneyle ilişkili olmadan var olamayacağından metafordaki belirgin boşluğu, bu metaforun okuyucusu olan bizler doldurmak zorundayızdır. Bu şekilde şarap nesnesinin deniz nesnesine yüklenen niteliklerini destekler ve teatrallikle tek gerçek nesne olarak bu yeri doldururuz (Harman, 2020, s. 85). İmgelemimizde canlanan yeni bileşik nesne bizi gerçek deniz nesnesine doğru yola çıkaracaktır (Şekil 4.3).

Şekil 4.3 : Şarap Karası Denize Doğru.

Metafor, aşağı yöne doğru kazı yaparak denizin gerçekliğine doğru inmeye çalışmak yerine, yukarı yöne doğru ilerleyip şarabın duysal niteliklerini zemin olarak kullanarak onun üzerinde yeni bir teatral deniz gerçekliği inşa etmiş olur (Harman, 2020, s. 156-157). Harman, metaforun işleme sürecindeki teatrallık boyutunu ve bizim birer gerçek nesne olarak sürece nasıl katıldığımızı bir kez daha şu şekilde açıklar:

Karşılaştığımız her imge, bize yalnızca kendinde şeyin içselliğinin ana hatlarını ya da gölgesini veriyor olsa bile, tüm bu deneyimlere kendini veren bizzat kendimim; üstelik kendimi bu deneyimlere sadece ana hatlarım ya da gölgemle değil, *içselliğimle* veriyorum. Duyusal şeylerle tüm karşılaşmalarında, deneyimin tamamındaki tek gerçek nesne benim; bu gerçek ve duysal uçlar arasındaki gerilim yalnız sanatta ve bazı sınırlı durumlarda aşikâr hale geliyor olsa da (...) Sanatta imgenin nesneye dönük kısmı; bizim, aslen dramatik [thespian] varlıklar olarak, metaforun yarattığı yeni nesne haline gelme çabalarımıza tabidir. (2020, s. 85-86)

Tüm bu örneklerle, gerçek nesneye ulaşma yolunda asıl meselenin yalnızca insan katılımıyla ilgiliymiş izlenimi oluşturabileceğinin farkında olan Harman, NYO’nun, eleştirdiği Modern felsefenin insanmerkezciliğinden ayrıldığını dile getirmek için şu önemli noktaya işaret eder: “...insan bileşenine sahip olmayan sayısız bileşik vardır. Serviyi alevle bir araya getiren metafor, önceden var olan nesneler hakkındaki [insan üretimi] bilgiyle değil, yeni bir nesnenin üretimiyle ilgilidir” (2020, s. 88).

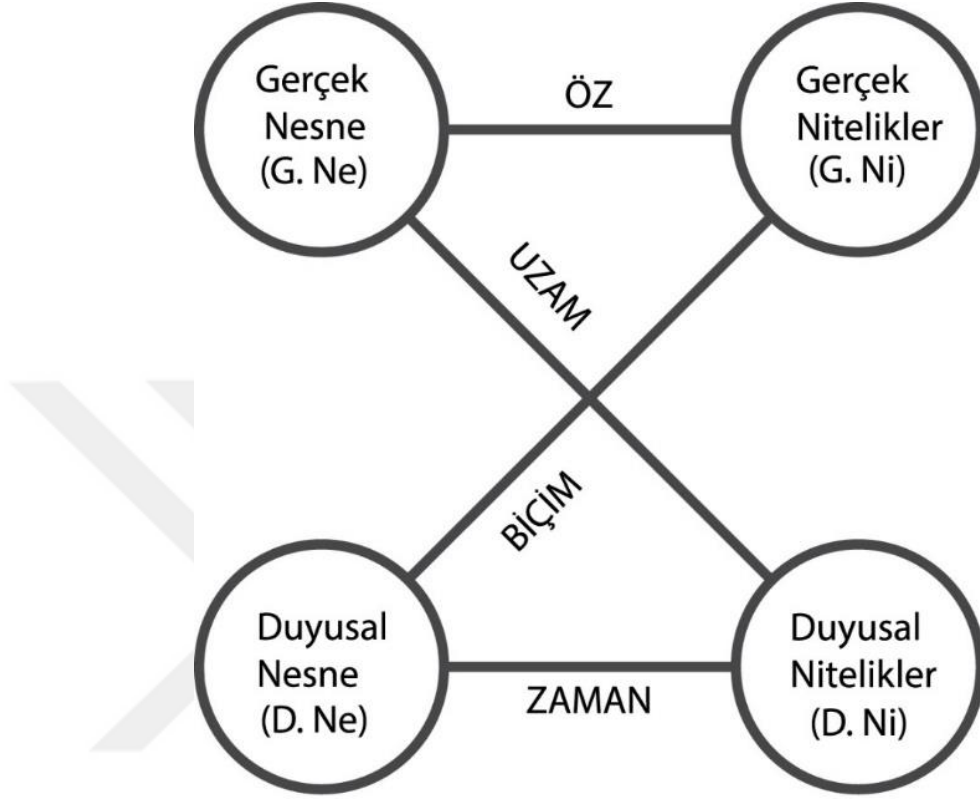
Harman felsefe tarihinde uzun bir geleneğe sahip olan ‘vesilecilik’ (*occasionalism*) yaklaşımını ele alır. Bu yaklaşımda iki nesnenin birbiriyle direkt olarak etkileşebilmesinin mümkün olmadığı kabulü ile bu temasın gerçekleşmesini sağlayacak hep bir üçüncü öğeye ihtiyaç vardır. Aydınlanma Çağı’na kadar her etkileşim Tanrı vesilesi ile gerçekleşirken, Aydınlanma Çağı sonrası, felsefede bu üçüncü öge, insan zihni halini alır. Örneğin, alev ile pamuğun etkileşiminde alev pamuğu yakar görünürken, gerçekte onu yakanın yalnızca Tanrı olması gibi, Modern felsefede ise art arda gelen olaylar çerçevesinde nedenselliğin oluşma mahalli belirli ve tek özel varlık olarak insanın zihnidir (Harman, 2020, s. 144). Her şeyin teorisi iddiasındaki NYO’da ise bu uzun felsefi gelenekten farklı olan, tüm nesnelerin, Tanrı ya da insan zihni olmaksızın da birbirleriyle etkileşebilir olmasıdır (Harman, 2020, s. 134).

NYO’da iki nesnenin nasıl etkileştiğini biraz daha açtığımızda sürekli geri çekilen gerçek nesnelerin etkileşmelerinin mümkün olmadığını, etkileşimin ancak duysal nesnelerin teması ile mümkün olabileceğini görürüz. Harman bu durumu şu şekilde dile getirir: “Dünyadaki iki gerçek nesne birbirlerini doğrudan etkileyerek değil, sadece birbirlerine sundukları kurmaca imgeler aracılığıyla temas eder. Gerçek bir kaya, bir diğerinin duysal versiyonuna çarpar, öyle ki bunun gerçek olan üzerinde geriye dönük [*retroactive*] etkileri olur” (2020, s. 143). Örneğin, çarpışan iki uçağı ele aldığımızda, NYO’ya göre bu çarpışma esnasında kısa süreli yeni bir bileşik nesne oluşur. Bu çarpışma nesnesi, kendi iki bileşen nesnesi üzerinde geriye dönük ciddi bir etki yaratır ve ardından başlangıç bileşenlerine tekrar ayrılır (Harman, 2020, s. 146).

NYO’ya göre felsefe, olay yerinde hiçbir insan bulunmasa da nesneler arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin sonuçlarını hesaplamayı bilime bırakmadan konu edinebilmelidir. Harman, nesnelerin tercümesini yapanın sadece insan zihni olmak zorunda olmadığını, bunu nesnelerin de birbirine yaptığını dile getirerek ‘öznelerarasılık’ kavramına referansla ‘nesnelerarasılık’ kavramını ortaya atan Timothy Morton’a değinir (2020, s. 197) ve nesneler arası ilişkileri daha iyi anlayabilmemiz için ondan şu alıntıyı yapar: “Bambu ormanı, rüzgârı bambumsu bir şeye dönüştüren devasa bir rüzgâr çanıdır. Bambu ormanı, rüzgârı acımasızca bambuya bürür; onun basıncını harekete ve sese dönüştürür. Bu bir bambu rüzgârı uçuşurudur” (2020, s. 198).

4.11 Harman'ın Ontografisi

Harman'ın teorisi, *Nesne Yönelimli Ontoloji* isimli kitabında yer alan grafikten (s. 82) faydalanarak oluşturulan Şekil 4.4'teki grafiğe göre değerlendirilecek olursa:

Şekil 4.4 : NYO Ontografisi.

Bu grafikte, Harman'ın daha önce bahsedilen temel kavramları yer alır. İki tip nesne ve onların nitelikleri çemberler içinde gösterilmiş, nesne ve nitelikleri arasındaki ilişki çeşitleri ise çizgi şeklinde temsil edilmiştir. Nesneler nitelikleri, nitelikler ise söz konusu bir nesne olmadan var olamayacağı için bu çizgiler dört mümkün kombinasyonla ilgilidir (Harman, 2020, s. 82).

Bu dörtlü yapıyı daha iyi anlayabilmemiz için Harman, kitabında Beyaz Saray örneğini vererek insanın Beyaz Saray'la karşılaşmasında bu kavramları açar. Karşılaştığımız Beyaz Saray, insan duyuları ve beyninin kabaca yaptığı tercüme ile algıladığı duyusal nesne (D. Ne) olarak Beyaz Saray'dır. Gerçek Beyaz Saray (G. Ne) ise bu direkt karşılaşmamızda geri çekilerek, her gerçek nesne gibi ulaşımımıza kapalı hale gelir. Örneğin günün farklı saatlerinde söz konusu yapının üzerine vuran ışığın değişmesine ya da bu yapıya yaklaştığımız açının farklılaşmasına göre, her deneyimle birlikte duyusal nesne olan Beyaz Saray'ın duyusal niteliklerinin (D. Ni) değiştiğini fark

ederiz. Her bir deneyimde duysal nesne olarak algıladığımız Beyaz Saray'ın nitelikleri *duysal nitelikler*dir. Peki onun gerçek niteliklerini bilebilir miyiz? Harman'a göre, bir duysal nesne için kritik bir biçimde önem taşıyan, eğer bazı gerçek nitelikler ortadan yok olursa bu örnekteki gibi artık Beyaz Saray nesnesini değil başka bir şeyi deneyimleyeceğimiz durumların oluşmasıdır; nesnenin geçirdiği onarımlar ya da gördüğü hasarlarda olduğu gibi. Beyaz Saray'ın farklı bir şey haline gelmemesi için aşılması gereken sınırın nerede olduğu gibi zihinsel pratikler, Harman'a göre fenomenin kendisi olabilmek için ihtiyaç duyduğu Beyaz Saray gerçek niteliklerine (G. Ni) bizi yaklaştırır. Diğer bir deyişle, Beyaz Saray'ın duysal niteliklerinden gerçek niteliklerine doğru bizi yaklaştırır. Fakat, yine de G. Ne'ler gibi G. Ni'lere de doğrudan ulaşamaz, bu G. Ni'ler de G. Ne'ler gibi ancak dolaylı yollarla bilinebilir (2020, s. 138-139).

Yine de Harman, NYO'nun bu dört kutbun dördüyle ayrı ayrı değil, aralarındaki bağlarla ve gerilimlerle ilgilendiğini vurgulayarak (2020, s. 139) çizgi ile temsil edilen bağlantıların ne olduğunu ve nasıl işlediğini şu şekilde açıklar:

G. Ne-D. Ni arasındaki gerilim *uzam*dır. Bir şeyin D. Ni'leri, kendisini görünür olmaktan sonsuza dek geri çeken G. Ne'sine zayıf bağlarla bağlıdır. Uzam hem yakınlık hem uzaklık barındırdığından, uzamda olan her şey aynı zamanda bizimle aynı mekânda yer alır, çünkü yeterli enerji harcanarak aşılabilecek *belirli* bir mesafede konumlanır (2020, s. 140).

D. Ne- D. Ni arasındaki gerilim ise *zamandır*. Buradaki zaman, Harman'ın deyişle geçen saatler gibi nesnel zaman değil, zamana dair *deneyimimizdir* ve kalıcı bir duysal nesne ile onun bir andan diğerine değişen niteliklerinin ardı sıra gelişti arasındaki farka işaret eder (2020, s. 140).

D. Ne-G. Ni arasındaki gerilime *biçim* [*eidōs*] ismini verir, Antik Yunancadan ödünç alınan bir terimdir. Bu terim Platon tarafından şeylerin kusursuz formları için kullanılmıştır. Burada, duysal bir nesnenin, duysal olmasına rağmen gerçek nitelikler de taşıyabileceği bir olgu söz konusudur (Harman, 2020, s. 141).

G. Ne-G. Ne arasındaki gerilim *öz*dür. Gerçek bir şeye ait gerçek niteliklerle ilgili olduğundan bu ismi alır. Bu gerilimin her iki kutbunun da bizler için görünür olmayışı nedeniyle Harman'a göre bu kutuplar varoluş sahnesinden silinecek değildir. Bir şeyin özünün olduğuna dair iddia ile o şeyin özünün bilinebilirliği birbirinden ayrı iki

olgudur. NYO, bir şeyin özünün doğrudan bilinebileceği iddialarını reddeder. Bu gerilim, hiçbir duyuşal koşul barındırmadığından dört gerilim arasından araştırılması en güç olanıdır (Harman, 2020, s. 141).

Tüm bu gerilimleri değerlendirirken herhangi bir gerçek nesnenin hem gerçek hem de duyuşal niteliklere zemin teşkil ettiğini gözden kaçırmamak gerekir.

Harman, NYO'nun gerçek nesne ve duyuşal nesne ile onların iki çeşit niteliği arasında yer alan gerilimleri araştırarak bu dörtlü yapısını 'ontografi' olarak adlandırır. Ontografinin temel ilkesinin ise dünyadaki tüm hareket ve durgunluğun tek bir kökten, nesneler ile nitelikleri arasındaki etkileşimden kaynaklandığına işaret eder (2020, s. 141). Böylelikle, uzay ve zamanın gelişigüzel olarak hiçlikten zuhur etmediğini, iki tür nesne-nitelik geriliminden kaynaklandığını da göstermiş olur (Harman, 2020, s. 140).

Spekülatif gerçekçi Harman, kendisiyle yapılan bir röportajda, nesnelerin gerçek ve otonom özelliklerini ciddiye alan her disiplinin nesnelerle zorunlu olarak daha özel bir ilişki kurduğunu vurgulayarak şunu ekler: "Tüm insan etkinliği ve araştırması nesnelerle hesaplaşır, fakat bazı alanlarda bu ilişki çok güçlüdür ki idealizmin cazibesi söz konusu olamaz ve sanırım Tasarım bunun iyi bir örneğidir" (Kimbell ve Harman, 2013, s. 109).

5. FAİL-AĞ TEORİSİ (FAT)

Fail-Ağ Teorisi, Fransız sosyal bilimci Bruno Latour tarafından geliştirilmiştir; İngilizcesi *Actor-Network Theory (ANT)* olarak ifade edilir. Latour'un fikirleri, ana akım sosyolojinin kanıksanmış teorilerinden farklılık gösterir. Modern epistemolojinin özne-nesne ayrımını aşacak yaklaşımlara önem veren Latour, yaptığı çalışmalarla tasarım, bilim gibi farklı disiplinlere dair düşünce üretir. Birbiriyle oldukça geçirimsiz duran toplumsal alan, doğa ve teknoloji gibi Modern döneme özgü ayrışmaların ortadan kalktığı yeni bakış açılarının ve bunu destekleyen yeni teorilerin üretilmesi konularında yaptığı çalışmalarla “modern olmayan” yaklaşımların geliştirilmesini savunur (Latour, 2006). Özellikle, Modern dünyada bilimin hakikatin üretildiği alan olarak tanımlanması nedeniyle, laboratuvar ortamındaki gündelik yaşamda bilimsel üretimin hangi koşullarda gerçekleştiğini araştırır. Latour, *Aktör-Ağ Teorisi Üzerine: Birkaç Açıklama* isimli makalesinde, toplumu anlamanın yolunun, onun dokusuna, doğa ve sosyal bilimlere dair olgular yanında mühendisler tarafından tasarlanmış ürünleri tekrar enjekte edebilmek olduğunu dile getirerek, bunu sağlamanın yolunun ağ-benzeri bir ontoloji ve sosyal teori ile mümkün olabileceğini savunur (1996, s. 370).

Bruno Latour'un teorisinin ilk oluşum aşamaları 80'li yılların ortalarıdır. Zaman içinde çeşitli biçimlerde revize edilmiştir, bugünse daha çok farklı disiplinlerde yankı bulmaktadır. Türkçeye zaman zaman Aktör-Network olarak da çevrilebilen Fail-Ağ Teorisi'nin bu tez kapsamında, temel kavramları, kullanım alanları, diğer düşünürlerin bu teoriyi nasıl değerlendirdikleri ve konu edilen diğer teorilerden hangi noktalarda ayrıldığı ele alınacaktır.

5.1 Latour'un Yeni Gerçekçilik ile İlişkisi

Bruno Latour kendisini özellikle Yeni Gerçekçi olarak tanımlamasa da, içinde bulunduğumuz 'hakikat-sonrası' olarak adlandırılan, gerçek olan ve olmayan arasındaki sınırın bulanıklaştığı politik atmosfere de değinerek Yeni Gerçekçilik manifestosunu yayınlayan düşünürlerle benzer şekilde, Gerçekliğin göreceliliği ve

inşa edilebilir olduğu fikrini eleştirir. Latour’a göre, artık bilimsel buluşlarla, yalnızca fikir olan şeyler arasında net bir çizgi çizilememektedir (Flatscher ve Seitz, 2020, s. 4). Eleştiri kültürünün zayıflamasıyla sonuçlanan bu durum için yeni bir bakış açısı gereklidir.

Latour, yeni bir gerçekçilik için olgulardan uzaklaşmak değil tersine onlara yaklaşmak gerektiğini düşünür. Bunun içinse, Modern epistemolojinin nesneleri yalnızca maddi olgulara indirgeyen bakışını reddetmek ve böylece nesnelerin oldukça karmaşık nitelikli, tarihsellik barındıran ve zengin ilişki çeşitliliği içinde yer alışlarını kabul ederek değerlendirme yapma zorunluluğu doğduğuna inanır (Flatscher ve Seitz, 2020, s. 8).

5.2 Fail-Ağ Teorisine Yönelik İlk Fikirler

Etki ve hareket odaklı bir teoridir. Faillerin diğer varolanlara etki etme kapasitesiyle görünür olduğu bir yaklaşım üzerine kurulmuştur. Bu nedenle, karmaşık, çok etkileşimli oluşumları ifade edebilmek için başvurulabilir. Önceden hazırda bulunan bir ağ söz konusu değildir; failler bağlantı kurma yoluyla ağı kendileri oluşturur. Herhangi bir nedenle fail iş göremez duruma gelirse, yani etki etme kapasitesini yitirirse, bağlantılarını, dolayısıyla ağdaki yerini kaybeder. Bu durum, onun önemini kaybetmesiyle eş zamanlı olarak gerçekleşir. Tersine, bir failin etki etme kapasitesi arttığında, bu, onun kurduğu bağlantıların yoğunlaşması ile karşılığını bulur. Failler, ağda düğüm noktaları ile gösterilirken, kurdukları bağlantılar ise çizgilerle ifade edilir. Herhangi bir failin yeni faillere etki etmesi yani onlarla bağlantı kurması her zaman için mümkündür. Bu bağlantıları belirleyecek olan faillerin kendileridir; kurulması gereken zorunlu bağlantılar, ağı planlayan başka bir fail söz konusu değildir. Latour, tüm bu çizgiler ve noktalarla ifadesini bulan Fail-Ağ-Teorisi’ni (görselleştirme örneği Şekil 5.1), indirgemeci olmayan, ilişkisel bir ontolojiye ulaşmak için ilk ve zorunlu adım olan, “indirgemeci” ve “relativist” bir teori olarak tanımlar (1996, s. 370).

Şekil 5.1 : Ağlar ve Düğüm Noktalarıyla FAT Görselleştirmesi.

5.3 FAT ve Düz Ontoloji İlişkisi

Kısaca FAT olarak isimlendirilecek Fail-Ağ Teorisi, Düz Ontoloji örneklerindendir. Çünkü, insan ve insan-olmayanları eşit varlık statüsünde, aynı düzlemde ele alma kaygısı taşımaktadır. Bu nedenle tüm varolanlar, eylemde bulunan failer olarak ağda eşit biçimde konumlanma hakkına sahiptir. Söz konusu ağda yer alışları, daha doğru bir ifadeyle ağı aktif bir biçimde oluşturmaları, tamamen ne şekilde etkide bulunduklarına bağlıdır. Bir insan-olmayan fail, insan-faile göre, daha fazla etkide bulunarak daha fazla sayıda ilişki kurabilir ve böylece bağlantı sayısını artırabilir. FAT, herhangi bir hiyerarşik ilişkilene üzerine kurulu değildir. Ağın biçimlenmesini dikte eden herhangi bir dış figür ya da ölçek, ilişki kurma çeşidi, sayısı veya topografik nitelikler gibi *a priori* bir düzen yoktur. Bağlantılar, yalnızca failerin kurduğu ilişkilerle belirlenir (Latour, 1996, s. 371).

Tüm bu nedenlerle FAT, insanmerkezcilikten uzak, insan ve insan-olmayanlar dahil tüm varolanları demokratik bir zeminde bir arada ele alabilme iddiasından dolayı Düz Ontoloji örneği olarak kabul edilir.

5.4 Latour ve Martin Heidegger İlişkisi

Kartezyen ikilikleri aşma motivasyonu taşıyan düşünürler için Heidegger felsefesinin önemli bir esin kaynağı olduğu daha önceden belirtilmişti. Bruno Latour kendi

geliştirdiği teoride, açık bir biçimde Heidegger felsefesinden herhangi bir kavramı devralmasa da çeşitli yazılarında Heidegger felsefesine değinir. Heidegger’de ‘şey’ anlamına gelen *dinge* kavramı bunlardan biridir. Heidegger’in insan kullanımına sunulma amacıyla seri olarak üretilmemiş insan üretimlerini tanımlamak için kullandığı bu kavramın “toplanma, bir araya gelme” anlamları taşıdığını ifade eden Latour, kendi felsefesinde sosyal, bilimsel, teknolojik tüm olguların hibrit varoluşlarda bir arada oluşuna ve tasarım aktivitesinin de aslında bir “birlikte tasarım” olduğuna işaret ederken Heidegger’in söz konusu kavramına değinir (2008, s. 6).

Heidegger’de insan kullanımındaki tüm aletler onları kullanan insanlarla dünya-içinde-olmaklık açısından birliktedir. Her alet kendi yerine sahip bir şekilde belli bir donanım ağı içinde bulunur. Bu nedenlerle Latour felsefesinin Heidegger felsefesinden etkilenmiş olması mümkündür. Bu kapsamda Çelikel (2013), “Heidegger tarafından, her bir donanım parçasının topluca ve birbirleriyle iç içe geçmiş bir bulamaç halinde devindiği ‘yeryüzü’, Latour tarafından ‘network’; bu bulamaca ait ve ona gömülü, işe yarar şeyler olarak her bir donanım parçası ise, ‘aktör’ olarak adlandırılır” (s. 95) diyerek iki felsefe arasında paralellik kurar. Ayrıca, Heidegger felsefesinde bir aletin bozulması ya da kullanılır halde olması, farklı kavramlar yoluyla ifade edilir ve bu ayırım onun felsefesinde önem taşır. Latour felsefesinde de herhangi bir aktörün bozularak işlevini yitirmesi, ağdaki yerini kaybetmesiyle sonuçlanacak derecede kritiktir.

5.5 Latour Neden ‘Ağ’ Kelimesini Kullanır?

Kelimenin kaynağı, Denis Diderot’nun ruh ve beden arasındaki kartezyen bölünmeden kaçınmak için başvurduğu Fransızca *réseau* sözcüğüdür (Latour, 1996, s. 370).

Kelimenin İngilizce karşılığı olan *network* kelimesi incelendiğindeyse, ‘ağ’ ve ‘iş’ (*net-work*) olarak iki ayrı kelimededen oluştuğu görülür. Latour, FAT’ın işleme prensibi nedeniyle, vurgunun bu iki kelimededen *iş* kelimesine daha çok yapıldığını ifade eder. Çünkü ağ, faillerin, diğerlerine etki etme yani yeni bağlantılar kurma kapasitesiyle, diğer bir deyişle ne kadar *çalıştıkları* ya da *iş yaptıklarıyla* ilişkilidir (Çelikel, 2013, s. 82).

Bununla beraber, Latour’a göre, teorinin isminde yer alan ‘ağ’ kelimesi, teknik bir terim olan ‘ağ’ ile karıştırılmamalıdır. Çünkü, söz konusu ağda, izlenmesi gereken

zorunlu yolların (*path*) ya da düğüm noktalarının yerleşmesi gereken stratejik pozisyonlar bulunmamaktadır (1996, s. 369).

Teori, ismini aldığı Fail-Ağ (*Actor-Network*) ikili ifadesi nedeniyle, özellikle sosyal bilimler alanında alımlanması sırasında, Fail-Yapı (*Actor-Structure*) gibi, aktör kelimesini “insan-fail” anlamında kullanan insan merkezli teorilerle karıştırılmıştır. Bu nedenle Bruno Latour tarafından bu isim, birkaç kez tekrar ele alınmış, araya tire konup konmaması gibi farklı şekillerde üzerinde çeşitli değişikliklere gidilmiştir (Latour, 2005, s. 132). Oysa, Fail-Yapı gibi sosyal teoriler Kartezyen ikilik barındırdığından FAT’ın aşmaya çalıştığı yaklaşımlar olup bununla beraber, çalışma alanını sadece sosyal olgular ya da sadece teknolojik ürünlerle sınırlayan sosyal inşacılık ya da teknolojik determinizm de benzer şekilde, diğer alanlarla arasına belirgin sınırlar çizen yaklaşımlar olduğundan, Latour’un ağ teorisi ile aşmaya çalışılmaktadır.

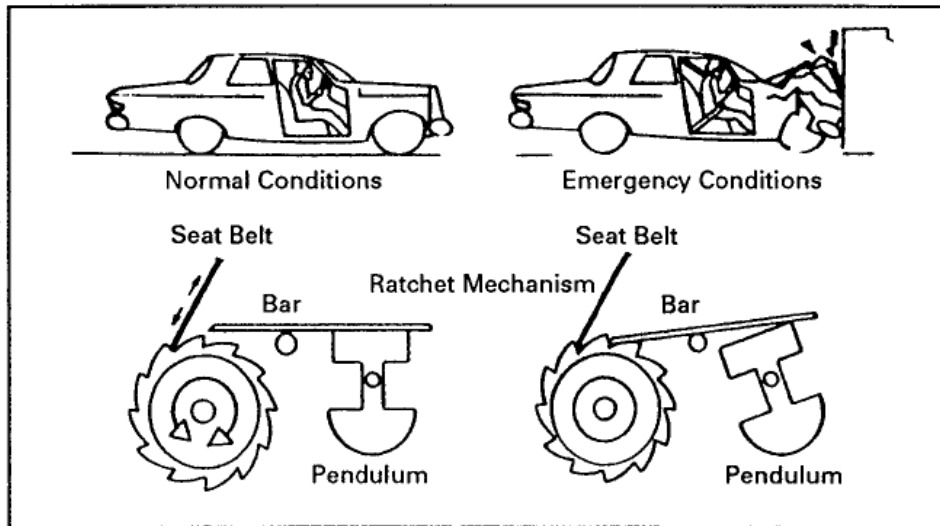
5.6 Sosyal Olgular, Bilim ve Teknolojinin Birbirine Karıştığı Vakalar: Bir Örnek

Toplumu anlayabilmek için ihtiyaç duyulanın, sosyal ve bilimsel olgular ile teknolojik ürünlerin toplum dokusuna birlikte “enjekte” edilebilmesi olduğunu savunan Latour, sosyal olgular, bilim ve teknolojinin bir aradalılığının doğru bakıldığı takdirde görünür olabildiği çeşitli vakaları ele alarak çeşitli örnekler sunar. Bu vakalardan birini inceleyecek olursak:

19. yüzyılda insan kitleleri nasıl sosyal teorilerde kendileri için bir yer edinmeye çalıştılsa, Latour’a göre, içinde bulunduğumuz yüzyılda, insan üretimi insan-olmayan kitleler de benzer biçimde sosyal teorilerde kendilerine yer bulmaya çalışmaktadır. Tam da toplumun daha iyi anlaşılması için ona olgular yanında ürünlerin de enjekte edilmesi gerektiğini savunan Latour, ürünlerin, hem insan aktivitesinin yerini almak hem de onu kısıtlandırıp şekillendirmek amacıyla ne şekilde tasarlandıkları üzerinde durur. Bununla beraber, söz konusu ürünler dolayısıyla, yani yarattıkları ve uyguladıkları teknoloji vasıtasıyla, “üretici” olarak tanımlanabilecek insanların, *uzak bir mesafeden* ne şekilde eyleme geçerek etkide bulunabileceğini bu vakalarla görünür kılmaya çalışır (Latour, 2008b, s. 151).

Bir örnek vermek gerektiğinde Latour (2008b), aktör olarak insanın arabaya bindiğinde emniyet kemerini bağlaması için devreye giren diğer bir aktör olan alarm sistemine odaklanır (s. 152-153); süreci hikâyeleştirerek Şekil 4.2 vasıtasıyla (s. 153) şu şekilde aktarır:

Latour, bir sabah uyanmıştır ve kendini kötü hissetmektedir. Kuralları çiğnemeye karar verir ve arabasına bindiğinde emniyet kemerini bağlamaz. Fakat arabası, emniyet kemeri takılmadan çalışmak *istememektedir*. Önce, “emniyet kemerini bağla!” ifadesi yer alan kırmızı bir ışık yanıp sönmeye, ardından da çok yüksek, rahatsız edici bir sesle alarm, tekrarlayıcı bir biçimde çalmaya başlar. Latour, bu sese oldukça kısa bir süre tahammül edebilir, terlemiş ve uyandığında hissettiğinden daha kötü bir halde emniyet kemerini takar. Şimdi yasayla uyum içindedir, herhangi bir kuralı çiğnememiştir fakat sorduğu soru şudur: “Buradaki ahlak tam olarak nereden kaynaklanır? İnsan-sürücü olarak bir ürünün akılsız gücü tarafından hükmedilen kendinden mi? Akılsız bir insan olarak sürücü belgesi alırken özgür iradesiyle kabul ettiği yasaya uymasını zorlayan üründen mi? Yoksa, bu tasarımı gerçekleştiren üreticilerden mi?” Ya da öyle bir araba tasarımı gerçekleştirilebilirdi ki, aracın kapısını kapatır kapatmaz emniyet kemeri sürücüyü kendi kendine sararak bağlanmasını sağlayabilirdi. O zaman yasayı çiğnemek daha fazla risk alarak mümkün olabilirdi, arabayı ancak kapısını kapatmadan sürmek gibi (şekil 5.2).

Şekil 5.2 : Makineler, İnsanlar ve Ahlak.

Burada hareket planı “bir araba hareket ediyorsa, o zaman emniyet kemeri takılıdır” şeklindedir. Mantıklı görünen bu ifade aynı zamanda sosyolojiktir de: “Artık kötü biri

olamam. Ben ve araba ve buna eklenen onlarca patentli mühendis ve polisin kendisi beni ahlaklı kılmaktadır” (Latour, 2008b, s. 152). Bu örnekle Latour, olguların ve teknolojik ürünlerin oluşum süreçlerinde rol alan sosyo-kültürel faktörlerin gizli kalmış varlığına işaret etmektedir. Fail-Ağ Teorisi, tüm bu oluşum süreçlerini görünür kılma iddiasındadır.

5.7 Fail-Ağ Teorisinde Ağın Özellikleri

Ağ, Latour’a göre mesafe ile düşünmenin zorunluluklarını ortadan kaldırır. İlişkisel bir teori olduğu için mesafe hiçbir şekilde belirleyici değildir. Bir failin fiziksel olarak binlerce kilometre uzağında bulunan başka varolan ya da varolanlara etkisi çok güçlü olabilir ya da tam tersine birbirine fiziksel olarak çok yakın konumlanmış iki varolan apayrı motivasyonlara sahip olmaları nedeniyle, birbirlerine neredeyse hiçbir biçimde etki etmeyebilir. Bu nedenle FAT, ölçüme ve ölçüğe başvuran bir haritalama sistemi gibi düşünülmemelidir. Asıl olan *bağlantılardır*. Bir ağın diğerinden *büyük* olması değil, *daha yoğun* olması söz konusudur (Latour, 1996, s. 371). Latour, ağın matematiksel çağrışımlarını bertaraf etmek için onun başına ‘fail’ sözcüğünü ekler. Buradan anlaşılacağı gibi, ‘fail-ağ’ hibrit ifadesi, matematiksel yaklaşımla açıkça taslağı çıkarılacak bir dünyadan uzaklaşmayı sağlayarak, statik ve topolojik nitelikler yerine dinamik ve ontolojik olarak belirlenen bir dünyaya bizleri sevk edecektir (Latour, 1996, s. 372).

Görüldüğü gibi ağı matematiksel bir biçimde değerlendirmemek gerektiği gibi, teorinin İngilizce karşılığı olan *actor-network*’teki *actor* kelimesinin çağrışımları nedeniyle de insan odaklı değerlendirmeden kaçınmak gerekir. Bu nedenle, Türkçe çeviride ‘aktör’ yerine ‘fail’ kelimesinin tercih edilmesi, bu teorinin temel fikriyle oldukça uyumludur. Latour için insan-öznenin tiranlığına son vermenin bir yolu da eylemi gerçekleştiren çok eylemin kendisine (*action*) odaklanmaktır. Bu da oluşturulan ağ ile, yani kurulan bağlantılarla görünür hale gelir. Bu yaklaşımla, insan-olan ya da olmayanlar, eylem gerçekleştirme kapasiteleri sayesinde eşit düzlemde buluşarak ‘fail’ şeklinde tanımlanır, böylelikle insan-olmayanların görünürlüğü sağlanmış olacaktır. Öyle ki, zaman zaman bir insan-olmayan, birçok insanın bir araya gelse bile ulaşamayacağı etki etme düzeyine sahiptir. Tarihsel bir örnek olarak matbaa böyle bir insan-olmayandır. Kurduğu bağlantı yoğunluğu, birçok insan-failin gerçekleştirdiği bağlantıdan çok daha fazladır. Bu nedenle ağ, iki ya da üç boyutlu

değildir, düğüm noktaları birçok bağlantı yapabildiği için *çok boyutlu* olarak düşünülebilir (Latour, 1996, s. 370).

FAT, sonuç odaklı bir teori olmadığından, bitmişlik tamamlanmışlıktan çok, bir şeyin oluşum sürecine ilişkindir. Karmaşık olabilecek bu süreçte, aktörlerin değişen etki etme kapasiteleri, yeni etkileşimlerin ortaya çıkışı ya da süreç içinde kaybolup tekrar beliren aktörler başarılı bir biçimde izlenebilir.

5.8 Latour'un Dilsel Dönemeci Değerlendirişi

Latour, Dilsel Dönemecin, söylem ve metin odaklı kalmış olmasını eleştirir. İnsan aktörler ile doğa arasında bir iletişim aracı olabilecekken bunun yerine anlam üretimine takılı kalarak bunu tek önemli çalışma alanı şeklinde benimsemesi nedeniyle, kendi sonunu getirdiğini düşünmektedir (1996, s. 373-374).

Fakat, Latour'un Dilsel Dönemeç eleştirisi yapan diğer düşünürlerden farklı olarak yaptığı, Yapısalcılığı tamamen reddederek yeni bir yaklaşım geliştirmek yerine, bu düşünce akımının getirilerini kısmen devralarak, üzerine kendi teorisini inşa etmektir. Çünkü göstergebilimden (semiyotik) geriye, sonrası için kullanışlı olabilecek önemli bir *alet çantası* kalmıştır (Latour, 1996, s. 373).

5.9 FAT'ta Göstergebilimin Kullanımı

Dilsel Dönemeç sırasında Yapısalcı düşünürler, her şeyin metinden ibaret olmasından, anlamın inşa edilebilirliğinden ve böylelikle metinlerin analizinden söz etseler bile, bu yaklaşımları belli olgularla sınırlı kalmış, doğa bilimlerinin hakikate ulaşabilir olduğu var sayılarak onun faaliyet alanı bu sorgulamanın dışında bırakılmıştır. Fakat Latour, göstergebilimin çalışma alanını alışıldığı gibi yalnızca metinlere yönelik anlam üretiminin analiziyle sınırlı bırakmayarak onu tüm varolanlara yönelterek kapsamını genişletir. Bilimin “doğal”, teknolojininse “maddi” varolanları, bu kapsam içine böylelikle çekilmiş olur. Bu sayede, birbirinden farklı gibi görünen tüm bu alanlara ilişkin öğelerin bir araya gelerek oluşturduğu heterojen karışımlar ele alınabilir hale getirilir (Latour, 1996, s. 374).

Eğer göstergebilim, bağlantılar kurma, düzen oluşturma ya da yönelim yaratma şeklinde tarif edilecekse, onu özel olarak dil alanıyla sınırlama zorunluluğu ortadan kalkar. İnsan üretimi olan her şeyi benzer bağlamda analiz etmemek için bir neden

yoktur. Böylelikle birbirlerinden ayrı olarak kabul edilen, biri dil ve dolayısıyla semboller ile ilişkili, diğeri ise vasıf, iş ve madde konularını kapsayan farklı pratikler arasında bir süreklilik kurulmuş olur (Latour, 1996, s. 375). Sonuç olarak, FAT'taki "fail" kelimesi, bir göstergesel tanım olarak eylemde bulunan "her şeye" işaret etmeye başlar. Bu sayede, göstergebilimsel aktörler, dünyayı yapan yeni ontolojik hibritlere dönüşürler (Latour, 1996, s. 378).

5.10 FAT'ın Temel Kavramları

Failin İngilizce karşılığı olan *actor*, insan ve insan-olmayan tüm etkide bulunanlara işaret etse de, Latour teorisini detaylandığında, aktör/aktant (*actor/actant*) olarak bir ayrım yapar. "Türkçeye 'fail' ya da 'eyleyen' olarak çevirebileceğimiz 'aktör' ve 'aktant' sözcükleri ile 'fiil', 'faaliyet', 'eylem', 'devinim' ya da 'rol' anlamlarına gelen 'aksiyon' sözcüğü öyle tuhaf isimlerdir ki, tam da 'isim' olmamaya, yani yapıp etmenin ya da fiiliyatın kendisine dikkat çekerler" (Çelikel, 2013, s. 82). Söz konusu ayrımda, aktör ve aktant arasındaki fark şu şekilde özetlenebilir: Aktant tanımlanmamışlığı çerçevesinde, kendi gerçekliğinde bir varolanken, aktör hem bu gerçekliği kapsayan hem de ona yüklenmiş yetkinliklere sahip olan bir varolana dönüşür. Bu yetkinlikler süreç içinde müzakereyle edinilir. Örneğin, bir metal parçası kendi etki etme kapasitesi ile bir aktant iken, para esaslı bir ekonomide ona atfedilen yetkinliklerle birlikte yeni bir bağlamda, değer ölçüsü ve değiş tokuş aracı olarak iş gören bir aktöre dönüşür (Stalder, 2022, p. 40).

Tüm bu tanımlardan anlaşılacağı gibi FAT, tamamlanmışlıktan çok, meydana geliş sürecinde ortaya çıkan aksiyonlar ve aksiyonların failleriyle ilgilidir. Bu nedenle, söz konusu süreci görünür kılmak onun esas meselesidir. Bruno Latour, bir tasarımın, bilgisayarda üç boyutlu (3d) program ortamında gerçekçi olmayan bir biçimde çevresinden ayrıştırılarak tüm ilişkilerinden yalıtılmış bir şekilde, öklidyen bir mekânda modellenerek temsil edilmesine değinir ve bu sonuç odaklı yaklaşımın, üretim aşamasında gerçekleşen tüm çatışmaları, bünyesinde barındırdığı çelişkileri, bütçe ve lojistik hesaplamalarını, çeşitli karar alıcı merciler ya da yetenekli veya yeteneksiz uygulamacılar gibi birçok faktörü görünmez kıldığından yakınlık (Latour ve Yaneva, 2017, s. 104-105). Bu nedenle söz konusu süreçleri, etkileşimler çerçevesinde görünür kılan başka temsil biçimleri araştırılmalıdır.

Benzer bir yaklaşımla Latour, anlamı son dönemde genişlemiş olan *tasarım* kelimesinin de aslında sürece ilişkin bir boyut taşıdığını öne sürer. Sürece ilişkin olması, tasarım aktivitesinin alçak gönüllülük barındırmasına neden olur. Çünkü, her *tasarım* zorunlu olarak bir *yeniden tasarımı*dır; gündelik varoluşumuzun her detayını, ürettiğimiz yiyecekten arabaya kadar her şeyi aslında yeniden tasarlıyoruzdur (Latour, 2008, s. 3). Tasarımın, herhangi bir şeyi *yaratmak* (*creating*) gibi sıfırdan başlaması söz konusu olamaz; mutlaka verili olan şeyler üzerine şekillenmek zorundadır. Veriyi temel alma, bir probleme dayalı çözüm üretme şeklinde de olabilir ya da herhangi bir ürünün çeşitli açılardan iyileştirilmesi amacını da taşıyabilir (Latour, 2008, s. 5). Burada önemli olan, tasarım aktivitesinin bu süreçleri görünür kılacak temsil araçlarıyla birlikte çalışmasıdır.

FAT'ın sürecin ve bu sürecin barındırdığı gerek insan gerek insan-olmayanların birbirleriyle kurduğu ilişkilerin görünürlüğüne yaptığı vurgu nedeniyle, Latour, *kaydetme* eylemine özel bir önem atfederek *kayıt* (*recording*) kavramına teorisinde yer verir.

5.10.1 Kaydetme (Recording)

Kaydetme, ağın oluşumunu ve değişimini olduğu gibi aktarabilirken Latour'un bahsettiği heterojen karışımların bir araya gelişleri de böylelikle tarafsızca kaydedilir. Kayıt, ağın izini sürmeyi değil ağ oluşum sürecini tarafsızlıkla izleyebilmeyi sağlar. Yani oluşan etkileşimlerin eşzamanlı olarak kaydı söz konusudur. Bu nedenle FAT'ta failler ve etkileşimlerinden oluşan ağ, dünyadaki ilişkileri temsil etmeye mesafe alarak, onları gerçekleştirdiği biçimiyle *kaydetmekle* ilgilenir.

Latour'a göre FAT, göstergebilim gibi bağlantıların kurulma şeklini tanımlayan bir metot halini alır. Bu metot, her anlatının kendini üreten yolunu tanımlamak üzerinedir, aktörler ya da eylemlerinin spesifik biçimlerini değil. Öyle ki kayıt, varolanların kendi detayları içinde tanımlanmasına izin vermiş olur. Böylece FAT, teorisinin yükünü *kaydetme eyleminin* kendisine bırakır, kaydedilmiş olan spesifik bir biçime değil (1996, s. 374). Latour bu işlemi, laboratuvar ortamında gerçekleştirilen çalışmalar sırasında yapılan konuşmaları kendi akışında, müdahale etmeden kaydederek de yapar. Şeylerin olduğu halleriyle yer bulduğu kayıta, özellikle konuşmalar Dilsel Dönemeç düşünürlerinin metinlere yaptığına benzer şekilde, Latour tarafından analize tabi

tutulacaktır. Dilsel Dönemeç sırasında bilimsel metinlere yöneltilmeyen bu analiz, bilimin hakikate ulaşabilirliğini böylelikle sorgulamaya açar.

Fail-Ağ Teorisi, müdahalede bulunmadan kaydeden bir çerçeve gibi düşünüldüğünde *a priori* herhangi bir fikrin bu teori için söz konusu olamayacağı açıktır. Daha çok, gerçekleşmekte olan hareketlerin dinamik bir ifadesi gibidir. Ağ bir temsil ya da şey değil, “neyin hareket ettiği ve bu hareketin nasıl kaydedildiği ile ilgilidir” (Latour, 1996, s. 378). İlk başta, düğüm noktaları ve çizgisel bağlantılarla FAT, indirgemeci bir teori izlenimi verse de, kayıt işlemi ile indirgemecilikten uzaklaşarak Latour’un değişiyse “indirgenemez olanı tanımlama olasılığı” sunar (1996, s. 375).

5.10.2 Tercüme (*Translation*)

Herhangi bir fail, gerçekleştirmekte olduğu eylemi herhangi bir nedenle yerine getiremezse, bu eylem başka fail ya da faillerce gerçekleştirilir. Bu işlev devri *tercüme*ye ilişkindir. Ağda değişime neden olan, insandan insan-olmayana işlev devrini Latour, ‘tercüme’ (*translation*), ‘yetkilendirme’ (*delegation*), ‘yer değiştirme’ (*displacement*) gibi kavramlarla açıklar (Latour, 2008b, s. 154).

Latour’un verdiği bir örneği ele alacak olursak, İngilizce *groom* kelimesi, geçmişte konukları içeri alan ve onları uğurlarken de arkalarından kapıyı kapatan uşaklara verilen isimken, aynı isim günümüzde kapıların yavaşça açılıp kapanmasını sağlayarak benzer işlevi yerine getiren mekanik aparatlar olan ‘dirsekli kapı kapatıcı’ ya aktarılmıştır. Dilde, bir işlevi yerine getiren kişiye verilen ismin bir nesneye aktarılması, Latour’un semantiğin alanını dilden, olgu ve şeylere doğru genişletme çabasında onu haklı çıkarmaktadır. Dirsekli kapı kapatıcı örneğinde olduğu gibi “kapı, bir cümledeki diğer kelimelere bağlı olan bir kelime gibidir. Şeyler ve insanlar için yalnız bir gramer vardır ve yalnız bir semantik” (Latour, 1995, s. 280).

Latour’un kapılar ile ilgili olarak verdiği örnekler çoğaltılabilir. Başka bir örnekte ise kedilerin giriş çıkışına müsaade etmek üzere kapı üzerinde açılan delikleri ele alır. Böylelikle, kedinin eve girip çıkması için sahibinin kapıyı açıp kapatma işlevi, iki yönlü giriş çıkışa izin veren kedi kapısına devredilir. Bu da ağda değişime neden olacak bir işlev devri yani tercümedir. Kedi kapısının tutukluk yapması ya da dirsekli kapı kapatıcısının bozulması, başka bir çözüm bulunamadığı takdirde söz konusu işlevleri tekrar eskiden olduğu gibi insan faillerin üstlenmesine yol açacaktır. Bu yeni durum da mutlaka ağa yansımacaktır.

5.11 NYO ve FAT Karşılaştırması

Bruno Latour'un Fail-Ağ Teorisi, Graham Harman'ın Nesne Yönelimli Ontolojisinden (NYO) farklı olarak hareket ve etki odaklıdır. Diğer failleri etkileme kapasitesine göre ağ içinde bir failin varlık kazanması söz konusu olan Fail-Ağ Teorisi (FAT), kendinde-şeye önem atfeden Harman'ın Nesne Yönelimli Ontolojisi'nden ayrılır. Hatırlanacak olursa, FAT gibi etki odaklı bu tarz teorileri Harman 'üstünü kazma' olarak tanımlıyor ve nesneyi kendinde-şey olarak yok saydıklarını ifade ediyordu. FAT'ta bu anlamda gerçekten de kendinde-şeyin bir önemi yoktur. Daha önce etki gösterebilen bir fail, bir takım nedenlerle etki gösteremiyorsa ağdaki yerini kaybeder. Bu durum, belli etkilerin yok olduğuna işaret ettiğinden, ağ bu eksiği giderecek şekilde tekrar yapılır, belki söz konusu etkiler hâlihazırda var olan yeni failer tarafından farklı biçimlerde üstlenilir ya da bu etkileri gerçekleştirecek yeni failer oluşur. Böylece, süreçte gerçekleşen aktivitelerin neler olduğunu, etkileşimleri ve ilişkileri, bu teorinin ağı, diğer bir deyişle ilişkisel karakteri sayesinde eksiksiz izleme şansımız olsa da Graham Harman'a göre şeyleri sadece etkileşimlerinden ibaret olarak düşünen teoriler, bu etkileşimlerin dışında, şeylerin kendisinde "arta kalan" bir şey bulunmadığını iddia eder.

Harman'a göre Bruno Latour, vesileciliğe karşı olarak nesnelerin insan olmadan da birbirleri ile etkileşebildiğini savunan, bu etkileşimin transandal bir akıl vasıtasıyla değil nesneler arasında, lokal olarak çözülebileceğini dile getiren çağdaş bir felsefeci olarak önemli bir yere sahip olsa da, yukarıda sayılan tüm nedenlerle, FAT gibi teoriler kendinde-şeyde gerçekleşen değişimi açıklayamaz. Öyle ki, bir eylemde bulunan bir varolanı, sonrasında başka bir eylemde bulunurken görürüz. Ya da "bir duvar ustası yalnızca duvar örerken mi duvar ustasıdır?", "O uyurken, duvar örme yetisini tamamen mi kaybetmiştir?" gibi sorulara anlamlı cevaplar verebilmek için Aristoteles'in 'potansiyel' kavramına benzer şekilde, kendinde-şeye yönelik düşünmeye gereksinim duyulmaktadır. Bu nedenle Graham Harman, kendinde-şeyin etkileşimlerinden ya da barındırdığı parçaların bir araya gelişlerinden daha fazlasına sahip olduğunu savunarak bunu *artık (surplus)* olarak tanımlar (2020, s. 59). Harman, "Gerçekte var olmayan durumlar üzerine düşünmek, bizi şeylerin hâlihazırda içinde bulundukları çevrede ifade edilebilir olmayan içsel güçlerine bakmamıza ve onların nasıl farklı biçimde etkinlik gösterebileceğini sorgulamamıza yardım eder" (Kimbell ve Harman, 2013, s.

114) diyerek ilişkisel bir teori olarak ANT'nin, çok fazla “şimdi”de karşılıklı olarak gerçekleşen etkileşimlere odaklandığı eleştirisini getirir.

Bununla beraber NYO, olayları da nesne olarak gören bir yaklaşım olarak etkilerin kendilerinden çok, bu etkilerin nesnelerde yarattığı dönüşüme odaklanır.

FAT bugün, tasarım da dahil olmak üzere birçok alanda, bir projenin geliştirilme aşamasından uygulamasına kadar oldukça karmaşık bir biçimde ilerleyen süreci, bu sürece ait içsel çatışmaları ve sürecin çoklu aktörlerini görünür kılarak etkileşimlerin tüm etkileşim ağı içinde nereye oturduğunu ve herhangi bir bağlantıdaki değişimin tüm etkileşim haritasında yarattığı dönüşümü görünür kılar. Tüm bu nedenlerle FAT, etkileşimlerdeki çok boyutluluğu izlememize ve anlamamıza yarayacak potansiyel vadeden bir teoridir.

6. SFEROLOJİ (KÜRELER TEORİSİ)

Sferoloji, Almanya doğumlu felsefeci Peter Sloterdijk tarafından geliştirilmiştir; İngilizcesi *Spherology* olarak ifade edilir. Sloterdijk, güncel entellektüel tartışmalarda sıklıkla yer almasının yanında, Karlsruhe Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi'nin uzun süre yöneticiliğini üstlenmiştir. Günümüzde çeşitli dillere çevrilmiş çok sayıda felsefi metni bulunmakta, sosyal bilimler, sanat ve tasarıma yönelik düşünce üretmektedir. Küreler Teorisi'ni 90'lı yılların sonlarından itibaren geliştirmeye başlayan Sloterdijk, bu teoriyi alt başlıklarına ayırarak bir üçleme biçiminde yayımlar. Almanca kaleme aldığı bu üçlemenin başlıklarının İngilizce çevirileri: *Bubbles*, *Globes*, *Foams* şeklindedir (Şekil 6.1). Bu tez kapsamında sunulan diğer düşünürler gibi Sloterdijk da Modern epistemolojinin özne-nesne bölünmesini aşacak insan merkezli olmayan yaklaşımları destekler ve kendi teorisini bu doğrultuda geliştirir. Martin Heidegger'den yoğun bir biçimde etkilenen Sloterdijk'in amacı, Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'ında yeterince ayrıntılandırmadığı *Dasein*'in mekânsallığı konusunu geliştirebilmektir.

Şekil 6.1 : Küreler Teorisi Üç Cilt.

Peter Sloterdijk ele aldığı sosyal olgular çerçevesinde, 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı'na odaklanır, bu çağı oluşum ve gelişim aşamalarıyla analiz ederek eleştirisini yapar. Adorno ve Horkheimer'in Aydınlanma Çağı eleştirisine tam anlamıyla katılmaz. Bu

düşünürlerle benzer şekilde, 20. yüzyılda yaşanan felaketlerin kaynağını Aydınlanma projesi ile ilişkilendirse de, onlarla bu projenin tümüyle reddedilmesi konusunda hemfikir değildir; iyi niyetlerle başlamış olması söz konusu olduğu için, içerisinde yer alan iyi niyetli çekirdeğin sahiplenilerek sonraki aşamalarda nerede yanlış yapıldığının tespit edilmesi ve düzeltilmeye çalışılması gerektiğine inanır. Bu nedenle ona göre, öncelikle “ilerleme” fikri doğru biçimde analiz edilmelidir.

6.1 Sloterdijk’ın Yeni Gerçekçilik ile İlişkisi

Sloterdijk’a göre, çağdaş dünyayı anlamada Modernizmin şemaları artık yeterli olmamaktadır. Bu yüzden, günümüz karmaşık dünyasını anlamlandırabilmek için yeni teorilere ihtiyaç vardır. Küreler Teorisi, hem geçmişten bugüne insanlık tarihini hem de bugünün dünyasını mekânsallık üzerinden kavramak ister. İnsanın teknikle olan bağlantısını ve bu bağlantı dolayımıyla da dünyayla ilişkilenmesini anlama ve ortaya çıkarma çabasında olduğundan postfenomenolojik olarak nitelenebilecek bir yaklaşım benimsediği düşünülebilir. Bu tez kapsamında ele alınan diğer düşünürler gibi indirgeme karşıtı ve Modern epistemolojinin dikotomilerini aşma çabasıdadır. Projesini ampirik bir temele oturtabilmek için pek çok disipline başvuran Sloterdijk, Aydınlanma Çağı’nı temel alarak gelişen dünyada, anlaşılması ve değiştirilmesi gereken şeyler olduğunu düşünse de kendi yaklaşımını özel olarak Yeni Gerçekçilik çerçevesinde tanımlamaz. Fakat Modern dönemin sorunlarına yönelik çözüm üretme amacıyla kendi felsefesiyle “terapötik” bir yaklaşım önerdiğini idda eder (Couture, 2016, s. 54). Yani ilerleme fikri ve insanmerkezciliğin sorgulanmasıyla beraber insanlığın temel bazı motivasyonlarının değişmesi gerektiğini düşünmektedir. Graham Harman gibi metaforları kullanması ve bunun için sanata sıklıkla başvurması, bir yandan da insanın ilk oluşumuyla ilgili olarak felsefesine anlatsal bir boyut eklemesi nedeniyle onun spekülasyonlu bir yaklaşıma sahip olduğu düşünülebilir.

6.2 Sferoloji ve Düz Ontoloji İlişkisi

Peter Sloterdijk, varolanların mekânsallığı üzerine düşünen bir filozoftur. Bu mekânsallıkta insanlar ve insan-olmayanlar dünya-içinde bir arada yaşar. Descartes’ın özne-nesne bölünmesi ile kendine yeterli, özne fikrine karşı çıkarak temel yaşamsal birimi *bir* olarak değil mekân oluşturmaya müsait *iki* sayısı üzerinden tanımlar. İnsanın

oluşumundan itibaren teknikle iç içe gelişen bir ilişki kurduğunu, günümüzdeyse yeni teknolojilerle beraber insan ve insan-olmayanların artan hibrit varoluşlarına dikkat çekerek bu varoluşların yer almadığı düalist düşünme biçimlerinin aşılması gerektiğini savunur. Bu çerçevede Sloterdijk, özellikle insan ve insan-olmayanların eşit varlık statüsünde aynı düzlemde bulunması ya da insan-olmayanların görünürlüğünün sağlanması gibi amaçlar taşıyan bir felsefi program içerisinde yer almasa da, varolanlar arasında hiyerarşi barındıran bir yaklaşımı benimsememesi ve insanmerkezciliğe karşı olması nedeniyle Düz Ontoloji ile ilişkilendirilebilir. Bruno Latour bu durumu, kendi teorisi Fail-Ağ ile Sloterdijk'ın Küreler Teorisi'ne birlikte işaret ederek, "Küreler ve Ağlar'ın ortak yönü fazla olmayabilir fakat ikisi de benzer bir düşmana karşı geliştirilmiştir: eski ve gittikçe derinleşen doğa ve toplum bölünmesine" şeklinde ifade eder (2009, s. 139).

6.3 Sloterdijk ve Martin Heidegger İlişkisi

Peter Sloterdijk, Martin Heidegger felsefesinden oldukça etkilenir. Heidegger'in temel kavramlarını kullanarak bu kavramlar üzerine kendi felsefesini inşa eder. Descartes'ın ego-bireyi ve onun temsil ettiği düşünsel akımlara mesafe alarak insana işaret etmek için Heidegger'in *Dasein* kavramına başvurur. *Da-sein* yani "şurada-olan" olarak insan, mekânsal bir varolandır ve diğer varolanlarla dünya-içinde-olmaklığı sayesinde bir arada yaşar.

Öte yandan Sloterdijk'a göre Heidegger, felsefesinde Varlığın hem zamansallığı hem de mekânsallığına yer verse de, Varlık ve zaman ilişkisine daha çok eğilerek onun mekânla ilişkisine gereken ağırlığı vermez. "Varoluşsal nerede-analizi, yerini aniden varoluşsal kim-analizine bırakarak çözmeye henüz başladığı bu karmaşayı bir daha ele almaz. Bu hattın takip edilmesi, kürelerin terminolojisi yoluyla yenilenen bir atılım kazanarak varoluşsal mekânsallığın çok katmanlı evrenlerini ortaya çıkarabilir" şeklinde dile getirerek kendi projesini açıklar (Sloterdijk, 2012, s. 40).

Zengin yorumlara izin verebilecek şekilde potansiyel vadeden böylesi bir mekân anlayışı, Descartes felsefesinde olduğu gibi sonraki yüzyıllarda da öklidyen geometrinin öne çıkarılması sonucu es geçilmiştir. Sloterdijk'a göre, felsefede ontolojik olarak Varlığın mekânla ilişkisi yeterli bir biçimde ele alınmamış olduğundan, tekrar ele alınmayı ve geliştirilmeyi hak etmektedir.

Latour, Sloterdijk'in Heidegger karşısındaki duruşunu şu şekilde ifade eder:

Peter, ustası Heidegger'e şu muzip soruyu sorar: “*Dasein* dünyaya fırlatılmış dendiğinde, *nereye* fırlatılmıştır? Oradaki sıcaklık, duvarların rengi, seçilen materyal, atıkları uzaklaştırma teknolojisi, klimatizasyon ücreti vs. nedir?” Burada açık bir biçimde “Varlık olarak Varlık”ın derin felsefi ontolojisi farklı bir yön alır. Aniden anlarız ki Varlığın bu “derin sorusu” çok yüzeysel düşünülmüştür: *Dasein*'in giysileri, habitatı, biyolojisi, hormonları, çevresinde atmosferi, ilaçları, hatta Kara Orman'daki barınağına erişmesi için uygun ulaşım sistemi bile yok. *Dasein* dünyaya fırlatılmıştır fakat o kadar çplaktır ki hayatta kalma şansı çok düşüktür. (2009, s. 140)

Sloterdijk, Heidegger kavramlarıyla birlikte düşünse de onun terminolojisini olabildiğince ampirik bir temele oturtarak geliştirme yollarını arar. Bu nedenle, antropoloji, paleontoloji ve biyoloji gibi disiplinlerin kavram dağarcığına başvuracaktır (Couture, 2016, s. 34).

6.4 Sloterdijk'in Dilsel Dönemeci Değerlendirişi

Sloterdijk, geçtiğimiz yüzyılda dil odaklı teorilere yönelik yoğun ilgiyi, Heidegger ve onun “Varlığın evi dildir” ifadesi üzerinden ele alır. Bugünün dünyasındaki sembollerin bolluğunun bir evin kalın duvarlarına benzer bir işlev sergilediğine işaret ederek Heidegger'in ifadesinin, dilin, Varlığı “dışarıda olmak”tan koruyan sağlam bir kale işlevi gördüğünü bize öğrettiğini söyler. Mimarlık da Varlık için benzer bir işlev görse de, Heidegger'in mimarlıktan daha çok dile odaklandığını vurgular (2009a). Sloterdijk'in Heidegger felsefesinde saptadığı bu “eksiği” gidermek amacıyla mekân odaklı bir felsefe geliştirmesi nedeniyle onun yaklaşımı, bu çerçevede Mekânsal Dönemeç⁶e dahil edilebilir. Küreler Teorisi, diğer bir deyişle Sferoloji, insan mekânsallığının post-fenomenolojik analizini yapan bir yöntemdir (Couture, 2016, s. 54).

Modern şemaların cevap vermekte zorlandığı günümüz hiper-kompleks toplumlarını anlamada yardımcı olacak Küreler Teorisi'nin amacı, dünyanın mekânsal boyutunu gözler önüne sermekse, bugün için yapmakta olduğu şey, dünya kapitalizminin yok

⁶ İngilizcesi *Spatial Turn* olan, 20. yüzyılda gelişen mekân odaklı düşünsel akım

sayıp mekânsızlaştırmaya çalıştığını yeniden yerine oturtma girişimi olarak kabul edilebilir. Bir diğer deyişle Couture bu girişimi, global olanı yerli yurtlulaştırmak olarak düşünür (Couture, 2016, s. 57).

6.5 Küreler Teorisine Dair İlk Fikirler

Heidegger felsefesinde yanıtı olmayan *Dasein*'in *nereye* fırlatılmış olduğu sorusuna Sloterdijk kendi felsefesinde yanıt bulmaya çalışacaktır. Henk Oosterling, *Dasein as Design Or: Must Design Save the World?* isimli makalesinde, Sloterdijk felsefesinde tasarımın insan için anlamının ne olduğu konusunu ele alarak makalesinin başlığında işaret ettiği kavramları açar. Sloterdijk'in *Dasein*'inin düşünen ben -cogito- gibi kendi içine kapalı ve maddesiz olmaktan çok, bir yere yerleşen bir varlık oluşunun tüm felsefesini kat eden bir tema oluşuna vurgu yaparak tasarım kelimesinin *ontwerpen* olan Hollandaca karşılığını analiz eder: *fırlat-mamak* (*ont-werpen*, İng. *un-throw*).

“Fırlatılmışlık-fırlatmamak: İşte bu insanlık durumudur” (Oosterling, 2009, s. 4) tespitinden yola çıkıldığında, Sloterdijk felsefesinde insan, dünyaya fırlatılmışlığı sonucu, orayı kendi yaşamını sürdürebilmesi için tasarıma başvurarak dönüştürmesi geriliminde varlık bulur. Dünyayı mesken edinebilmesi tasarım ile mümkündür. Sloterdijk'a göre bu süreç, diğer canlılardan farklı bir biçimde, memelilerin doğum öncesinde yaşam destekleyici ortam olarak ana rahminde gelişebilmesi ile başlar (Şekil 6.2).

Şekil 6.2 : Leonardo da Vinci. Uterusta yaşam.

Psikolojik ve biyolojik ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde hep bir mekân-içinde-olma hali, ilk mekân olan ana rahminin yaşam boyu dönüşüp artiküle olarak başka mekânlarda karşılığını bulmasından başka bir şey değildir (Sloterdijk, 2009a). Latour, onun projesini şu şekilde açıklar:

Bir uzay giysisi ya da uzay istasyonunun tamamen yapay olarak ve dikkatlice tasarlanması gibi insanlar için bütün kırılğan yaşam desteklerini oluşturan çevreler de benzer şekilde tasarlanır (Sloterdijk buna “küreler” der ve bu çalışmayı adlandırmak için “sferoloji” terimini kullanır)... Bu yapay üretilmiş çevre terimi mimarların ve tasarımcıların dikkatini çekecektir. Biz sarılmış, çevrelenmiş, çoktan bu mekânlarla iç içe geçmişiz; yeni ve daha yapay, daha kırılğan ve daha mühendislik ürünü bir başka çevreyi yaratmadan hiçbir zaman dışarıda değiliz. Sürekli olarak yapay çevrelerden diğerlerine, katmanlardan diğer katmanlara doğru hareket ediyoruz. (2008, s. 8)

Öyle ki insanın teknikle ve bu çerçevede doğayla olan ilişkisi de yeniden ele alınmalıdır. Çünkü Sloterdijk’a göre ancak tekniğe başvurusuyla beraber insanın var olması mümkün olabilmiştir. İnsan-öncesinden insana geçiş, onun alet kullanması sayesinde gerçekleşebilmiştir. İlk alet olarak taş sayesinde açtığı yarıklar, insan ve taş

birlikteliğinin verili doğayı paramparça etmesine, böylelikle bu birlikteliğin doğada açtığı *yarıklara* dönüşür (Couture, 2016, s. 40).

Heidegger'in temel kavramlarından Varlığın açılanmışlığı olarak 'kayran' (*clearing*), Sloterdijk felsefesinde "doğada açılan aralık" anlamına bürünerek, insanın tam da bu aralıkta ve bu aralık sayesinde mümkün olmasına işaret eden teknikle neredeyse eş değer bir kavram halini alır. Çünkü, tam olarak bu aralıkta *Dasein*, kullandığı aletler sayesinde kendi habitatını oluşturur. Bu habitat onun doğadan atılmışlığına verdiği immünolojik tepki olarak yorumlanabilir. O yüzden, Varlığın evi artık dil değil alettir. "Başlangıçta kelime değil, taş vardı" (Couture, 2016, s. 40).

Tekniğin bu perspektiften bakıldığında insana dair *hakikati* ortaya çıkardığı düşünülebilir (Couture, 2016, s. 41). Doğada açtığı verimli bir aralıkta var olabilen *Dasein*'in teknikle kurduğu ilişki gözetilerek denebilir ki, onun tekniğe başvurarak şekillendirdiği, kendi gelişimini destekleyen bu mekân, aslında ilk baştan beri yapaydır. Yaşamın ve tarihin her aşamasında farklı biçimlerde yeniden üretilecek *Dasein*'a ilişkin bu yaşam destekleyici mekâna Sloterdijk 'küre' ismini verir. *Dasein*, tasarlanmış bu kürelerin hem üreticisi hem de üretimidir (Couture, 2016, s. 55).

6.6 Küreler Teorisinin Teknikle İlişkisi

İnsana ve oluşumuna dair günümüzde geçerliliğini sürdüren kimi yaklaşımlar incelendiğinde, örneğin kaynağını Aydınlanma Çağı'ndan alan Hümanizmin, özne-nesne ikiliği çerçevesinde, insanın tekniğe olan üstünlüğü fikrini benimsemesi, insan ve tekniğin, birbirinden ayrılamayacak derecede hibritleşmiş varoluşunun gözden kaçırılmasına neden olur (Couture, 2016, s. 39).

İnsanın teknikle arasındaki ilişkiyi daha eşitlikçi bir bakış açısıyla ele almak için Sloterdijk "yoldaşlık" nitelemesini önerecektir. Ona göre, insanın teknikle ilişkisi hibritleşmiştir, birbirinden ayrı düşünülemezler; burada kurulan ilişki, iki tarafın da birbirine zarar vermek üzere orada olmadığını kabul ederek başlar. Birbirini desteklemek üzere kurulan bu ilişkiye Sloterdijk 'homeoteknik' adını verir. Fakat modern bakış açısının ürettiği, şüphe duyan ve kendini tehdit altında hisseden bireyin teknikle ilişkisi hiyerarşiye dayalıdır ve sorunlu olduğu için teknofobinin oluşumuna neden olur. Bu bakış açısı, Sloterdijk'a göre insanlığı atom bombalarına götürecek yoldur. İnsanın teknikle kurduğu bu sorunlu ilişkiye ise 'alloteknik' ismini verir.

Couture, Sloterdijk felsefesinde allotekniğin yerini şu şekilde özetler: “Alloteknik, modern hümanizmin meyvesidir, o geleneksel metafiziğin kötü dikotomilerinin mahkûmu olarak kalmıştır. O, özne ve nesne, efendi ve köle ya da arkadaş ve rakip arasına iki değerlilik yerleştirir; ...şüphe ve paranoya tarafından kat edilir, eşi bulunmaz yıkıcı bir potansiyele dönüşür” (2016, s. 44).

6.7 Sferolojinin Temel Kavramları

Heidegger’de işaretlerini gördüğümüz öklidyen olmayan mekân fikrini takip eden Sloterdijk, onu somutlaştırmanın yollarını aramaktadır. Bu nedenle, daha önceden belirtildiği gibi, yaşamın ve insanın oluşumunu konu edinen bilimlerden çeşitli kavramları devralan Sloterdijk, özellikle antropoloji ve ontoloji arasında köprü kurma çabasıdadır; böylelikle fiziksel olmayan insan mekânsallığını somutlaştırmayı sağlayacaktır (Couture, 2016, s. 56). Sloterdijk, bu mekânı ve onu ‘küre’ olarak adlandırmasını şu şekilde açıklar:

Anlaması güç bu mekân için “küre” ifadesini öneriyor ve onun içindeki boyutluluğun başlangıçtan beri nasıl sürüp gittiğini gösterme girişiminde bulunuyorum. Küreler, içinde yaşayan varolanların bir araya geliş şekillerinin plastik güç ürettiği hayvanlar ve kişiler arası rezonans sahaları olarak tanımlanabilir. Bu durum, birlikte yaşam formunun, birlikte yaşayanların fizyolojisini değiştirebileceği bir noktaya kadar ulaşabilir. (Sloterdijk, 2017b, s. 109)

Fiziksel olmayan bu mekân, temel olarak en samimi boyutuyla iki canlının karşılaşmasıyla başlar. İnsanlar özelinde düşünüldüğünde, insanlararasılığı, fiziksel olmayan mekânsal bir ilişki olarak yorumlayan Sloterdijk için her büyüklükteki küre, birlikte yaşam ile mümkündür ve onu oluşturan varlıklara korunma ve bağışıklık sağlar.

Sloterdijk, temel konsepti olan Küreyi “sakinleri tarafından biçimlendirilen dünya” ya da “insanların gerçekten yaşadığı yerler...” olarak tanımlar. Bu perspektiften temel mikro-kozmos, kendi kendine yeten birey değil, onun yer aldığı en az iki bedenin, mekânsal ve psikolojik olarak birlikte var olma [*co-existence*] ilişkisi içinde etkileşime girmesidir ve bu etkileşim, korunma ve bağışıklık aradığımız fiziksel ve kültürel çevreyle müzakerelerimizdeki nesneleri, makineleri kapsar. (Kristal, 2012, s. 154)

Sferoloji projesinde üç temel ölçekte gerçekleşen küre üretiminin ele alınarak incelenmesi söz konusudur: Mikrosferoloji, Makrosferoloji ve Çoklusferoloji.

Mikrosferoloji: Küçük ölçekli kürelerin oluşumuna işaret eden kavramdır. En az iki canlının karşılaşmasıyla mümkün olabilir. İnsanlık tarihine baktığımızda, insanın oluşumunun ilk aşamalarına denk gelen dönemi ele almak için uygun bir terimdir; henüz uygarlığın oluşmadığı, hayatta kalmaya çalışan küçük grupların dayanışmasıyla oluşan küreler bu şekilde tarif edilebilir. İnsanların hayatta kalabilmesi için birbirlerine sundukları yoğun destek ve dayanışma söz konusudur. Sürü olarak birlikte hareket eden insanların bedenlerini bir araya getirerek oluşturdukları yapay duvar ve bu şekilde bir alanı ısıtma ve koruması gibi örnekler bu mekânın fiziksel ifadesi düşünüldüğünde örnek olarak verilebilir. Bu dönemde yeryüzünün farklı yerlerinde küçük ölçekli birçok kürenin oluşmuş olması mümkündür.

Makrosferoloji: Uygarlığın oluşmasıyla beraber tek tanrıya inanma, tek imparatorluk kurma gibi ideallerle tüm yerküreye genişleyen ve tüm insanları kapsayan tek büyük küredir. Makrosferoloji, özellikle Ortaçağ'ın kapanmasıyla yok olmaya yüz tutan bir döneme işaret eder. Sloterdijk, bu dönemin makro-küresinin fiziksel karşılığını kubbede bulduğunu dile getirir. Her ne kadar imparatorlukların yok olması ya da tanrının ölümü gibi söylemlerin oluşması bu kapsayıcı tek kürenin yok olduğuna işaret etse de globalleşen dünya, bu büyük küre fikrinden izler taşımaktadır.

Çoklusferoloji: Çağdaş dünyanın okunması ise her ne kadar globalleşme fikriyle bir makro-küre eğilimi taşısa da Sloterdijk'a göre, tek tanrı ve tek imparatorluk gibi kavramlarla oluşmuş makro-kürenin yok olarak yerini çoklu mikro-kürelere bırakması şeklinde ifade edilmesi yerinde olacaktır. Çoklu mikro-küre yapısıyla insanlığın oluştuğu ilk dönemlerle çağdaş dünya arasında paralellik kurulabilecek olsa da bugünün çoklu mikro-küre yapısını daha iyi anlayabilmek için ileride Sloterdijk'ın sunacağı köpük metaforuna başvurularak çağdaş dünyanın mekânsallığı daha detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

Sloterdijk'ın Sferoloji Projesini üç ayrı cilt olarak yayımladığı, her bir ciltte üç ayrı ana kavramı ele aldığı daha önce ifade edilmişti. Bu kavramlar, Baloncuk (*Bubble*), Yerküre (*Globe*) ve Köpük (*Foam*) olarak varolanların etkileşimlerini mekânsallığı ile ele alan Küreler projesinin farklı etaplarını oluşturmaktadır. Söz konusu kavramları

ele almadan önce toplamda 2.500 sayfadan oluşan bu üç ciltte Sloterdijk'ın nasıl bir anlatım şekli benimsediğinden kısaca bahsetmek gerekecektir:

Heidegger'in felsefesindeki temel kavramlarla yola çıkan Sloterdijk'ın, onun felsefesini somutlaştırma niyetinde olduğu, bunun için antropoloji, paleontoloji, biyoloji gibi farklı disiplinlerin kavram dağarcığından yararlandığından söz edilmişti. Sloterdijk'ın ampirik olana ilgisi üç bin sayfaya yaklaşan bu büyük anlatıda görünür olur. Felsefesini ayrıntılandırırken çok sayıda imaja başvurması, fikirlerini somutlaştırma isteğinin en belirgin örneğidir. Tarihten, teolojiden, felsefeden, sanattan ve edebiyattan yararlanarak kullandığı örneklerle geniş bir bağlantılar yelpazesinde okuyucunun çeşitli ilişkiler kurmasını sağlaması, onun bir yandan da geleneksel yaklaşımda olduğu gibi “sistematik” bir felsefe kurma çabasında olmadığını göstergesi olarak kabul edilebilir (Schinkel ve Noordegraaf-Eelens, 2011, s. 8). Bruno Latour, Sloterdijk'ın hem felsefesini somutlaştırabilmek için birçok disiplinle ilişki kurması hem de felsefesini açıklarken kullandığı kaynakların da benzer çeşitliliği taşıması dolayısıyla olsa gerek, hiçbir çağdaş felsefecinin ondan daha çok maddesellikle ilgilenmediğini, mühendislik, biyoteknoloji ile beraber, tasarım, çağdaş sanat ve bilimle bağlantı kurmadığını ifade eder (2008, s. 9).

Kitaplarında, insanlar ve insan-olmayanların birlikteliği ile oluşan kürelere örnekler de veren Sloterdijk'ın, Küreler Teorisi'nin üç cildine ismini veren üç ana kavramı aşağıdaki gibidir:

6.7.1 Baloncuk (*Bubble*)

Birinci cilt mikro-kürelerle ilgilidir, bu nedenle *Baloncuklar (Bubbles)* ismini taşır. Bu bölüm, rahim içi yaşam da dahil olmak üzere insanlar arası yakın ilişkilenebilirlik biçimlerinin mekansallığını ve insanın ilk ortaya çıkışını ele alır. Sferoloji'nin temel birimi olan ‘baloncuk’ ile ifade edilir.

Şekil 6.3 : Baloncuk.

Anne ve bebeğin içiçe geçmiş, küre olarak düşünülebilecek yaşantısından itibaren en az iki canlının karşılaşmasıyla başlayan en temel ve samimi küresel boyuttur. Örneğin, yüz yüze bakan iki insan arasında tanımlaması zor bir mekânsallık oluşmaya başlar, yüzler-arası bu mekân, fiziksel ya da geometrik olarak yorumlanamaz, herhangi bir ölçüye ya da ölçüme ilişkin değildir. Karşılaşma ile bir araya gelen iki kişi arasında oluşmaya başlayan fiziksel olmayan bu mekânsallık, eğer iki insan birliktelerse birbiri için mekân sağlama gücü üretir. Bir insanın diğer insan için “limanı olma” ifadesi böyle bir mekânsallığa işaret eder. Dayanışma içeren her eylem, zorunlu olarak küre oluşturma eylemidir (Sloterdijk, 2011, s. 12).

6.7.2 Yerküre (Globe)

İkinci cilt, *Yerküreler (Globes)* adını taşır, yakın ilişkilerin oluşturduğu mikro-kürelerin bir araya gelerek tek tanrı ve tek imparatorluk fikri altında birleşerek makro-küreyi bir diğer deyişle büyük *yerküre* mekânını oluşturmalarını ifade eder. Ayrıca kürelerin ne şekilde genişleyebildiğini gösterir. Antik Yunan’da ilk yerküre fikrinin şekillenmesinden itibaren coğrafi keşiflerle birlikte bu fikrin tekrar önem kazanması ile ortaya çıkan globalizasyon kavramı ile ilişkilendirilir. Esas olarak, uteral yaşantının tüm yerküreye yansıtılması idealine ilişkindir. Çeşitli ideolojiler de bu çerçevede kapsamında düşünülebilir; “anavatan” ifadesi böyle bir projeksiyonun sonucudur.

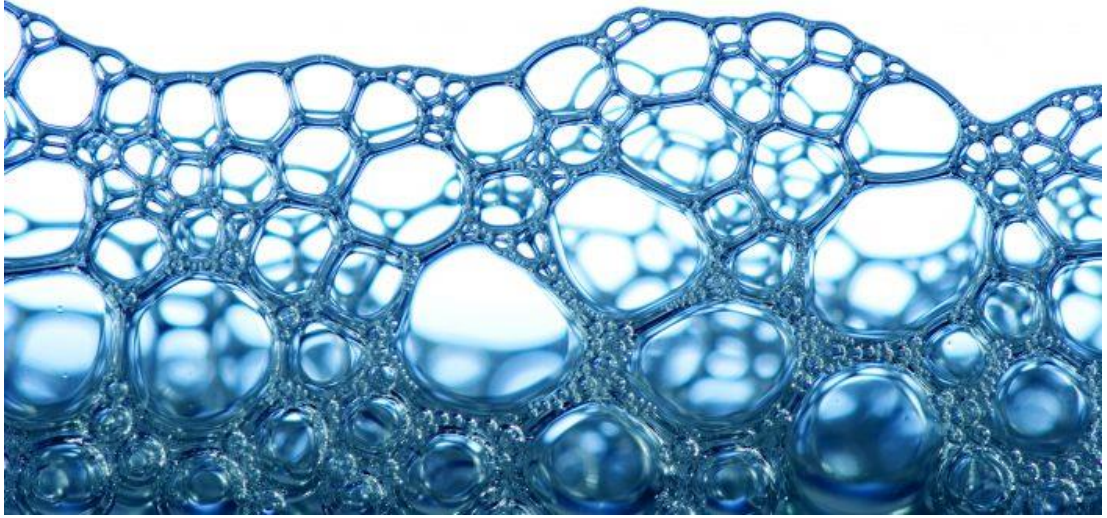

Şekil 6.4: Yerküre.

6.7.3 Köpük (*Foam*)

Üçüncü cilt olan *Köpükler (Foams)* ele alındığında, Sloterdijk köpük metaforunu, eş zamanlı bağlantıların ve izolasyonların çokluğunu tanımlamak için kullanır (Schinkel ve Noordegraaf-Eelens, 2011, s. 13). Kürelerin evrimindeki son aşama olan *köpük*, içinde bulunduğumuz çağdaş dönemi ifade eder. Tek vatan, tek tanrı fikirlerinin çözülmesi ile makro-kürenin, yerini çok sayıda farklı boyut ve şekillerdeki mikro-kürelere bırakmasını yani modern yaşamda oluşan farklı tipte ve ölçeklerdeki ilişkilene biçimlerini ifade etmek için kullanılır. Köpük metaforundaki baloncuklar, farklı büyüklük ve birbirlerine bitişme şekilleriyle çağdaş yaşamın karmaşık ilişkilenemelerini görselleştirme yoluyla anlayabilmek için önemli bir araç sunar (Şekil 6.5). Bu metaforun Sloterdijk’a göre fiziksel karşılığı, modern dünyada üst üste yığılmış daireleriyle apartman bloklarıdır. Bu bloklardaki her bir daire hücresel oluşumu ile “kendi başına bir dünya” niteliği taşır (2016, s. 569).

Temel birimi “en az iki” olarak alan Sloterdijk, modern bireyi ‘kendisi ile çift oluşturma’ (*self-coupling*) yoluyla tanımlar; o, yaşamında kendisine eşlik etmektedir. Sloterdijk’ın, diğer insanlarla ya da nesnelerle, her daim “birlikte” var olmasıyla tanımladığı insan, modern dünyada bir ‘ego-küre’ (*ego-sphere*) oluşturur. Ona göre köpük metaforu, modern bireyselliğin felsefi-antropolojik yorumunu formüle etmeye yardımcı olacaktır (Sloterdijk, 2016, s. 233).

Şekil 6.5: Köpük.

Köpükte bulunan mikro-küreler olarak baloncuklar, insanın ilk oluşum dönemindekilerle benzerlik taşısa da çağdaş yaşamda bir araya gelişleri ve birbirleriyle kurdukları etkileşim farklı olduğu için bu döneme özgü olan köpük metaforu ile daha iyi anlaşılacaktır. Modern yaşamda toplum; çiftler, ev sakinleri, kulüpler, dernekler, şirketler gibi mikro-kürelerin bir araya gelişlerinden oluşur. Her biri, köpük metaforunda olduğu biçimde, onu oluşturan kendine özgü baloncuklar gibidir ve birbirlerinin ne tam olarak erişiminde ne de birbirlerinden ayrılabilir olmadan üst üste yığılarak birbirlerini sınırlarlar (Sloterdijk, 2016, s. 56). Sloterdijk’a göre, bu sınır komşulukları dolayısıyla köpüğün çoklu dünyasında birçok bağlantı bulunur, böylelikle paylaştıkları ayrıksılık çoğalır. Aynı ayırıcı duvarla birden çok baloncuk sınırlanabilir. Böylelikle içlerinde yaşamın sürdüğü hücre benzeri bu mikro-kürelerin paylaştığı temel özellik ‘ortak ayrıksılık’ (*co-isolation*) halini alır (Schinkel ve Noordegraaf-Eelens, 2011, s. 15). Bu sınır komşulukları dolayısıyla, birbirlerini bütün olarak algılamaları mümkün olmadığından ancak birbirlerine dair kısmen fikir sahibi olabilirler. Genellikle benzerdirler, çünkü meydana gelişleri ortak taklit dalgası içinde olur ve benzer ortam araçlarına sahiptirler. Çoğunlukla, birinin diğeriyle gerçekten yapacak bir şeyi yoktur. Birbirlerine uyumlu hale gelmeleri, hücreler arasındaki doğrudan değişimle değil, benzer örüntülerin, uyarılmaların, arada yayılan eşya ve sembollerin ‘mimetik filtreleme’si (*mimetic infiltration*) ile söz konusudur (Sloterdijk, 2016, s. 57). Fakat birbirlerinden ayrılamaz yapıları nedeniyle, bir mikro-küredeki değişim ya da yok oluş, komşu küreleri, neredeyse tüm köpük bütününe yayılacak şekilde etkileyecektir. Bu anlamda köpük metaforu, bugünün dünyasındaki

ilişkisellikleri anlamlandırabilmek için oldukça dinamik, yaşamın her seviyede tekrar üretildiği bir imaj sunar (Hoban, 2012, s. 126).

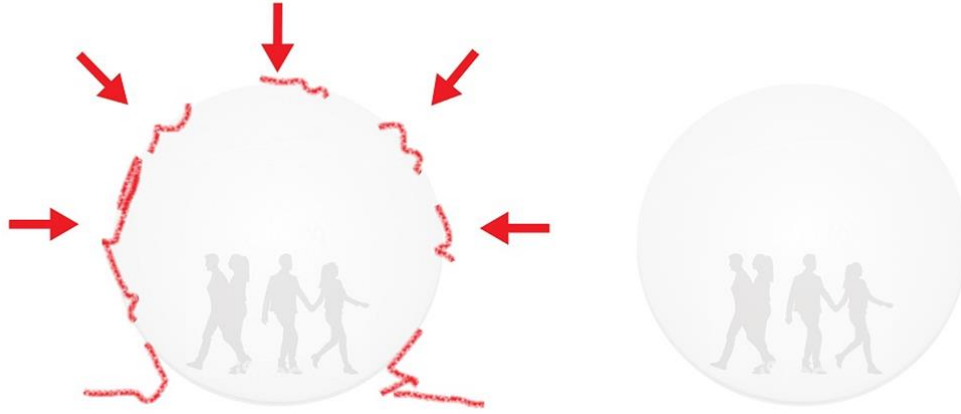
İnsan birlikte yaşamının ürettiği kürelerden bazıları geçiciyken bazıları daha kalıcı bir hal alır. Bir kürenin hasar görmesi ya da yok olması diğer kürelere de etki ettiğinden dolayı, diğer bir özellik olarak kırılabilirliğin ortaklaşmasından yani ‘ortak kırılabilirlik’tan (*co-fragility*) söz edilebilir.

6.7.4 Bağışıklık (*Immunity*)

Sferolojinin çekirdek kavramıdır. Her bir kürenin kendi bütünlüğünü koruyup sürdürmesine ilişkin olarak kendisine yönelen tehditlere karşı koymasına ve böylelikle dayanıklılık kapasitesine işaret etmek için kullanılır. Küre metaforu ile Sloterdijk, küçük oluşumların “dünya karakteri” sergilediğini göstermeye çalışırken, eğer bir küre, çeşitli nedenlerle onda ikamet edenlerine bağışıklık sağlamayı sürdüremiyorsa er ya da geç söz konusu kürenin yok olacağına işaret eder (Couture, 2016, s. 59). Bağışıklık, yaşamı tehdit eden unsurlarla başa çıkma yetisidir.

Sloterdijk bu durumu, “Bağışıklık zararlı bir güce karşı önleyici güce işaret eder. Korumak istediği şeyi kendine dahil eder (...) Kendiliğinden meydana gelen bir oluşum olarak, iyiyi sınırlama pratiğinden türer..” şeklinde ifade ederek bağışıklığı, ayrıcalıklı olanı kapsama aciliyetiyle ilişkilendirerek onu bir kürenin neyi dışarıda bırakıp neyi içeri aldığını belirleyen bir otoriteye benzetir (Sloterdijk, 2016, s. 502).

Her küre için tehditlerle başa çıkma bilgisi onda mevcuttur. Bu mevcudiyet, tüm becerilerin biriktiği soyut bir rezervuar olarak düşünülebilir. Bu rezervuar içeriği, ilk kürenin meydana gelmesinden itibaren oluşmaya başlayarak Küreler tarihi boyunca gelişerek kürelerden kürelere aktarılan bir tür hafıza olarak çalışır. Taklit ve koruma temel kavramlarıdır. Koruma, küreyi sürdürme, hasar görse bile onu onarma kapasitesi ile ilgilidir. Taklit ise, kürelerin koruyucu ortam oluşturması sırasında aralarında gerçekleşen mimetik geçişliliğe ilişkindir. Tarih boyunca aktarılan dil, dini ritüeller, evler gibi kültürel ve sembolik protezler söz konusu rezervuardaki bilgiye örnek olarak verilebilir (Couture, 2016, s. 42).

Şekil 6.6 : Küreler tehditlere karşı Bağışıklık sayesinde varlığını sürdürür.

6.7.5 Aktarım (*Transference*)

Sferolojinin bağışıklıkla ilişkili temel kavramlarından biridir. Bir küredeki bağışıklık bilgisinin diğer kürelere aktarılması anlamını taşır. İnsanın ilk oluşumundan itibaren ana rahminin dışsallaşarak aşamalarla türün fiziksel ve kültürel karakteristiklerine dönüşmesi söz konusudur. Bu şekilde ana rahminin sağladığı bağışıklık dış ortam koşullarına taşınır. Aktarım mekanizması, insan gruplarının kendilerini sembolik ve kültürel protezlerle donatarak korumasına işaret eder. Böylesi protezlere örnek olarak değinildiği gibi dil, dini ritüeller ve evler verilebilir. Bu çerçevede, söz konusu korumayı sağlayabilmek için kültürel rutinin benimsenmesi önem taşır (Couture, 2016, s. 42).

Böylesi protezlerin taklit etme özelliği vardır. Korudukları mekânın zarar görmesi durumunda kendini onarıp bir önceki bütünlüğünü tekrar tesis edebilmesi için hafıza ve rutin rezervuarına başvurarak önceki bütünlük durumunu kopyalaması gerekir (Sloterdijk, 2017b, s. 131).

Bağışıklık bilgisi, yaşamın ilk oluştuğu dönemde oluşan ilk küreden itibaren gelecekte oluşacak diğer kürelere aktarılabilecek bir özellik taşır. Öyle ki bir makro-küredeki bağışıklık bilgisi, o dağılıp yok olsa bile onun yok olmasıyla oluşan mikro-küreler çokluğuna aktarılabilir. “Bu anlamda Küreler Teorisi, çoklu-kozmoloji ile bağlantılı bir mikro-kozmolojidir” (Sloterdijk, 2017, s. 47).

6.8 Sferoloji, NYO ve FAT Karşılaştırması

Küreler Teorisi ile NYO arasındaki en temel benzerlik, iki teorinin de sanatın alanına, özel olarak metafora başvurmasıdır. Fakat NYO’da mekânsallığa özel bir ilgi olmadığı gibi Küreler Teorisi’nde de kendinde-şeyin varoluşu ve ona yönelik bir ilgi söz konusu değildir.

FAT ve Küreler Teorisi arasında, ilişkisellik boyutunun yanında, yok olan ve tekrar oluşan bağlantılar ile yok olup tekrar oluşabilen küreler arasında kıyaslama yapmak daha kolaydır. Bu iki teori arasındaki asıl tartışma, temel birimin ifadesi konusunda, düğüm noktalarının mı kürenin mi bu birimi oluşturacağı meselesinde belirginlik kazanır.

Peter Sloterdijk, ağ teorilerinin ilişkiselliğe vurgu yapması, karmaşık ilişkileri indirgmeden görünür kılma ve yerleşik ikili hiyerarşik düşünce yapısını aşma çabası gibi temel prensipleriyle hem fikir olsa da her bir aktörün nokta ile temsil edilmesini yeterli bulmaz. Ona göre süregelen felsefi gelenek ve modern düşünce, mekânı ve insanın mekânsallığını uzun süre göz ardı etmiştir ve nokta ile temsil edilen her yaklaşım, varoluşun mekânsallığını benzer şekilde yok sayacaktır. Nokta içinde yaşanılmayacağı için Sloterdijk’a göre temel birim ‘hücre’ olmalıdır. Hücre, bireysel mekânın dünya biçiminde olduğu gerçeğini ifade eder. Sloterdijk, “Doku ya da ağ metaforu en iyi şekilde çok küçük düğümleri sağlar, fakat düğümlerin içinde yaşanılmaz” (Sloterdijk, 2009) diyerek ‘ağ’ yerine ‘köpük’ metaforunu önerir. Çünkü köpük metaforu, benzer şekilde kurulan karmaşık ilişkilere işaret edebilse de onu oluşturan birbirinden farklı her bir yaşam hücresinin -baloncuk- mikro-evrensel ve kendine içkin mekânsallığına vurgu yapma gücüne sahiptir.

7. SFEROLOJİ YÖNTEMİYLE ELE ALINAN VAKA ÇALIŞMASI

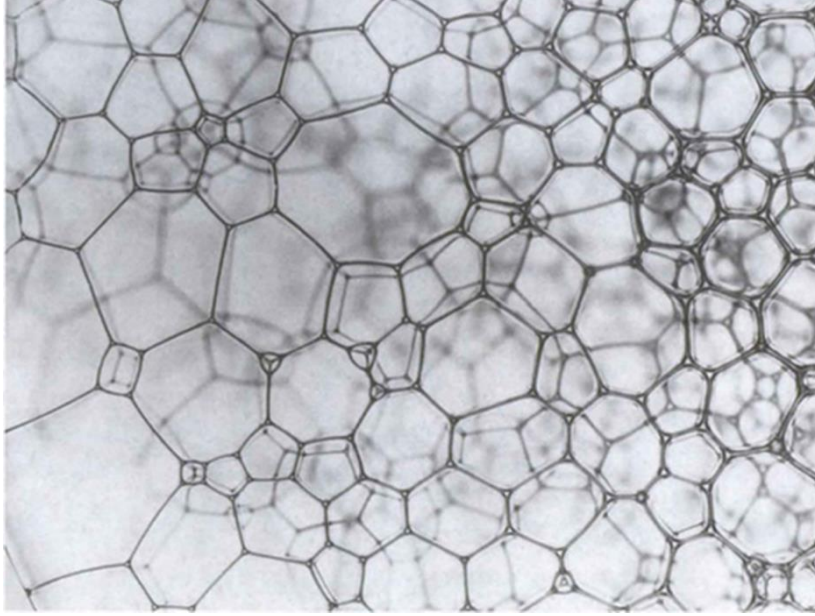
Sferolojinin modern yaşamı kavramsallaştırırken başvurduğu köpük metaforundan yola çıkarak köpüğü oluşturan baloncuklara denk düşen modern yaşamın mikro-kürelerinden bir grup, Sloterdijk'ın temel kavramları çerçevesinde ele alınarak yorumlanacaktır. Öncelikle, birbiriyle sürekli temas halinde olan köpükteki baloncuklar gibi gündelik yaşantıda temasta olan birkaç küre, Sloterdijk'ın iç ve dış tehditleri göz önünde bulundurarak hasar görme/onarım ekseninde kürelere dair belirlediği en temel kavram olan 'bağışıklık' (*immunity*) merkeze alınarak kendi bütünlükleri içinde tanıtılacak ve birbirleriyle etkileşimleri açıklanacaktır. Bu etkileşimler, bir köpükte birbirine temas eden sayısız baloncuğu ve onların da temas ettiği diğer baloncukları kolayca etkileyeceğinden tanıtılan kürelerin etkileşimleri etrafında gelişen yeni küre oluşum ve değişimleri, alt-vakalar biçiminde senaryolaştırılarak ele alınacak, bu sayede modern yaşama özgü yeni kürelerin hızlı oluşum ve yok oluşlarına işaret etmek mümkün olacaktır. Ayrıca, küre oluşumlarının zorunlu bir parçası olarak kürelerin bağışıklığına etki etme gücü bulunan nesneler ile meydana gelen değişim ve dönüşümler sırasında nesnelerin küreler arasındaki dolaşımı, bu sayede görünür kılınacaktır.

Şekil 7.1: Köpük görseli.

Bu vaka çalışmasında, modern toplumu oluşturan sonsuz sayıdaki mikro-küreden, köpük metaforundan yola çıkarak gözlemlemesi mümkün olabilecek bir “baloncuk yığını” seçilerek ele alınan bir grup küre, daha önce metin içerisinde açıklanmış olan Sloterdijk’ın aşağıdaki temel kavramları üzerinden ele alınacaktır:

- Bağışıklık (*immunity*),
- Kendisiyle çift oluşturma (*self-coupling*)
- Ortak-ayrışıklık (*co-isolation*)
- Ortak kırılabilirlik (*co-fragility*)
- Aktarım (*transference*)
- Mimetik geçişlilik –filtreleme- (*mimetic infiltration*)

Şekil 7.2: Köpük grafiği.

Ego-küre Oluşumu ve Kürelerin Etkileşimi Üzerine Notlar:

Sloterdijk, her ne kadar küre oluşum sürecinde mekânsallaşmayı sağlayanın öncelikle iki varlığın karşılaşması olduğunu ifade etse de modern yaşamda ortaya çıkan ego-bireyin bu mekânsallaşmayı *kendisine eşlik ederek (self-coupling)* gerçekleştirdiği ve böylelikle ‘ego-küre’ oluşturduğu daha önce belirtilmişti. Bu nedenle modern yaşama özgü ego-küre, önem düzeyi yüksek, kendine özgü bir mekânsallaşma biçimi olduğundan vaka çalışmasında vurgulanarak kendine özel bir yer bulacaktır. Söz konusu ego-kürenin, modern yaşamı oluşturan diğer çoklu karşılaşmaların meydana

getirdiği farklı büyüklüklerdeki başka küreler arasından temas halinde olduğu birkaçı, bu esnada gerek söz konusu ego-küre gerekse kendi aralarındaki etkileşimler bağlamında değerlendirilecektir.

Ele alınacak modern küreler ve birbirleriyle bağlantıları aşağıdaki gibidir:

Küre I (Ego-küre): Ali

Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü ikinci sınıf öğrencisi olarak tasarıma ve müziğe ilgi duymaktadır. Ailesiyle birlikte yaşamakta olan Ali, ailesi tarafından hem eğitimi hem de ilgi alanları konusunda oldukça desteklenmektedir. Okul bünyesinde yer alan Tasarım kulübünün buluşmalarına aksatmadan katılan Ali, kulübün düzenlediği çeşitli aktivitelerde yer almakta, kulüp üyeliğini okula başladığı günden beri aktif olarak sürdürmektedir. Lise yıllarından beri kurucu üyesi olduğu müzik topluluğunun gitaristi olaraksa, yoğunluk kazanan üniversite eğitimine rağmen grup çalışmalarını, kiraladıkları bir stüdyoda düzenledikleri provalara katılarak sürdürmektedir. Bu grupla beraber, ileride müzikle ilgili çalışmalarını profesyonel düzeye taşımak istemektedir.

Küre II: Çekirdek Aile

Ali, kız kardeşi, anne ve babasından oluşan bir çekirdek aileye sahiptir. Okula çok uzak olmayan bir mesafede birlikte yaşamaktadırlar. Ali evde olduğu vaktin çoğunu farklı uğraşları nedeniyle kendi odasında geçirse de katıldığı müzik provası ve Tasarım kulübünde gerçekleşen sinema buluşma günleri dışında ailesiyle birlikte yenen akşam yemekleri, bir araya gelmek açısından özel bir önem taşımaktadır. Özellikle pazar günü, akşam yemeğine tüm aile üyelerinin katılımının beklendiği, uzun bir sohbete dönüşerek devam eden, bazen birlikte film izlenerek sonlanan bir gün olarak deneyimlenir.

Aile, insanlık tarihinde kökeni oldukça eskilere dayansa da modern dünyada da sürmekte olan bir küredir. Bu nedenle, bağışıklık bilgisi uzun tarihi boyunca ilk oluşan aile-kürelerden itibaren aktarıldığı için herhangi bir hasar karşısında onarım ve kendini sürdürme kapasitesi oldukça yüksektir. Her küre gibi benimsediği rutinler sayesinde kendine koruma sağlar. Aile-küre, tüm ikamet edenlerine güçlü bir destek ve aidiyet duygusu temin eder.

Küre III: Müzik Topluluğu

İki gitarist, bir baterist, bir solistten oluşmaktadır. Farklı üniversite ve bölümleri kazanmış olsalar da hepsi lise arkadaşıdır. Ali'nin basgitarist olduğu bu topluluk rock müzik yapmaktadır. Sevdikleri ve örnek aldıkları grup ise Led Zeppelin'dir. Her cuma okul çıkışında kiraladıkları stüdyoda buluşarak prova yapmakta, geleceğe yönelik geliştirdikleri projeler konusunda konuşmaktadırlar.

Küre IV: Tasarım Kulübü

Ali'nin okulunda otuz yıldır varlığını sürdüren, köklü denebilecek, geleneğe sahip bir kulüptür. Tasarım disiplinine geniş bir perspektiften yaklaşarak öğrencilerin tasarımla ilişkili farklı disiplinlerle ilişki kurmasını, böylelikle bilgi sahibi olmasını amaçlamaktadır. Her çarşamba gerçekleştirilen buluşmalara ya bir konuk konuşmacı katılmakta ya da çeşitli aktiviteler çerçevesinde birlikte tartışma yürütülmektedir. Her yılın sonunda bir kapanış gecesi düzenleyen Tasarım kulübü, o sene içerisinde kulübe en çok katkı sağlayan kulüp üyesi öğrenciyi, sembolünü taşıyan bir heykel ile onurlandırmaktadır. Kulüp bu sene sinema ile ilgili çalışmalara ağırlık vermektedir.

Müzik topluluğu ya da Tasarım kulübü gibi ortak ilgiler çevresinde kurulan modern birliktelikler, sakinlerine bağışıklık sağlayan modern kürelerdir. Bu bağışıklık, söz konusu kürenin, ilgi duyulan alanın deneyimlenmesi konusunda süreklilik ve araç gereç sağlaması, söz konusu alanda gelişimi desteklemesi, üyelerinin aidiyet duygusu geliştirerek dünyayı anlamlandırma becerilerini güçlendirmesi sayesinde gerçekleşir. Ayrıca aynı topluluğa üye olmalarının getirdiği yakınlık sayesinde, başka konulardaki ihtiyaçlarının karşılanması konusunda da destekleyici bir ortam sağlar.

Küre V: Okul

Ali'nin öğrenci olduğu Gelecek Üniversitesi'dir. Güzel Sanatlar ve Sosyal Bilimler alanlarında eğitim vermektedir. Yerleşkesi, İstanbul Avrupa yakasında merkezi bir konumdadır.

Bir büyük küre olarak Okul ya da Üniversite verdiği geniş çaplı eğitimle insanların farklı alanlarda bilgi sahibi olmasını sağlayarak onlara çeşitli derecelerde yetkinlik kazandırmakta, bu da onlara farklı konularda hayat boyu geliştirilmeye açık bir bağışıklık sağlamaktadır. Ayrıca bir üniversitenin mezunu olmak kişiye toplumda itibar kazandırmakta, aynı üniversitenin mezunu olmak ise mezunların birbirlerine

yakınlık duyarak ortak eylemlerde bulunmasını kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda Üniversite, modern yaşamda uzun ömürlü denebilecek büyük çaplı bir küre oluşturur. “Okul Pilav Günü” gibi bir insan ömrünü aşarak uzun yıllara yayılabilen okul ritüelleri bunun en önemli göstergesidir. Sloterdijk’ın, ritüellerin bir kürenin varlığını pekiştirme ve sürdürme aracı olduğunu ifade ettiğine daha önceden değinilmişti. Bu ritüeller sırasında kürenin varlığı pekişir, aldığı bir hasar varsa geliştirdiği bağışıklık kapsamında kendini onarma kapasitesi bu ritüeller sırasında aktif bir biçimde devreye sokulur.

Üniversite-küre, ikamet edenlerinin kullanımına yönelik olarak oldukça karmaşık ve geniş çaplı bir mekân ve araç gereç bütününe kapsar. İrili ufaklı birçok başka küreyle direkt temas halindedir. Bu nedenle, Okul-kürede yaşanan herhangi bir değişim pek çok küreyi aynı anda ve güçlü bir biçimde etkileyecektir.

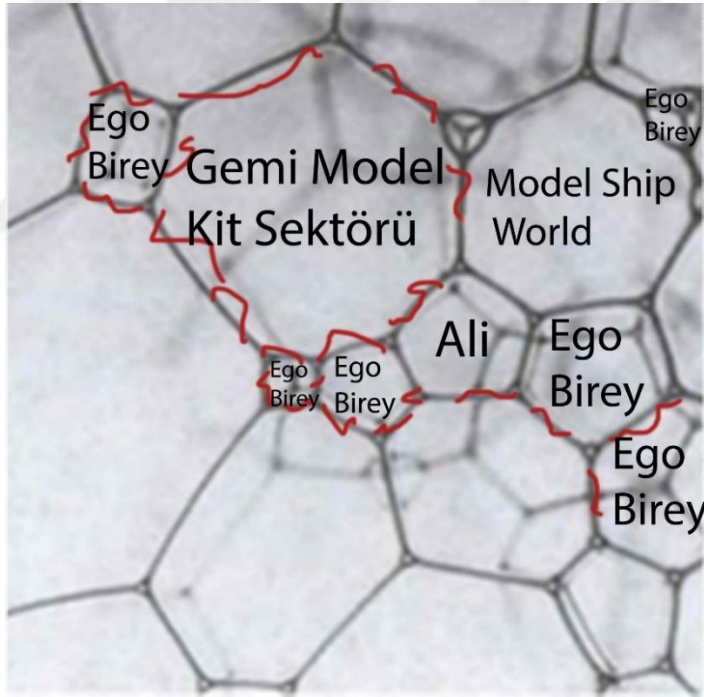
Ali’nin Ego-küre Oluşumu

Ali modern bir birey olarak çeşitli ilgi alanlarına sahiptir. Kendi yetişkin kimliğini oluşturmasını sağlayan eğitimi ile kendisini ifade etme konusunda büyük katkısı olan kulüpler ve topluluklar yanında geliştirdiği başka ilgi alanları da söz konusudur. Örneğin, gemi maketi yapmak böyle bir ilgi alanıdır. Bazen saatlerce kendi başına odasına kapanarak maket parçalarını özenle birleştirmeye çalışır. *Kendisine eşlik ederek (self-coupling)* gerçekleştirdiği bu aktiviteyi mümkün kılan bir mekân ve nesneler söz konusudur. Odasında maket yapmak üzere ayrılmış bir masa, maket yapma gereçleri ve yaptığı maketleri sergilemek üzere özel bir raf sistemi bulunmaktadır. Bu raf sisteminde, geçen yıl Tasarım kulübünün ona verdiği heykel ile beraber çocukluğundan itibaren aldığı çeşitli ödüller de yer almaktadır. Ali’nin geliştirdiği bu ilgiler dolayısıyla gerçekleştirdiği aktiviteler ve bu aktiviteleri çevreleyen nesneler, onun oluşturduğu Ego-kürenin görünür öğeleridir.

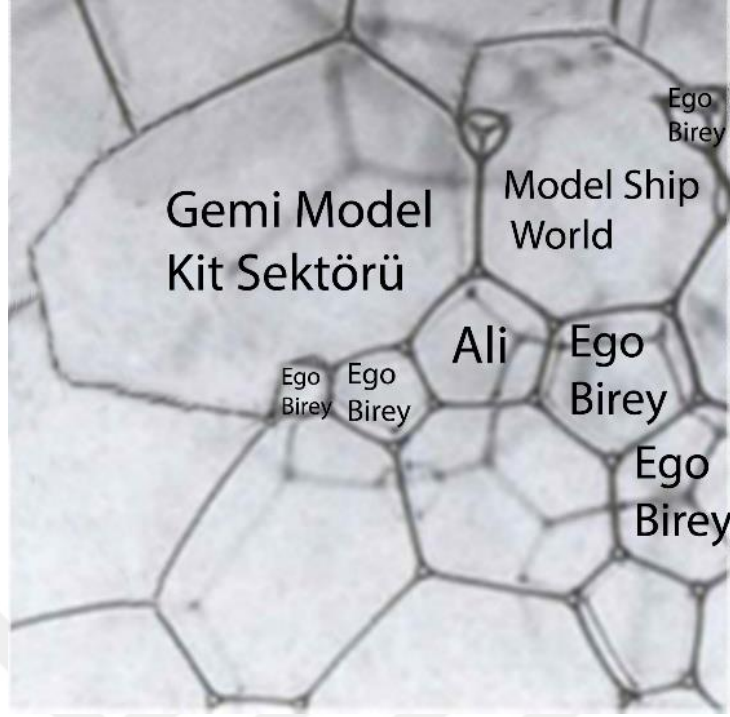
Vaka I

Ali, gemi maketi yapımı için tasarlanmış gemi model kitleri satın almakta, çeşitli web sitelerindeki bloglarda bu konudaki bilgi paylaşımlarını takip etmektedir. Ayrıca Facebook’ta “Model Ship World” sayfasına üyedir. Buradan üyelerin yaptıkları maketlerin görsellerini takip etmekte, kendi maket görsellerini bu sayfada paylaşmakta, yeni çıkan kit modellerinden haberdar olmaktadır; kullanılmayan gemi yapım araç gereçleri ile eksik kit parçalarının değiş tokuşu için diğer üyelerle bu site

vasıtasıyla iletişime geçebilmektedir. Özellikle pandemi döneminde azalan kit üretimi nedeniyle Ali gibi diğer üyeler de aradıkları parçaları bulmakta zorlandıklarından bu web sayfası, sayfadan haberdar pek çok ego-küreye büyük yarar sağlamış, üye sayısı bu dönemde hızla artmıştır. Böylelikle gemi maketi yapımı üzerine dijital ortamı kullanarak oluşan Model Ship World-küresi, bu uğraşı seven üyelerine maket eksik parçalarını tamamlama imkânı vererek uğraşlarını sürdürmelerine yardımcı olmakta, onlara *bağışıklık* sağlamaktadır. Özellikle pandemi döneminde gemi model kiti üretim endüstrisindeki daralma dolayısıyla kırılganlaşan bu sektör ve bu alana yoğun ilgi duyan ego-bireyler, Model Ship World-küresi sayesinde ihtiyaç duydukları desteği bularak söz konusu ilgi alanından kopuşlar yaşamadan varlıklarını sürdürebilmiştir. Gemi model kitlerine ilgi duyan bu ego-küreler varlıklarını sürdürebildiği için Gemi Model Kit Sektörü-küresi de hasar görmüş olmasına rağmen yok olmamış, pandemi sonrasında güçlenerek üretim kapasitesini ve çalışan sayısını artırarak büyümüştür.

Şekil 7.3 : Vaka I. İlk Durum.

Şekil 7.4 : Vaka I. Köpükte Gerçekleşen Değişim.

Vaka II

Ali'nin öğrenimini sürdürdüğü Gelecek Üniversitesi, okul binasında gerçekleşen restorasyon faaliyetleri dolayısıyla başka bir konuma taşınmak zorunda kalmıştır. Yeni konuma ulaşım bazı üniversite öğrenci ve çalışanları için güçleşmiştir. Ayrıca, taşınmanın gerçekleştiği yeni bina, bazı ihtiyaçlara cevap vermekte çeşitli zorluklar yaşamaktadır. Bununla beraber restore edilmekte olan asıl bina, üniversitenin eğitime başladığı ilk günden beri eğitime ev sahipliği yapmakta olduğundan üniversitenin varlığıyla özdeşleşmiş, bu binayı terk etmek Gelecek Üniversitesi-küresi ikamet edenlerinde yoğun bir anlam kaybına yol açmıştır.

Üniversite binası, Sloterdijk'in bahsettiği gibi kürelerin koruyucu ortam oluşturması ile ilişkilidir. Bu koruyucu ortam sadece, Üniversite-küresine ilişkin işlevlerin sürdürülmesi için fiziksel anlamda kapalı bir mekân oluşturulmasından ibaret değildir. Sloterdijk'in değindiği kültürel ve sembolik protezlere dahil edilebilecek üniversite binası, kendi bağımsızlığını güçlü kılmak amacıyla rezervuarında bulunan geçmişteki diğer üniversite-kürelerden *aktarılmış (transference)* bilgiye başvurarak köklü üniversite çağrışımı yaratacak biçim dilini binasında kullanarak sembolik anlamını güçlendirir, aynı yapıyı sürekli kullanması ise bu sembolik anlamı pekiştirir.

Tüm bunlarla beraber, üniversitenin binasını değiştirmesi yanında, yeni binaya ve eğitimi sağlayacak ekipmana erişimin güçleşmesi ya da yeni mekânın ihtiyaçları tam olarak karşılayamaması, Üniversite-kürenin hasar görmesi olarak ifade edilebilir. Üniversitenin eğitim vermesinde yaşadığı aksaklıklar, kendi varlığının kırılmaşmasına ve bu kürede ikamet eden çalışan ve öğrencilerine yeterli bağışıklığı sağlayamamasına sebep olacaktır.

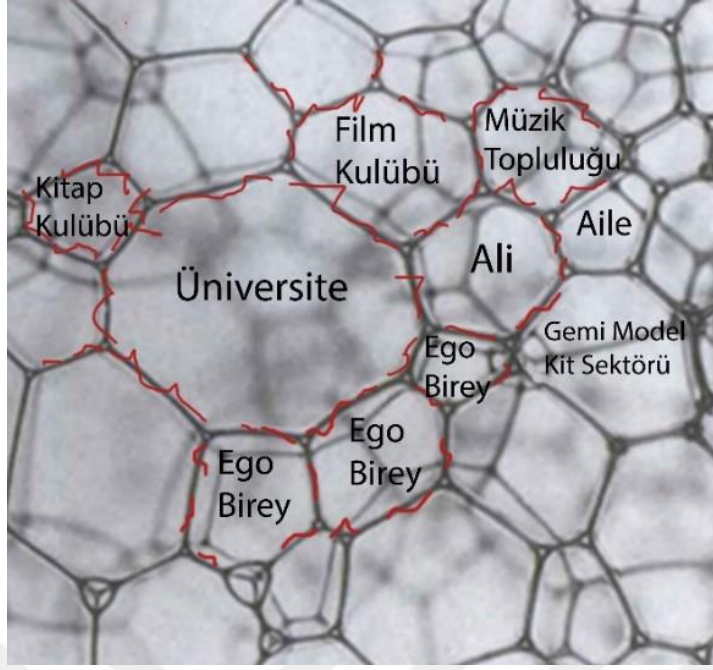
Üniversite-küresi aldığı bu hasarı onarmak için çeşitli şekillerde bağışıklık bilgisini devreye sokacak, önceki hasarlardan öğrenilmiş onarım bilgi rezervuarına başvurarak ya da diğer okulların benzer durumlarda *ne yaptığına bakarak (mimetik geçişlilik)* kendisini onarmak için çeşitli girişimlerde bulunacaktır. Örneğin, uzaktan eğitimi güçlendirmek için yeni eğitim programları ile iş birliğine girecek, bu programlarla beraber öğrencilerine ücretsiz tablet sağlayacak ya da ritüelleşmiş Pilav Günü'nde eski başarılı mezunlarını bir araya getirmeye özen göstererek bugüne dair görselleri yeni öğrencilere ulaştıracak şekilde yayın yapacaktır.

Bu büyük kürenin hasar görmesi, *ortak-kırılmaşlık* kavramı çerçevesinde, bir köpükte var olan büyük bir baloncuğun hasar görmesi ile beraber çevresindeki tüm baloncukların hızla bu hasardan etkilenmesi şeklinde ele alınabilir. Yeni binada Tasarım kulübü odasının eski kulüp odasından küçük olması, buluşma sırasında tüm üyelerinin bir arada bulunmasını engellemektedir; dahası, üniversitenin Tasarım kulübüne dönem boyunca rezerve ettiği projeksiyon cihazı taşınma sırasında kaybolmuştur. Bu durum, Tasarım kulübü-küresinin, Üniversite-küresi ile bağlantılı olarak ciddi bir hasar gördüğüne işaret eder. Tasarım kulübü-küresi, bu hasarı giderip varlığını sürdürebilmek için bağışıklık bilgisine başvurarak ya yeni bir projeksiyon cihazı temin etme yoluna gidecek ya da programında radikal bir değişiklik yaparak dönem boyu film gösteriminden vazgeçerek üyelerine hitap eden yeni bir program oluşturacak ve mekân konusunda da yeni çözüm yolları arayacaktır. Ayrıca bazı ego-kürelerin okulun yeni konumuna ulaşımı güçleştiği için derslere daha seyrek katılmaya başlaması onları başarısızlığa sürüklemekte, ego-kürelerinin hasar görmesine neden olmaktadır. Bu ego-kürelerden bazıları yeni konuma ulaşım için scooter ve tek teker gibi elektrikli araçlar edinerek Üniversite-kürede yaşanan sarsıntının kendi üzerlerinde yaratacağı olumsuz etkiden bağışık hale geçebilmişlerdir. Taşınma sırasında kütüphanenin bir süre kapalı kalması ise zaten zayıf bağlarla birlikteliğini sürdürmekte olan Kitap Kulübü-küresinin gerekli kitaplara ulaşamamasına yol açarak tamamen yok

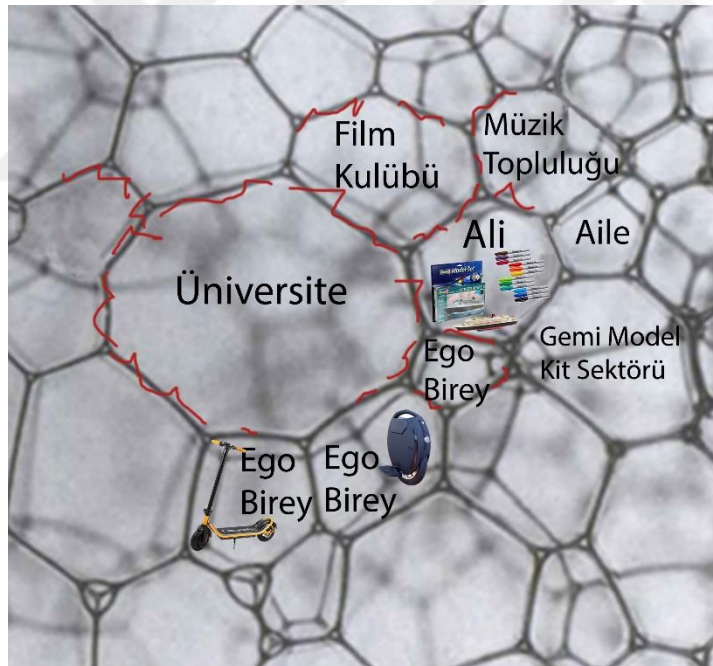
olmasına neden olur. Bununla beraber, okulun yeni konumunun Ali'nin prova yaptığı stüdyoya uzak düşmesi ise, Ali'nin her zamanki saatte provalara yetişmekte zorlanmasına sebep olmakta, grup çalışmaya başladıktan sonra katılım gösterebilmesi onun provaya adaptasyonunu güçleştirmekte, bu da müzik konusunda Ali'nin kendine olan inancını sarsarak onun ego-küresini zayıflatmaktadır. Sonuç olarak bu durum, tüm grubun performansını düşürdüğünden Müzik Topluluğu-küresi de hasar almıştır.

Ali'nin Ego-küre Onarımı

Ali, hem okulunda yaşanan değişiklik, hem de Müzik topluluğu ve Tasarım kulübündeki aksaklıklardan oldukça etkilenmiş, kendisini iyi hissetmemekte, motive olmakta güçlük yaşamaktadır. Ali-ego-küresi aldığı bu hasarlar sonucunda kendini onarabilmek için bağışıklık bilgisine başvurmak zorundadır. Sosyal ortamlarda başarısız hissettiğinde kendisiyle daha fazla vakit geçirmeye başlayan Ali, almak istediği gitarı için biriktirmekte olduğu paranın önemli bir bölümünü internetten birkaç gemi model kiti sipariş etmek için kullanır. Rafındaki tamamlanmış gemi modellerini izlemek ona kendini iyi hissettirmektedir. Böyle durumlarda ailesiyle daha çok vakit geçirmek de ona iyi gelmektedir. Pazar günü her zamanki buluşmalarında, birlikte yenen yemeğin hemen ardından Ali kendini iyi hissetmeye başlamıştır bile. Son dönemde yaşadığı sorunları zaten bilen ailesiyle bu konuda biraz daha konuşma imkânı bulur. Sık sık Ali'nin çocukluğundan konuşulan gecenin sonunda, sorunlarından biraz uzaklaşması için ailesi ona bir hediye verir: en sevdiği markaya ait özel bir kalem seti. İleride tasarım yaparken kullanmayı düşündüğü bu kalemleri şimdilik gemi maketlerinin durduğu rafa bırakan Ali, ailesiyle bir sonraki hafta izleyeceği filmin ne olacağını düşünerek huzurlu bir uykuya dalar.

Şekil 7.5 : Vaka II. İlk durum.

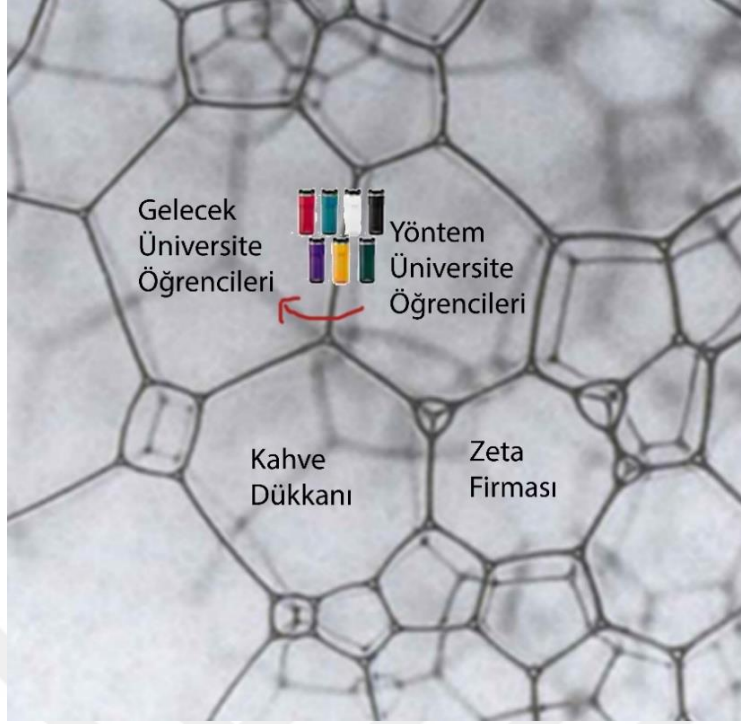

Şekil 7.6 : Vaka II. Köpükte gerçekleşen değişim.

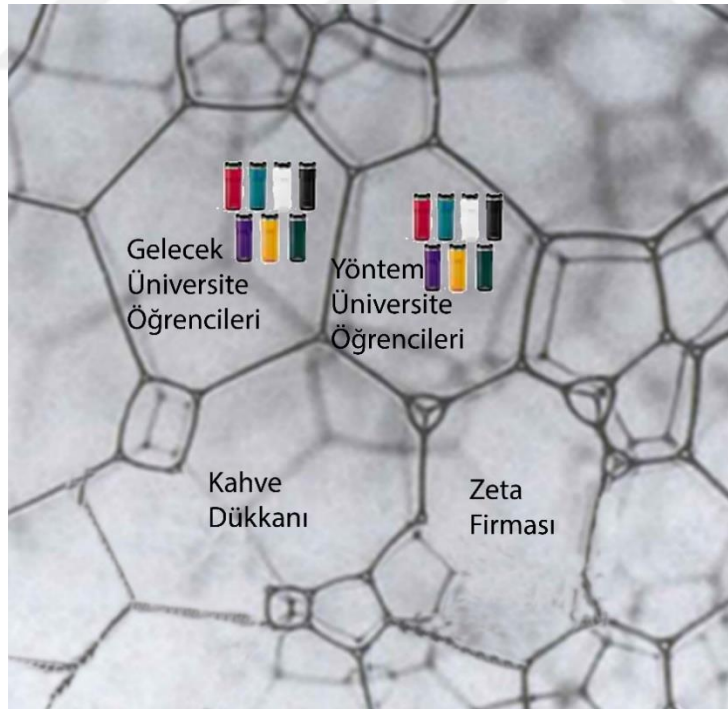
Vaka III

Gelecek Üniversitesi taşınması ile beraber, Yöntem Üniversitesi ile yakın konuma gelir ve böylelikle bu bölgede bulunan kahve dükkânının müşterilerinin sayısında katlanma olur. Zaten bölgede bulunmakta olan Yöntem Üniversitesi-öğrenci-küresi, kahve dükkânının yürüttüğü kampanya sayesinde kahve termosu edinmiştir. Küçük bir

Üreticinin tasarladığı Zeta marka bu kahve termosu, ilginç bir forma sahiptir ve çeşitli renkleriyle kolayca dikkat çekmektedir. Gelecek niversitesi-ğrenci-küresi ve Yöntem niversitesi-ğrenci-küresi birbirlerini tanımasa da, her gün aynı kahve dükkânına uğramakta, kahve alma ve mekânı kullanış biçimleri açısından benzer davranış örüntüleri sergilemekte fakat birbirlerinin yaşamlarına gerçekten temas etmeden hayatlarına devam etmektedirler. Sloterdijk'ın *ortak-ayrısılık* olarak tanımladığı bu durumda, köpük metaforu düşünülünce, yan yana duran fakat birbirleriyle gerçekten yapacak fazla bir şeyi olmayan ancak birbirlerini kısmen gözlemeleme olanakları sayesinde birbirlerinden etkilenebilen baloncukları çağrıştırırlar. Bu kısmi gözlemeleme sayesinde Zeta termos, Gelecek niversitesi-ğrenci-küresinin dikkatini çekmektedir. Kâğıt bardakta kahve içmek yerine, okula kendi termoslarıyla gelme fikri, bu küre sakinlerinin zihnini meşgul etmeye başlar. Bir süre sonra *mimetik filtreleme* gerçekteşir, Gelecek niversitesi-ğrenci-küresinde kısa zamanda Zeta termosu yoğun bir ilgi oluşur. Böylelikle, iki ayrı niversite ğrenci küresi birbiriyle uyumlanarak öğrencilerin büyük kısmı söz konusu termosu satın alır ve kullanmaya başlar. Kahve-dükkânı-küresi, artan satış ve müşterileri sayesinde bölgede önlenerek güçlenmiş, yan binanın zemin katını alarak genişlemeyi planlarken, Zeta Firma-küresinin ise piyasadaki bağışıklığı yükselerek rekabete daha dayanıklı hale gelmiş, termos yanında farklı bir tasarımla çelik mug üretim projesi üzerinde çalışmaya başlamıştır.

Şekil 7.7 : Vaka III. İlk Durum.

Şekil 7.8 : Vaka III. Köpükte Gerçekleşen Değişim.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez çalışmasında, insan merkezli düşünme biçimine getirilen eleştirilerin nedenleri tartışılmış, bu bakış açısının temel aldığı özne-nesne bölünmesine dayalı Kartezyen ikilikler çerçevesinde şekillenen, Endüstriyel Tasarım da dahil olmak üzere tüm disiplinlerde konvansiyonel bakışı şekillendiren Modern epistemolojinin, çağdaş dünyanın karmaşıklaşan ilişkilerini karşılamakta neden zorlandığı açıklanmıştır.

Kaynağını Aydınlanma Çağı'ndan alan ilerlemeci tutuma sahip, insanı otonom bir varlık olarak tüm varolanların merkezine yerleştiren Hümanist bakış yerine, insanı çevresine bağımlı ve bir bütünün parçası olarak kabul eden, onu tüm varolanlarla eşit varlık statüsünde konumlandıran yeni bir insan kavramsallaştırmasına sahip güncel bir yaklaşım olarak Posthümanizm tanıtılmıştır.

Bu çerçevede üç posthümanist teori olan Nesne Yönelimli Ontoloji (NYO), Fail-Ağ Teorisi (FAT) ve Sferoloji (Küreler Teorisi) temel kavramları ile tanıtılarak Modern epistemolojinin özne-nesne bölünmesinden türeyen ikilikleri ne şekilde aşmaya çalıştıkları ve çağdaş dünyanın insan ve insan-olmayanların birlikteliğinde kurulan karmaşık ilişkilene biçimlerini indirgmeden görünür kılmak için geliştirdikleri alternatif yaklaşımlar açıklanarak ortak noktaları ve birbirleriyle olan farklılıklarına değinilmiştir.

Tezin sonunda ise tanıtılan posthümanist teorilerden Küreler Teorisi ele alınarak insan ve insan-olmayanların senaryolaştırılan güncel yaşam karşılaşma ve etkileşimleri, söz konusu tezin temel kavramları çerçevesinde Sferolojik yöntemle başvurularak kürelerin oluşumu, zarar görmesi, bağışıklık bilgisine başvurusu ve zaman zaman yok olması çerçevesinde tüm zenginlikleriyle mekânsallaştırılarak görünür kılınmıştır.

Endüstriyel Tasarım disiplinde insan ve insan-olmayanlar arasındaki irtibatın daha geniş bir etkileşim ağı içinde indirgenmeden ele alınmasını sağlayan ve nesnelerin barındırdıkları farklı potansiyeller üzerine düşünmeye sevk eden söz konusu yeni teorilerden haberdar olunmasını ve bu teorilere daha sık başvurulmasını sağlamak bu tezin asıl amacını oluşturmaktadır.

Bu kapsamda, gelecekte yapılacak çalışmaların, söz konusu teorilerin kavramsal çerçevelerini detaylandırması, yeni posthümanist teorilerle tanıştırmaları, Vaka çalışmasında olduğu gibi, özellikle Endüstriyel Tasarım disiplini için geliştirilmemiş bu teorilerin söz konusu disipline yakınlıştırılması adına uyarlama yollarının araştırılması umulmaktadır. Böylelikle insan ve insan-olmayanlar arasındaki temasa dair düalist temelli yaygın bakış açısının ötesine geçilerek çok boyutlu ilişkilene biçimlerinin ele alınması ve ortaya serilmesini sağlayacak alternatif bakış açılarının gelişimi desteklenmiş, bu sayede yaratıcı fikirlerin oluşumu teşvik edilmiş olacaktır.

KAYNAKLAR

- Adorno, T., ve Horkheimer, M. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı.
- Balanuye, Ç. (2017). Yeni Gerçekçiliğin Kant Gerilimi. *Mavi Atlas, Cilt:5, Sayı:2*, s. 289-301.
- Brassier, R. (2015). Deleveling: Against Flat Ontologies. E. v. Channa Van Dijk içinde, *Under Influence-Philosophical Festival Drift (2014)* (s. 64-80). Omnia.
- Bryant, L. R. (2011). *The Democracy of Objects*. Open Humanities Press.
- Bryant, L. R., Srnicek, N., ve Harman, G. (2011). Towards A Speculative Philosophy. L. R. Bryant, S. Nick, G. Harman, ve (eds) içinde, *Speculative Turn: Continental Materialism and Realism* (s. 1-19). Melbourne: re.press.
- Bumin, T. (2019). *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Couture, J.-P. (2016). *Sloterdijk*. Cambridge: Polity Press.
- Çelikel, S. B. (2013). Endüstriyel Tasarımda Paradigma Kaymaları: Bruno Latour'a Özel Bir İlgiyle. Doktora Tezi.
- Derrida, J. (1972). *Positions*. London: The University of Chicago Press.
- Ferraris, M. (2015). New Realism: A Short Introduction. *Speculations, Volume VI: A Journal of Speculative Reason*, 141-164.
- Flatscher, M., ve Seitz, S. (2020). Latour, Foucault, and Post-Truth: The Role and Function of Critique in the Era of the Truth Crisis. *Le Foucauldien*, 6(1), s. 1-23.
- Gasset, J. O. (1914). An Essay in Esthetics by Way of a Preface. J. O. Gasset içinde, *Phenomenology and Art* (s. 127-150). New York: Norton & Company.
- Harman, G. (2002). *Tool-Being: Heidegger and Metaphysics of Objects*. Illinois: Open Court Publishing.
- Harman, G. (2012). The Well-Wrought Hammer: Object-Oriented Literary Criticism. *New Literary History*, 43(2), s. 183-203.
- Harman, G. (2020). *Nesne Yönelimli Ontoloji: Her Şeyin Yeni Bir Teorisi*. İstanbul: Tellekt.
- Heidegger, M. (1967). *Basic Writings, edit. D. F. Krell*. San Francisco: Harper.
- Heidegger, M. (2006). *Varlık ve Zaman*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Henry, J. (2020). *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Hoban, W. (2012). The Language of Give and Take: Sloterdijk's Stylistic Methods. S. Elden içinde, *Sloterdijk Now* (s. 114-133). Cambridge: Polity Press.
- Kimbell, L., ve Harman, G. (2013). The Object Strikes Back: An Interview with Graham Harman. *Design and Culture*, 5(1), s. 103-117.
- Kristal, E. (2012). Literature in Sloterdijk's Philosophy. S. Elden içinde, *Sloterdijk Now* (s. 147-165). Cambridge: Polity Press.

- Latour, B. (1995). Gaston, A Little Known Successor of Daedalus. A. Feenberg, & A. Hannay içinde, *Technology and the Politics of Knowledge* (s. 272-280). Indiana University Press.
- Latour, B. (1996). On Actor-Network Theory: A Few Clarifications. *Soziale Welt*, 4(47), s. 369-381.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Latour, B. (2006). *Biz Hiç Modern Olmadık*. İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Latour, B. (2008). A Cautious Prometheus? A Few Steps Toward a Philosophy of Design (with Special Attention to Peter Sloterdijk). *Networks of Design*. Falmouth: Desgin History Society.
- Latour, B. (2008b). "Where are the Missing Masses? The Sociology of A Few Mundane Artifacts". D. J. Johnson, ve W. M. Jameson içinde, *Technology and Society, Building Our Sociotechnical Future* (s. 151-180). Cambridge: MIT Press.
- Latour, B. (2009). Spheres and Networks: Two Ways to Reinterpret Globalization. *Harvard Magazine* (30), s. 138-144.
- Latour, B., ve Yaneva, A. (2017). "Give Me a Gun and I Will Make All Buildings Move": An ANT's View of Architecture. *Ardeth* (1), s. 103-111.
- Oosterling, H. (2009, Ocak). Dasein as Design Or: Must Design Save the World? *Melintas*, s. 1-22.
- Oxford Research Encyclopedias. (2023, 04 24). Oxford Research Encyclopedia of Communication: <https://oxfordre.com/communication/display/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-627?rskey=dkdhGu&result=1> adresinden alındı
- Ökten, K. H. (2019). *Varlık ve Zaman Bir Okuma Rehberi*. İstanbul: Alfa.
- Schinkel, W., ve Noordegraaf-Eelens, L. (2011). Peter Sloterdijk's Spherological Acrobatics: An Exercise in Introduction. W. Schinkel, & L. Noordegraaf-Eelens içinde, *In Medias Res: Peter Sloterdijk's Spherological Poetics of Being*. Amsterdam University Press.
- Sloterdijk, P. (2009a). Talking to Myself about the Poetics of Space. *Harvard Magazine*, 30/ Sustainability + Pleasure (1: Culture and Architecture).
- Sloterdijk, P. (2011). *Bubbles: Spheres I*. Cambridge: MIT Press.
- Sloterdijk, P. (2012). Nearness and Da-sein: The Spatiality of Being and Time. *Theory, Culture & Society*, 29(4/5), s. 36-42.
- Sloterdijk, P. (2013). *Philosophical Temperaments from Plato to Foucault*. New York: Columbia University of Press.
- Sloterdijk, P. (2016). *Foams: Spheres III*. Cambridge: MIT Press.
- Sloterdijk, P. (2017). *The Aesthetic Imperative: Writings on Art*. Cambridge: Polity Press.
- Sloterdijk, P. (2017b). *Not Saved: Essays after Heidegger*. Cambridge: Polity Press.
- Stalder, F. (2022, 12 19). *Actor-Network-Theory and Communication Networks: Towards Convergence*. http://felix.openflows.com/html/Network_Theory.html adresinden alındı